

ISSUE 4
APRIL 2024

"CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH"

- Applied sciences
- Chemical sciences
- Biological sciences
- Geography sciences
- Physical sciences
- Medical sciences
- Ecological sciences
- Pedagogical sciences
- Psychological sciences
- Mathematical sciences

**Research Science and
Innovation House**

www.universalpublishings.com

**«CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH» ilmiy konferensiyasi**

30.04.2024-yil.

Ushbu to‘plamda **«CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED
SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH»** ilmiy konferensiyasi
2024 yil 1-soni 4-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo,**
Open Aire, Google Scholar xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya
etilgan jurnallar ro‘yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman
tan olinadi.

Asos: O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
ro‘yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o‘qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar,
doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o‘qituvchilari, ilmiy
xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin. Eslatma!
Konferensiya materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar,
hisobotlar, ma’lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar
shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Matsaidova Sayyora Xudayberganovna, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul kotib: Sobirov Javoxir Xayrulla o‘g‘li Urganch davlat Universiteti talabasi

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi.

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

1. **Rahimov Rahimboy Atajanovich,** Urganch davlat universiteti professori, Texnika fanlari doktori, Rossiya tabiiy fanlar akademiyasining Akademigi.
2. **Isayev Sabirjan Xusanbayevich,** “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, Irrigatsiya va melioratsiya kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor.
3. **Matyakubov Baxtiyar Shamratovich,** “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, “Irrigatsiya va melioratsiya” kafedrası professori, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor.
4. **Norboyeva Umida Toshtemirovna,** Buxoro davlat universiteti, Ekologiya va geografiya kafedrası professori, DSc (Biologiya fanlari), professor.
5. **Matsaidova Sayyora Xudayberganovna,** Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
6. **Xamroyev Muxtor Ozodovich,** Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, Geografiya fanlari nomzodi, dotsent.
7. **Matchanov Otabek Jumanazarovich** Urganch Davlat Universiteti, Texnika fakulteti Geodeziya, Kartografiya, kafedrası Dotsenti. Yo‘nalish - Tabiiy Geografiya.
8. **Djumaniyazava Muhayyo Xusinovna,** Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

9. **Djumayev Mamanazar Irgashevich** Pedagogika fanlari nomzodi, professor Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta’limda matematika va uni o‘qitish metodikasi kafedrası , professori p.f.n.
10. **Qandov Bahodir Mirzaevich** Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Chirchiq davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrası PhD, dotsenti.
11. **Samandarov Ergash Iskandarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Ekologiya va xayot faoliyati xavfsizligi kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dosent.
12. **Egamov Baxtiyor Nurmetovich**, Urganch davlat universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi.
13. **Rajabov Alibek Xushnudbekovich**, Urganch davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrası, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
14. **Babajanova Sanabar Yuldashbayevna**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi” kafedrası, qishloq xo‘jalik fanlari bo‘yicha falsafa doktori-PhD., dotsent.
15. **Masharipov Adamboy Atanazarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi” kafedrası dotsenti.
16. **Ismoilova Himoyat Matnazarovna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrası, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.
17. **Ismayilova Intizar**, Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Biologiya kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
18. **Razakova Rayxan Saylaubekovna** Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD.
19. **Ataullayev Zokir Maxsudovich**, Urganch davlat universiteti, kimyo kafedrası, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), kimyo kafedrası dotsenti.
20. **Raximova Xolisxon Maksudovna**, Urganch davlat universiteti, Biologiya kafedrası, biologiya fanlari falsafa doktori (PhD) , dotsent.

**SAVODGA O‘RGATISH MASHG‘ULOTLARIDA YOZISHGA
O‘RGATISHDA AMALIY ISHDAN FOYDALANISH USULLARI**

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Sirtq bo‘lim o‘qituvchisi

G.Eshbekova

Maktabgacha ta’lim 2-kurs talabasi Tajiboyeva N

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni yozish ko‘nikmalarini egallashga tayyorlashda savodga o‘rgatish mashg‘ulotlarida yozishga o‘rgatishda amaliy ishdan foydalanish usullari sifatida samarali bo‘ladi. Savodga o‘rgatish mashg‘ulotlarida bajariladigan amaliy ishlardagi vazifalar, yozish tajribasiga haqida izlanishlar fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: savodxonlik, mashg‘ulot, tovush, harf, malaka, maktabgacha osh, ta’lim, yozish faoliyati, yozish mashqlari, bola, usullar, o‘yin.

KIRISH. Maktabgacha ta’lim tashkiloti maktabgacha yoshdagi bolalarni nafaqat ta’lim-tarbiyasi balki jismoniy va ruhiy jihatdan ham sog‘lom va yetuk bo‘lib shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Tarbiyalanuvchilarga sifatli ta’lim tarbiya berish va savodxonligini shakllantirish orqali maktab ta’limiga tayyorlash bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Savodxonlikni shakllanishi bu har bir shaxning jamiyatda o‘z o‘rnini topa bilishi uchun dastlabki qadam bo‘lib hisoblanadi, sababi bolada savodxonlik shakllangandan so‘ng u keyingi bosqichdagi bilimlarni ham qadamba-qadam qiyinchiliksiz o‘rganib boradi.

Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida 2020-yil 22-dekabrda Vazirlar mahkamasining 802-sonli qarori bilan ishlab chiqilgan. Maktabgacha ta’limga qo‘yiladigan davlat standartlari va umumiy o‘rta ta’limga qo‘yiladigan davlat standartlarida savodxonlikka o‘rgatish mashg‘ulotlari o‘tish belgilab qo‘yilgan maktabgacha ta’limga qo‘yiladigan davlat standartlarida savodxonlikka o‘rgatish haftasiga bir marta belgilangan, shu bilan birga nutq o‘stirish mashg‘ulotlari ham birgalikda olib boriladi va ular o‘zaro bog‘langan va bir-birini to‘ldiradi. Tayyorlov guruhlarida savodga o‘rgatish mashg‘ulotlarini tashkil qilishda tovush va harflar bilan tanishtirishda ko‘proq didaktik o‘yinlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Maktabgacha ta’limda savodxonlikka o‘rgatish metodikasi savodxonlikni shakllantirish bo‘yicha o‘zaro uzviy bog‘liqlik mujassamlashgan.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Masalan ‘Savodga o‘rgatish’ tarbiyachi kitobi savodxonlikka o‘rgatish mashg‘ulotlari va darslarini tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berib o‘tilgan. Berilgan metodikalarni o‘rganib chiqish va shu asosda mashg‘ulot jarayonlari uchun ishlanmalar tayyorlash, mujassam mashg‘ulotlarni tashkil etish hozirgi kunda tarbiyachidan yaratuvchanlikni va izlanuvchanlikni talab etadi. Savodga tayyorlash mashg‘ulotlari uchun didaktik o‘yinlar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlashdagi muhim ishlardan biri, bu bolalar MTTda va oilada bolani savodga tayyorlashdan iboratdir. MTTda bolalarga o‘qish va yozishga o‘rgatishning boshlang‘ich bilimlarini berish, ya‘ni bolalarga so‘z haqida tushuncha berish, so‘zlardan gaplar tuzishga o‘rgatish, gaplarni so‘zlarga ajratish va ular tartibini aytishga, o‘zbek tilidagi unli va undosh tovushlarni aytish hamda ularni so‘zlarda tahlil qila olishga, o‘rgangan harf va tovushlardan bo‘g‘in yasay olishga, harf elementlarini yozishga va boshqalarga o‘rgatish lozim.

Savodxonlikka o‘rgatish jarayonida harflarning bosh va kichik bosma shakli va ularning ishlatilish o‘rni o‘rgatiladi. Maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarni o‘qishga o‘rgatish bo‘g‘in asosida olib boriladi. Bo‘g‘inlab o‘qishga o‘rgatish uchun so‘zni bo‘g‘inga bo‘lish, bo‘g‘in chegarasini aniqlashni o‘rgatish muhim sanaladi. Savodxonlikka o‘rgatish davrida tarbiyalanuvchilar so‘zlarni bo‘g‘inlarga to‘g‘ri ajrata oladi, bo‘g‘inli kartochkalar yordamida bo‘g‘inlardan so‘zlar tuzadi. Savodxonlikka o‘rgatish mashg‘ulotlarida o‘quv-didaktik vositalar sifatida kesma harflar, kesma bo‘g‘inlar va harf terish (taxtali, magnitli, interfaol) doska, abak (harakat qiladigan lentali ko‘rgazma), videoproyektor (ekrani bilan), multimedia, taqdimot (Power Point), didaktik materiallar (rasm, kartochka, plakat, pazllar) kabi ko‘rsatma vositalardan ham foydalaniladi; tovushlarning talaffuzi ustida ishlash uchun, shuningdek, yozib olingan ifodali nutqni (asosan, badiiy asarni) takroriy eshittirish uchun kompyuter video va audio materiallarni qo‘llash tavsiya etiladi.

Yozuv ko‘nikmasi:

- 1) qog‘ozda to‘g‘ri chiziqlar, so‘zlar va qisqa gaplarni bosma harflarda yozadi;
- 2) daftardagi yozuv qatorlarini aniqlay oladi;
- 3) rasmlarni to‘g‘ri joylashtiradi;
- 4) hamma harfni bosma ko‘rinishini yozishni biladi;
- 5) qo‘lni uzmasdan nuqta chiziqlarini birlashtirib rasm chizadi;

Amaliy ish. Tarbiyachi bolalarga katta bosma A harfini doskada quyidagicha chizib ko‘rsatib beradi. Ikkita tayoqchaning yuqorigi uchlari birlashtirilib, ularning

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

o‘rtasiga belbog‘cha qilib uchinchi tayoqcha chiziladi. Tarbiyachi ko‘rsatib bergan namunaga qarab bolalar sanoq cho‘plaridan katta A harfini yasaydilar. Ish yakunida tarbiyachi bolalarga A harfi haqida quyidagi quvnoq she‘rni aytib berishi mumkin. Alifboning boshi – “A” Uni hamma biladi. Mashhurlikda kerilib Oyoqni keng qo‘yadi. Mana ikkita ustuncha: O‘rtasida belbog‘cha Bu harfni bilding-a? Ro‘parangda turar “A” Aharfi kitobga joylab qo‘yiladi. (kitob maketiga Akasma harfi yopishtiriladi.) Quvnoq daqiqa Bolalar she‘r so‘zlariga mos harakatlarni bajaradilar. Ayiq polvon o‘rmonda Yemish izlab yuradi. Uxlaganda tushida Har kun asal ko‘radi. Tarbiyachi harflarning uch xususiyatiga tovushlarning ikki xususiyati haqida ma‘lumot beradi. Tarbiyachiga eslatma: Harflar oq‘iladi, yoziladi va ularni ko‘rish mumkin. Tovushlar eshitiladi va talaffuz qilinadi. Harflar bosh va kichik shaklda bo‘ladi. **Amaliy mashq.** Tarbiyachi bir nechta so‘zni bo‘g‘inlarga bo‘lib (a-na, o-na, olma, non, kapalak, uy, ari) aytadi. Bolalar aytilgan so‘zlar bo‘g‘inlarida A unli ishtirok etgan bo‘lsa A harfli kartochkani baland ko‘taradilar. **Ish daftari bilan ishlash.** Tarbiyachi ish daftarida berilgan topshiriqlarni tushuntiradi, bolalar vazifalarni mustaqil bajaradilar.

Topshiriqlar: 1. Namunaga qarab Aa harfining bosma shaklini yozing.

2. A harfi so‘zning boshida kelgan rasmlarnichiziq bilan birlashtiring.

3. So‘zlarni bo‘g‘inga bo‘ling. A tovushi o‘rnini qizil rangga bo‘yang.

Ushbu amaliy ishlardan foydalangan holda tarbiyalanuvchilarning yozish ko‘nikmani egallaganlik darajalarini aniqlab olish mumkin. Shu asosda tarbiyachi har bir bolaning yozish faoliyatidan kelib chiqqan holda mashg‘ulot jarayonlarini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1 Asqarova M., Matchonov S. va boshqalar. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish. Toshkent. “O‘zbekiston”, 2001 y.

2. Eshbekova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarga yozishni o‘rgatish bosqichlari. Innovation of science Technologies 2024 ilmiy elektron jurnal

3. Fayzullayeva M., Rustamova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning og‘zaki nutqini o‘stirish. (Tayyorlov guruhi uchun mashg‘ulotlar ishlanmasi) Toshkent. 2009 yil.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

4. Anna Golubeva, D.Shankar, V.Nazarova, Y.Narolskaya, M.Ismoilova, Li Dong Vuk. “Ilk qadam” Maktabgacha ta’lim muassasalarining davlat o‘quv dasturi.

Toshkent-2018.-107 b.

5. Grosheva I.V., Say E.F.,Mirjalilova S.S., Medvedeva N.I.“Ilm yo‘li“ variativ o‘quv dasturi. Toshkent-2019.3.

6.N.Q.Azizova, N.M. Sultonova.“Savodxonlikka o‘rgatish“ Tarbiyachi kitobi. M.R.Is’hoqova, M.Z. Fayzullaeva,J.R.Kucharov, N.Q.Azizova, N.M. Sultonova “Maktabgacha yoshdagi bolalarni savodxonlikka o‘rgatish

**Research Science and
Innovation House**

Representation Of Mythologisms In Phraseological Level Units

Haitboeva Oybibi Shavkatovna

Samarqand davlat chet tillari instituti

Magistraturada 2204 -guruh xorijiy til va adabiyoti yo‘nalishi

Annotation: Mythological themes often permeate phraseological units, enriching language with cultural depth and metaphorical imagery.

Keyword: article, mythological creature, Representation, English phraseology

Certainly! Let's delve deeper into the representation of mythologisms in phraseological level units with more details:

1. **Origin and Evolution:** Phraseological units with mythological origins often trace back to ancient civilizations such as Greek, Roman, Norse, or Egyptian cultures. These expressions were initially rooted in the oral traditions of storytelling and myth-making, passed down through generations. Over time, they evolved into fixed phrases or idioms within languages, retaining their mythological significance while adapting to contemporary usage.

2. **Symbolism and Meaning:** Each mythological reference embedded within a phraseological unit carries symbolic significance and conveys specific meanings or concepts. For example, phrases like "Achilles' heel" symbolize vulnerability or weakness, drawing from the story of Achilles in Greek mythology whose only vulnerable spot was his heel. Similarly, "to open Pandora's box" signifies unleashing unforeseen troubles or consequences, reflecting the myth of Pandora who released all evils into the world by opening a forbidden box.

3. **Cultural Significance:** Mythological phraseological units contribute to the cultural richness and diversity of language by preserving ancient narratives and belief systems. They serve as cultural touchstones, reflecting shared experiences, values, and beliefs within a society. For instance, phrases like "to carry the weight of the world on

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

one's shoulders," originating from the myth of Atlas, resonate with the universal human experience of bearing burdensome responsibilities.

4. **Metaphorical Usage:** These phraseological units are often employed metaphorically to evoke vivid imagery and convey complex ideas or emotions. For instance, "to have the Midas touch" metaphorically describes someone with a talent for turning everything they touch into success or wealth, drawing from the myth of King Midas who turned everything he touched into gold.

5. **Continued Relevance:** Despite their ancient origins, mythological phraseological units continue to be widely used in contemporary language due to their timeless themes and universal appeal. They enrich communication by providing colorful expressions and cultural references that resonate across generations and cultures.

Overall, the representation of mythologisms in phraseological level units serves as a testament to the enduring power of mythology to inspire, educate, and shape language and culture.

Here are a few examples:

1. "To have the Midas touch" - Derived from the myth of King Midas, this phrase signifies the ability to turn everything one touches into gold, symbolizing the talent for financial success or good fortune.

2. "To face a Gorgon" - From Greek mythology, referencing the terrifying creatures like Medusa, this phrase describes encountering something extremely frightening or petrifying.

3. "To be a Trojan horse" - Originating from the Trojan War legend, this phrase describes a seemingly harmless entity or strategy that hides a dangerous or deceptive agenda.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

4. "To carry the weight of the world on one's shoulders" - Alluding to Atlas, the Titan who bore the heavens on his shoulders, this phrase denotes bearing an overwhelming burden or responsibility.

5. "To open a Pandora's box" - Referring to the Greek myth of Pandora, this phrase suggests initiating a series of unforeseen and harmful consequences by taking a risky or ill-advised action.

These examples illustrate how mythology continues to influence and enrich language, offering nuanced expressions and timeless cultural references.

List of used literature:

1. ALEKHINA, A. I. 1982. Idiom of modern English. Minsk: Higher School, 279p.
2. ALEKSEEVA, L. M. 1998. Term and metaphor. Perm, 250 p.
3. AMOSOVA, H. H. 1965. On the diachronic analysis of phraseological units. In: Studies in English phraseology. L.: Leningradskaja Univerzita., pp.101-107.
4. ARKHANGELSKY, V. L. 1964. Stable phrases in modern Russian. In: Rostov-onDon, pp.121-137.
5. ARNOLD, I. V. 1999. Semantics. The style. Intertextuality. SPb: SPbSU, 444p.
6. ARUTYUNOVA, N. D. 1990. Discourse. In: Linguistic Encyclopedic Dictionary. M.: Sov. Encyclopedia, pp. 136-137.

Research Science and
Innovation House

STARTAP EKOTIZIMIDAGI VENCHUR KAPITALINING EVOLYUTSIYASI VA MUAMMOLARI

Karajanova Gulnoza Tollievna

SamISI, Investitsiyalar va innovatsiyalar kafedrası assistenti,

Babaeva Aziza Sharafidinovna

Bobokulova Ergashoy Alisherovna

Narzullaeva Dilbar Sobirovna

SamISI, Bank ishi yo‘nalishi, 5-kurs talabalari

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola startap ekotizimidagi venchur kapitalining evolyutsiyasi, ta’siri va muammolarini o‘rganadi va uning tarixi, asosiy ishtirokchilari va investitsiya strategiyalarini tahlil qilib, venchur kapitalining innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish va tadbirkorlikni shakllantirishdagi rolini ochib beradi. O‘zining transformatsion ta’siriga qaramay, venchur kapitali yuqori muvaffaqiyatsizlik stavkalari va bozor tarafkashliklari kabi to‘siqlarga duch keladi. Shunga qaramay, strategik siyosatni ishlab chiqish va doimiy qo‘llab-quvvatlash tadbirkorlik, innovatsiyalar va iqtisodiy farovonlikka yordam berib, bu qiyinchiliklarni engib o‘tishi mumkin.

Kalit so‘zlar: venchur kapitali, startap ekotizim, innovatsiyalar, tadbirkorlik, investitsiya strategiyalari, iqtisodiy o‘shish, texnologik yutuqlar, ish o‘rinlari yaratish, moliyalashtirish, xavfni kamaytirish, bozor imkoniyati, muvaffaqiyat omillari, siyosat oqibatlarini.

ЭВОЛЮЦИЯ И ПРОБЛЕМЫ ВЕНЧУРНОГО КАПИТАЛА В СТАРТАП-ЭКОСИСТЕМЕ

Аннотация: Это научное статья исследует эволюцию, влияние и проблемы венчурного капитала (ВК) в экосистеме стартапов. Анализируя его историю, ключевых игроков и инвестиционные стратегии, мы раскрываем роль венчурного капитала в содействии инновациям, стимулировании экономического роста и формировании предпринимательства. Несмотря на свое преобразующее влияние, венчурный капитал сталкивается с такими препятствиями, как высокий уровень

неудач и предвзятость рынка. Тем не менее, разработка стратегической политики и постоянная поддержка могут решить эти проблемы, стимулируя предпринимательство, инновации и экономическое процветание.

Ключевые слова: венчурный капитал, стартап-экосистема, инновации, предпринимательство, инвестиционные стратегии, экономический рост, технологические достижения, создание рабочих мест, финансирование, снижение рисков, рыночные возможности, факторы успеха, политические последствия.

THE EVOLUTION AND CHALLENGES OF VENTURE CAPITAL IN THE STARTUP ECOSYSTEM

Abstract: This scientific article explores the evolution, impact, and challenges of venture capital (VC) in the startup ecosystem. Analyzing its history, key players, and investment strategies, we uncover VC's role in fostering innovation, driving economic growth, and shaping entrepreneurship. Despite its transformative influence, VC faces hurdles such as high failure rates and market biases. Nonetheless, strategic policymaking and continued support can navigate these challenges, propelling entrepreneurship, innovation, and economic prosperity.

Keywords: venture capital, startup ecosystem, innovation, entrepreneurship, investment strategies, economic growth, technological advancements, job creation, funding, risk mitigation, market opportunity, success factors, policy implications.

So‘nggi yillarda venchur kapitali sohasi sezilarli o‘shish va evolyutsiyani boshdan kechirdi. Startup ekotizimining muhim tarkibiy qismi sifatida venchur kapital innovatsion dastlabki bosqichdagi kompaniyalarni moliyalashtirish va qo‘llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Texnologiyaning yuksalishi va buzg‘unchi biznes modellari bilan venchur kapitali o‘z g‘oyalarini bozorga chiqarishga intilayotgan tadbirkorlar uchun muhim moliyalashtirish manbasiga aylandi. Ushbu maqola venchur kapitalining turli jihatlarini, jumladan, uning tarixi, asosiy ishtirokchilari, investitsiya strategiyalari va iqtisodiyotga ta‘sirini o‘rganishga qaratilgan. Venchur kapitali sanoati oldida turgan tendentsiyalar va muammolarni o‘rganib chiqib, biz bu orqali moliyalashtirishning ushbu shakli tadbirkorlik va innovatsiyalarning kelajagini qanday shakllantirayotganini yaxshiroq tushunishimiz mumkin. Ushbu tadqiqot venchur

kapitalning iqtisodiy o‘rishni rag‘batlantirish va tadbirkorlikni rag‘batlantirishdagi o‘rni haqida kengroq ma'lumot qilishga yordam beradi.

Venchr kapitalining tarixi va evolyutsiyasi 20-asrning o‘rtalarida Amerika tadqiqot va rivojlanish korporatsiyasi (ARDC) va J.H. Whitney & Company innovatsion biznesga sarmoya kirita boshladi. Dastlab venchr kapitali birinchi navbatda yuqori o‘rish potentsialiga ega, ammo an’anaviy moliyalashtirishdan foydalanish imkoniyati cheklangan startaplarni moliyalashtirishga qaratilgan edi. Yillar davomida venchr kapital tadbirkorlikni rivojlantirish va texnologik yutuqlarni qo‘llab-quvvatlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydigan murakkab sanoatga aylandi. Venchr kapitalining o‘rishi texnologiyaga asoslangan sanoatning yuksalishi, globallashuv va yuqori xavfli, yuqori daromadli investitsiyalarga talabning ortishi kabi omillar bilan ta'minlangan [5].

1960 va 70-yillarda venchr kapitali sanoati o‘z asosini topdi, venchr kapitali firmalari kompaniyalarni moliyalashtirish o‘rniga ularni ochish va kengaytirishga e’tibor qaratdilar. 1980-yillarda leveraged sotib olish buni kuzatildi va venchr kapital firmalari venchr kapitaldan leveraged sotib olishga o‘tishni boshladilar. 1990-yillar venchr kapital pufaklari bilan belgilandi, 2000-yillarda esa dot-com pufakchasi va kredit inqirozi kuzatildi. 2010-yillar kengayish davri bo‘ldi, 2020-yillar esa COVID-19 retsessiyasi bilan belgilandi [7].

Bugungi kunda venchr kapital firmalari nafaqat kapital, balki tajriba, murabbiylik va qimmatli manbalar bilan bog‘lanishni ta'minlab, startaplar uchun asosiy moliyaviy manba hisoblanadi. Venchr kapitali tadbirkorlik ekotizimining muhim tarkibiy qismiga aylandi, 1974 yildan beri birlamchi ommaviy takliflardan (IPO) o‘tgan kompaniyalarning 42 foizi venchr yordamiga ega [6].

Venchr kapitali rivojlanishda davom etmoqda, bunda “aqli pullar”ga e’tibor kuchayib bormoqda, bu esa startaplarga o‘z bizneslarini qurish va kengaytirish muammolarini hal qilishda qimmatli yo‘l-yo‘riq va qo‘llab-quvvatlay oladigan investorlarga tegishli. Sanoat, shuningdek, global va xilma-xil bo‘lib, venchr kapital firmalari dunyoning deyarli har bir burchagida faoliyat yuritib, turli sohalardagi startaplarni moliyalashtirish va qo‘llab-quvvatlashni ta'minlaydi [5].

20-asrning o‘rtalarida paydo bo‘lgan ba’zi taniqli venchr kapital firmalariga quyidagilar kiradi:

- *American Research and Development Corporation (ARDC)*: 1946-yilda Jorj Doriot tomonidan asos solingan ARDC birinchi venchr kapital firmasi bo‘lib, urush

davrida ishlab chiqilgan texnologiyalarni tijoratlashtirgan korxonalarni kapital bilan ta'minlashga qaratilgan.

• *Draper, Gaither & Anderson (keyinchalik Sutter Hill Ventures)*: 1957-yilda tashkil etilgan ushbu venchur kapital firmasi ushbu davrda startaplarning o'sishi va rivojlanishiga hissa qo'shgan yana bir dastlabki o'yinchi bo'lgan.

• *Kleiner Perkins*: 1972-yilda tashkil etilgan Kleiner Perkins Apple, Google va Amazon kabi yirik texnologiya kompaniyalarini qo'llab-quvvatlagan, texnologiya landshaftini shakllantirishda muhim rol o'ynagan taniqli venchur kapital firmasiga aylandi.

• *Sequoia Capital*: Shuningdek, 1972-yilda tashkil etilgan Sequoia Capital yana bir taniqli venchur firma bo'lib, Apple, Google va LinkedIn kabi muvaffaqiyatli texnologiya kompaniyalarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynadi [8].

Ushbu firmalar venchur kapitali taraqqiyotida muhim rol o'ynagan, innovatsion startaplarni qo'llab-quvvatlagan va texnologiya va tadbirkorlik ekotizimining o'sishiga hissa qo'shgan.

Venchur kapitali startaplarga nafaqat moliyaviy resurslar, balki strategik yo'l-yo'riq va soha tajribasini taqdim etish orqali tadbirkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu moliyalashtirish shakli tadbirkorlarga o'sishning muhim bosqichlarida kapital kiritish orqali innovatsion g'oyalarni hayotiy biznesga aylantirish imkonini beradi. Dastlabki bosqichdagi korxonalarda hisoblangan risklarni o'z zimmasiga olib, venchur kapitalistlar ish o'rinlari yaratish, iqtisodiy o'sish va texnologik taraqqiyotga hissa qo'shadilar. Bundan tashqari, venchur kapital firmalari ko'pincha tadbirkorlar va yirik institutlar o'rtasida ko'prik vazifasini o'taydi va biznes muvaffaqiyatiga olib kelishi mumkin bo'lgan muhim hamkorlik va aloqalarni osonlashtiradi. Venchur kapitalistlari tomonidan olib boriladigan jiddiy tekshiruv jarayoni nafaqat investitsiya risklarini yumshatibgina qolmay, balki tadbirkorlarga biznes modellari va strategiyalarini takomillashtirishga yordam beradi. Venchur kapitali tadbirkorlik tashabbuslari uchun katalizator bo'lib xizmat qiladi, innovatsiyalarni rag'batlantiradi va turli sohalarda taraqqiyotga turtki beradi. [Feifei Chen va boshqalar, 2023].

Tadbirkorlar uchun venchur kapitalning ba'zi afzalliklari quyidagilardan iborat:

• **Kattaroq kapitalga ega bo'lish**: venchur kapitalistlar odatda startaplarga katta miqdordagi kapitalni sarmoya qilib, o'sish, kengayish, iste'dodlarni yollash, mahsulot ishlab chiqish, marketing va infratuzilma uchun zarur mablag'larni ta'minlaydi [10].

• **Ekspertiza va yo‘l-yo‘riq:** Venchur kapitali firmalari ko‘pincha sohaga oid bilim va tajribani olib, qimmatli yo‘l-yo‘riq, maslahat va muammolarni hal qilish va asosli qarorlar qabul qilishda startap ta‘sischilariga yordam beradi.

• **Tarmoq imkoniyatlari:** venchur kapitalistlar startaplarga tegishli manfaatdor tomonlar bilan bog‘lanish, yangi bozorlarga kirish, hamkorlikni yo‘lga qo‘yish va qimmatli tushunchalarga ega bo‘lishda yordam beradigan keng tarmoqlarga ega.

• **Masshtablilik:** Venchur kapitalini moliyalashtirish, ayniqsa, startaplar tez sur‘atlar bilan o‘shishga intilayotgan rivojlanishning dastlabki bosqichlarida foydali bo‘lib, ularga qarzdorlik yukisiz o‘shishga imkon beradi.

• **Riskni kamaytirish:** Venchur kapitali startaplarga biznesdagi muvaffaqiyatsizlik xavfini bo‘lishish imkonini beradi, chunki venchur kapitalistlar o‘zlari sarmoya kiritgan kompaniyalar muvaffaqiyatidan manfaatdor bo‘lib, muvaffaqiyatni ta‘minlash uchun doimiy qo‘llab-quvvatlash va ko‘rsatmalar beradi [9].

Venchur kapitali innovatsiyalar va iqtisodiy o‘shishga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu moliyalashtirish shakli startaplarni yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va innovatsion mahsulotlarni bozorga chiqarish uchun zarur resurslar bilan ta‘minlaydi, bu esa iqtisodiy taraqqiyotni ta‘minlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, venchur kapitali qo‘llab-quvvatlanadigan kompaniyalar tadqiqot va ishlanmalarga ko‘proq sarmoya kiritadilar, bu esa an’anaviy sanoatni buzishi mumkin bo‘lgan ilg‘or yechimlarni yaratishga olib keladi [Guoan Vang, 2024]. Bundan tashqari, venchur kapital tez miqyoslash potentsialiga ega bo‘lgan dastlabki bosqichdagi kompaniyalarning o‘shishini qo‘llab-quvvatlash orqali yangi ish o‘rinlari yaratishni rag‘batlantirishga yordam beradi. Innovatsion korxonalariga kapital kiritish orqali venchur kapitalistlar tadbirkorlikni rag‘batlantirish va umumiy iqtisodiy o‘shish va raqobatbardoshlikka hissa qo‘shadigan texnologik yutuqlarni boshqarishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Venchur kapitalini oladigan startap muvaffaqiyatini belgilovchi ba‘zi asosiy omillarga quyidagilar kiradi:

• **Bozor imkoniyati:** venchur kapitalistlar katta talab va qiymat taklifiga ega bo‘lgan katta, o‘shib borayotgan bozorga yo‘naltirilgan startaplarni izlaydilar, bu esa kengaytirish va farqlash uchun joyni ko‘rsatadi.

• **Jamoa sifati:** Tegishli ko‘nikmalar, tajriba va qarashlarga ega bo‘lgan yuqori sifatli jamoa startap strategiyasini amalga oshirish va qiyinchiliklarni yengish uchun

juda muhimdir. Jamoa hamjihatligi, xilma-xillik va madaniyat ham startap faoliyatida muhim rol o‘ynaydi.

• **Ishtirok etish va o‘shish:** daromad, foydalanuvchilar bazasi, mijozlarni ushlab turish, mahsulot ishlab chiqish va bozor ulushi kabi startapning muvaffaqiyati va muvaffaqiyatining dalillari venchur kapitalini jalb qilish va uni saqlab qolish uchun zarurdir.

• **Moslashuvchanlik:** Jamoaning qiyinchiliklarga javoban strategiyalarni aylantirish yoki o‘zgartirish qobiliyati muvaffaqiyatning asosiy omili hisoblanadi. Venchur kapitalistlari jamoaning kelajakdagi samaradorligini ko‘rsatish uchun qanday moslashganligi haqidagi o‘tmishdagi misollarni qadrlashadi.

• **Investitsiyalarning rentabelligi:** venchur kapitalistlar “fondni qaytarish” yoki fond qiymatidan oshib ketadigan investitsiyalarni maqsad qilib, sezilarli daromad keltirish potentsialiga ega bo‘lgan investitsiyalarni qidiradi, bu esa fond faoliyati va qo‘llab-quvvatlovchilarni qo‘llab-quvvatlashni davom ettirishga ishonitirish uchun juda muhimdir [11].

Ushbu omillar birgalikda venchur kapitalni moliyalashtirishni ta‘minlaydigan startaplarning muvaffaqiyatiga hissa qo‘shadi, ularning o‘shishiga, innovatsiyalariga va bozordagi umumiy raqobatbardoshligiga ta‘sir qiladi.

Boshlang‘ich moliyalashtirish sohasida venchur kapitalining qiyinchiliklari va tanqidlari muhim ahamiyatga ega. Bir qiyinchilik - bu venchur kapitalistlar uchun investitsiyalarni sezilarli darajada yo‘qotishiga olib keladigan startaplarning yuqori muvaffaqiyatsizlik darajasi [Tukura Nashuka Tino va boshq., 2020]. Bundan tashqari, venchur kapital qo‘yilmalarida likvidlikning yo‘qligi uni uzoq muddatli majburiyatga aylantiradi va har qanday daromad olishdan oldin kapitalni yillar davomida bog‘laydi. Tanqidchilarning ta‘kidlashicha, venchur kapitali tadbirkorlik landshaftidagi innovatsiyalar va xilma-xillikni bo‘g‘ib qo‘yishi mumkin bo‘lgan ayrim tarmoqlar va hududlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, moliyalashtirishni qidirayotgan startaplar o‘rtasidagi raqobatning yuqori darajasi baholarning oshishiga va bozorda potentsial pufakchalarga olib kelishi mumkin. Umuman olganda, venchur kapitali oldida turgan muammolar va tanqidlar moliyalashtirishning ushbu shakliga xos bo‘lgan murakkablik va xavflarni ta‘kidlaydi va bu turli tashvishlarni hal qilish uchun nozik yondashuvni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, venchur kapital zamonaviy iqtisodiyotda innovatsiyalar va tadbirkorlikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Moliyaviy resurslar, tarmoq

imkoniyatlari va murabbiylik orqali venchur kapitalistlar startaplarga o'sish va muvaffaqiyatga erishish imkonini beradi. Tadbirkorlar va investorlar o'rtasidagi simbiotik munosabatlar nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki ilg'or texnologiyalar va mahsulotlarni ishlab chiqishga ham olib keladi. Biroq, venchur kapitali o'z muammolaridan xoli emas, masalan, startaplarning yuqori muvaffaqiyatsizlik darajasi va bozorni to'ldirish potentsiali. Ham tadbirkorlar, ham investorlar uchun imkoniyatlarni sinchkovlik bilan baholash va risklarni samarali boshqarish zarur. Oldinga siljishda siyosatchilar venchur kapital ekotizimini doimiy innovatsiyalar va iqtisodiy farovonlikni ta'minlash uchun qonunchilik va rag'batlantirish orqali qo'llab-quvvatlashda davom etishlari kerak. Venchur kapitalining dinamik va doimiy rivojlanayotgan tabiati tadbirkorlikning kelajagini shakllantirishda davom etadi va turli sohalarda taraqqiyotga turtki bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ijsrem Journal. (2023). Smart Start-Up Analyzer: Prediction Model, Analysis tool for Venture Capitals using Machine Learning
2. Feifei Chen, Huifen Li, Yue Zhang, Yee Cheok Mui Yee. (2023). A Review on Factors Influencing the Location Distribution of Venture Capital
3. Guoan Wang. (2024). The Determinants of Venture Capital Investment Decisions
4. Tukura Nashuka Tino, Tukura Daudu Fwaje, S. Abwage. (2020). Militarization of Electoral Process and Political Participation in the 2019 General Elections in Rivers State, Nigeria.
5. <https://www.linkedin.com/pulse/history-evolution-venture-capital-financial-tool-startups-fred-tanada>
6. <https://www.goingvc.com/post/journey-through-time-a-comprehensive-history-of-venture-capital>
7. https://en.wikipedia.org/wiki/J._H._Whitney_%26_Company
8. <https://www.collective-genius.com/blog/the-history-of-venture-capital-vc>
9. <https://www.nexford.edu/insights/pros-cons-venture-capital>
10. <https://fitsmallbusiness.com/venture-capital-advantages-and-disadvantages/>
11. <https://www.linkedin.com/advice/0/what-some-success-factors-metrics-venture-capital>

Homiladorlikda gemoglobinning umumiy miqdori kamayishi

Abdullayeva Guzalxan Vladimirovna Chirchiq davlat pedagogika
universiteti o‘qituvchisi

Chinpo‘latov O‘razali Rustamovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti 2 kurs talabasi (biologiya
yo‘nalishi)

Annotatsiya: Homiladorlik davrida qon hajmining umumiy pasayishi, ya'ni gemokonsentratsiya juda keng tarqalgan holat. Bu sizning tanangizdagi suyuqlik miqdori ko‘payishi tufayli qon hujayralari kontsentratsiyasining oshishini anglatadi. Homiladorlik davrida ma'lum gormonlar va fiziologik o‘zgarishlar tufayli organizm suyuqlikni ushlab turishga intiladi, bu esa qon hajmining pasayishiga olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada Homiladorlikda gemoglobinning umumiy miqdori kamayishi haqida ilmiy ma'lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: homila rivojlanishi, vitaminlar, temir, gemoglobin, murakkab kimyoviy birikma,

Kirish: Homiladorlikda Gemoglobinning Umumiy Miqdori Kamayishi Homiladorlik davri ota-onaning hayotida ko‘pgina o‘zgarishlarni olib keladi. Bunday vaqtlarda, homiladorlik holatida gemoglobin miqdori pastroq bo‘lishi odatiydir. Gemoglobin qon tuzumidagi asosiy moddi bo‘lib, oqsil tashqi kisqilaydigan jismning barcha qismlariga oksigen yetkazishida muhim ahamiyatga ega. Gemoglobin murakkab kimyoviy birikma (molekular og‘irligi 64458) bo‘lib, bir eritrotsitda 400 mln. gemoglobin molekulasi mavjud. Gemoglobinning tarkibiga 96% oddiy oqsil-globin va 4% pigment guruhi - gem kiradi. Har bir gemoglobin molekulasi tarkibiga 4 ta bir guruhga mansub bo‘lgan gem kiradi. Globin albuminga o‘xshagan oqsildan iborat bo‘lib, aminokisiotali tarkibi turli hayvonlarda xilma-xil bo‘ladi va shu sababli gemoglobin turli xossalarga ega. Gemning tuzilishi esa turli hayvonlarda bir xil bo‘lib uning tarkibiga ikki valentli temir kiradi. Gemoglobin qon plazmasida erigan holda bolmay, eritrotsitlar ichida ekanligi muhim fiziologik ahamiyatga ega:

1. Shuning natijasida qonning yopishqoqligi kamayadi. Hisoblashlar shuni ko‘rsatadiki, qon plazmasida shuncha gemoglobinning erishi qonning yopishqoqligini bir necha marta oshirar, yurakning ishini va qon aylanishni qiyinlashtirar ekan;

2. Qon plazmasining onkotik bosimi kamayadi, bu esa (to‘qima suvining qon plazmasiga o‘tishi oqibatida) to‘qimalarning suvsizlanishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun muhim ahamiyatga ega;

3. Eritrosit ichida maxsus kimyoviy muhit borligidan gemoglobinning kislorod biriktirishi uchun keng sharoit vujudga keladi. Kislorod bilan birikkan gemoglobin oksigemoglobin (HbO_2), kislorodni to‘qima va hujayralarga bergan gemoglobin esa qaytarilgan gemoglobin deb ataladi. Gemoglobin, oksigemoglobin, karboksigemoglobin va uning boshqa birikmalari spektr nurlarini yutib, maxsus chiziqlarni beradi. Masalan, yorug‘lik nurrashi oksigeroglobin eritmasi orqali o‘tkazib, spektrning sariqyashil qismida, D Va E chiziqlari orasida ikkita qoramtir chiziqni aniqlash mumkin. Spektrning sariq-yashil qismidagi bir keng qora chiziq qaytarilgan gemoglobin uchun xarakterlidir. Oksigemoglobin gemoglobindan rangi bilan birmuncha farqlanadi, shuning uchun oksigemoglobinli arterial qon qizil bo‘ladi. Qon kislorodga qancha ko‘p to‘yingan bo‘lsa, qizil rangi shuncha ravshan ko‘rinadi. Vena qonida esa, qaytarilgan gemoglobin ko‘proq, bunday qon to‘q olcha rangida bo‘ladi. Katta yoshli kishilar qonida o‘rta hisob bilan 14% gemoglobin konsentratsiyasi mavjud bo‘lib, umumiy miqdori esa 600 g ga teng. Oxirgi ma’lumotlarga ko‘ra 1 g gemoglobinda 3,5 mg temir mavjud va shunday qilib odam organizmining hamma eritrotsitlarida uning miqdori 2500 mg dan oshmaydi. Gemoglobin, mioglobin, gemeretin, xlorokruorin tarkibida temir, gemotsianinida-mis gemovanadinda esa-vanadiy elementlari bor. Gemoglobin pigmentlari orasida eng muhimi xromproteinlardir. Odam organizmida eritrotsitlarning hosil bo‘lishi va parchalanishiga yiyarasha gemoglobin ko‘mikning eritroblastlarida (yosh eritrotsitlarida) sintezlanadi. Bir kechayu kunduzda qariyb 8 g, ya’ni 1% dan sal ko‘proq gemoglobin parchalanadi va o‘t pigmentlariga (bilirubin, biliverdin) aylanadi. Oksigemoglobindan tashqari, qonda gemoglobin karbonat anhidrid bilan birikib, karboksigemoglobin ($HbCO_2$) hosil qiladi. Bu birikma modda almashinuvi natijasi bo‘lgan CO_2 tashilish shakllaridan biri. Karboksigemoglobin oksigemoglobinga qaraganda mustahkamroq kutubxonasi birikmadir. Gemoglobin is gazini sekinlik bilan, anchagina uzoq vaqt davomida va toza havodan nafas olib turilgan taqdirdagina beradi. Shuning uchun ham is gazidan zaharlanish hayotga xavf solishi mumkin, is gazidan zaharlangan kishiga beriladigan birinchi yordam uning o‘pkasini toza havoga yo‘lchitishidan iborat. Kisloroddan nafas olinganda gemoglobindan is gazining chiqib ketishi 15-20 baravar tezlashadi.

Homiladorlik davrida gemoglobin darajasining pastroq bo‘lishi ma'noga keladi. Bu haqda turli sabablarni ko‘rib chiqamiz:

- Anemiya: Anemiya, yani o‘xil-anemiya, qonning kisqilishi turi. Bu xil anemiyalarning bir qismi qon miqdorida gemoglobin bo‘lgan aniqli idrokda yashaydi. Bu sharoitda odamda yorug'lik, energiya yo‘qotish, qon sifati oshadi.

- Dengiz darajasi: Dengiz darajasi pastroq bo‘lganda, oxygen transporti kamayadi va undagi oksigen shakllanmadi, bu esa gemoglobin miqdorini pastroqlatish uchun sabab bo‘ladi.

- Yemekcha muammoatlari: Homiladorlik davrida yemekcha muammoatlari, yani yemekdagi ziyon, mazari va vitaminlar miqdori qolganligi sababli yeyilgan ovqatlardan yuqori sifatli ildiz bo‘lmaydi va uni qonning gemoglobin miqdori pastroqlashadi.

Agar sizda homiladorlikda gemoglobin miqdori pastroqligi bilan bog'liq savollar yoki tashvishlar bo‘lsa, ilova bormi yoki arzimastlikni tekshirish uchun terapevt yoki ma'ruzachiga murojaat qilishingiz yaxshi bo‘ladi. Sizga yordam bera olish uchun kelingiz, mening do‘stlar!

Gemokonsentratsiya odatda homiladorlikning so‘nggi trimestrida yanada aniqroq bo‘ladi, chunki o‘sayotgan chaqaloq va platsenta ko‘proq ozuqa moddalari va kislorodga muhtoj. Natijada, qon tomirlari kengayishi va qon oqimining oshishi bilan tanadagi suyuqlik miqdori ortadi, ammo bu suyuqlikning hammasi qon hajmida muvozanatli emas.

Gemokonsentratsiya odatda homiladorlikning normal qismidir va odatda jiddiy sog'liq muammolariga olib kelmaydi. Biroq, ba'zida haddan tashqari gemokonsentratsiya bo‘lsa, preeklampsi kabi asoratlar rivojlanishi mumkin. Shuning uchun siz muntazam ravishda prenatal tekshiruvdan o‘tishingiz va shifokor tavsiyalariga amal qilishingiz kerak.

Agar qonda gemokonsentratsiya darajasi juda yuqori bo‘lsa, shifokoringiz qo‘shimcha testlar yoki davolanishni tavsiya qilishi mumkin. Ko‘p miqdorda suv ichish, muvozanatli ovqatlanish va homiladorlik paytida muntazam ravishda mashq qilish ham gemokonsentratsiya xavfini kamaytirishga yordam beradi.

Homiladorlikda gemoglobin miqdorining pastroq bo‘lishi shaxsiy hayotning sifatini oshirishi mumkin va odamda yorug'lik, energiya yo‘qotish, tovush bo‘lganligi, qonning qulayligi kabi xususiyatlarni o‘z ichiga oladi.

Bu holatda homiladorlik davri uchun to‘g‘ri shafqatsizlikni aniqlab berish maslahat beriladi. Aniqli homiladorlik davrida gemoglobin miqdorini chetlab chetlash uchun tibbiy yordamga murojaat qilish tavsiya etiladi.

Homiladorlikda gemoglobinning umumiy miqdori kamayishiga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan bir necha sabablar bor, masalan:

1. Demir qisqichlikli: Homiladorlikda demir qisqichligi, ya'ni anemiya, gemoglobinning umumiy miqdorini pastaytirishi mumkin. Bu holatda organizmning demir sifatida zarur mineral olishi va uni to‘g‘ri ishlatishi kerak.

2. Yemish moddalarining kamligi: Yetersiz yemish moddalarini olish homiladorlikda gemoglobin miqdorini pastaytirishi mumkin. Bu sababdan keyingi ayollarda gemoglobin darajasining pastaytishi ko‘p taminlanmasdan bo‘ladi.

3. Noaniqlik: Homiladorlikni ko‘tarishga olib keladigan noaniqlik yoki sironing yuqori darajadagi aholisi homiladorlikka chalingan katta risk bilan bog‘liq bo‘ladi.

Agar siz homiladorlikda gemoglobin miqdorini pastaytirganingizni hisoblasangiz, shifokor bilan muzokarada bo‘ling va kerakli imtiyozlarni olib chiqing.

Xulosa

Homiladorlikda gemoglobinning umumiy miqdori kamayishi, qandaydir tibbiy sabablarga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Bu sabablardan ba'zi qizlar uchun odatda normal hisoblanadigan miqdordan past miqdordlarda gemoglobining bo‘lishi mumkin. Bunday holatlarda, mutaxassis ushbu muammo haqida to‘liq tekshirish va davolash uchun tavsiya etiladi. Homiladorlik paytida ayol tanasi odatda ko‘p miqdorda qon ishlab chiqaradi. Shuning uchun homiladorlik paytida gemoglobin darajasi ko‘pincha tushishi mumkin. Biroq, bu har bir ayol uchun har xil bo‘lishi mumkin va ba'zi ayollar homiladorlik davrida anemiya (temir tanqisligi) rivojlanishi mumkin. Shuning uchun homiladorlikdan oldin va homiladorlik paytida muntazam ravishda qon testlarini o‘tkazish orqali gemoglobin darajasini tekshirish muhimdir. Agar gemoglobin darajasi past bo‘lsa, shifokoringiz temir preparatlarini yoki boshqa davolanishni tavsiya qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.D.A.Mamatkulov, G.A.Shaxmurova. Sport anatomiyasi va biomexanika. - «ILM ZIYO» nashriyoti - 2016-y.
2. Axmedov A. Odam anatomiyasi. — «Iqtisod moliya». — 2007-y.
3. Anatomiya, fiziologiya va antropologiya. — T.: «Noshir» nashriyoti. — 2013.
4. N.K. Axmedov. Normal patologik anatomiya bilan fiziologiya. — Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti. — 1997-y.
5. R. Boxodirov. «Odam anatomiyasi». — T.: « O‘zbekiston». 2006-y.
6. I.K. Axmedov. «Atlas. Odam anatomiyasi». — T.: « O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi». — 1998-y.

Research Science and
Innovation House

Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari

Abdullayeva Guzalxan Vladimirovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari haqida so‘zlashish juda muhimdir, chunki yosh o‘smirlar faol rivojlanayotgan organizmlarga ega bo‘lganligi sababli to‘g‘ri ovqatlanish ularga energiya ta‘minlaydi va yangi ma‘lumotlar olishlari uchun juda muhimdir. Ushbu maqolada Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari haqida ilmiy ma‘lumotlar tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: ovqatlanish ratsioni, vitaminlar, yaxshi ovqatlanish, o‘smirlik davri, sog‘lom ovqatlanish.

Kirish: Ovqatlanish har bir tirik mavjudotning doimiy ehtiyoji bo‘lib, uning hayot kechirish bilan bog‘liq barcha hatti-harakatlari, jismoniy va aqliy mehnat qilishi hamda barcha tizim va a‘zolarining faoliyat ko‘rsatishi uchun zarur energiya (quvvat) faqat oziq-ovqat mahsulotlari bilan qabul qilinadi. Bundan tashqari, to‘qima va hujayralarning doimiy yangilanib turishi, yosh organizmlarda esa yana o‘shish va rivojlanish uchun kerak bo‘lgan qurilish yoki plastik material ham ovqatlanish bilan vujudga kiradi. Masalaning yana bir tomoni shundan iboratki, iste‘mol qilinadigan taomlar ayni olingan organizm uchun me‘yoridan kam bo‘lsa ham, ko‘p bo‘lsa ham tegishli holdagi xastaliklarni keltirib chiqaradi. Chunonchi, to‘yib ovqatlanmaslik yoki och qolish aksariyat hollarda yuqumli xastaliklarga olib kelsa, ehtiyojdan ko‘p ovqat yeyish o‘ziga xos surunkali kasalliklarga olib keladi. Har ikkala holatda ham kishilarning kasalliklarga chalinishi bois vaqtincha ishga chiqmasligi yoki yaroqsizligi, dori-darmonlarga bog‘liq oshiqcha xarajatlardan avvalo oila, keyin davlat, jamiyat umumiy budjeti sezilarli darajada zarar ko‘radi. Shuning uchun ham ovqatlanish masalasiga insoniyat paydo bo‘lganidan boshlab uning sihat-salomatligi, o‘shib-ulg‘ayishi, serunum mehnat qilishi hamda uzoq umr ko‘rishiga ta‘sir qiluvchi eng muhim tashqi muhit omili sifatida qaralgan. Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari quyidagilardir:

1. Yaxshi ovqatlanish: Yosh o‘smirga qogan ovqatlar yaxshi, sog‘likli va ko‘p xil turdagi mahsulotlardan iborat bo‘lishi kerak. Bu sababli, ovqatlarda mevalar,

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

sabzavotlar, tuxumlar, yog‘urt va bug‘doy mahsulotlarining bo‘lganligiga ishonch hosil qiling.

2. Tarzda ovqatlanish: Yosh o‘sovchi yemeklari ko‘proq tuz qo‘shilmagan tarzda tayyorlash maslahat beriladi. Ushbu tarzda ovqatlarni pishirish shakli (quyog‘i, pishloqli yoki bug‘doy mahsuloti) va ularning oddiy ko‘rishini saqlash uchun katta ahamiyatga ega.

3. Ovqatlarni birgalikda taomlovchi bilan ta‘minlash: Yosh o‘sovchiga paydo bo‘lgan taomlarni birgalikda taomlovchilar bilan birga ta‘minlash tavsiya etiladi. Ushbu usul orqali yosh o‘sovchi boshqa odamlarning taomovlari bilan tanishtirishi mumkin bo‘ladi va ularning boshqa odamlarning taomovlari bilan olgunlikka yetishi mumkin.

4. Ovqatlarni to‘g‘ri yo‘llash: Yosh o‘sovchi vaqtida qanchalik ovqatlangiz ham, to‘g‘ri yo‘llashni unutmang. Ovqatlarning yaxshi yo‘llangan bo‘lishi uchun ularni to‘siqqa joylashtiring va pastki qurolni ishlatishingizni tavsiya etamiz.

5. Ovqatlarni tezkor tayyorlash: Yosh o‘sovchlarga tezkor tayyorlangan ovqatlarni taklif etish maslahati beriladi. Bu usul sizning vaqtingizni tejamkorligini saqlab qoladi va sizning yosh o‘sovchingizga zarar keltirmaydi.

Bu quyidagilardir:

- Quru mevalar
- Notkalar
- Yog‘urt
- Sabzi
- Tuxumlar
- Bug‘doy mahsulotlari

Umid qilamizki, bu tavsiyalardan foydalanib, sizning yosh o‘sovchingiz sog‘lom va sog‘lom tarzda ovqatlanadi!

Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin:

1. Ovqatlanishda borib-berishdan oldin qo‘llash, suv ichish, yengilmaslik kabi odatlardan holda o‘smirlarni ta‘minlash.

2. To‘g‘ri va muntazam ovqatlanish rejimini saqlash. Ovqatlanish vaqtini belgilab, bu vaqtga dasturli tarzda ovqatlanishni ko‘rish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

3. Mahalliy taomlarni yana mahalliy va organik mahsulotlar orqali tayyorlashga intilmoq.

4. Har bir taomda sebzalarning katta qismidan iborat bo‘lishi kerak.

5. Kichik qo‘llab-quvvatlantiruvchilar (snack) ishlatishni cheklash.

6. Chololata, konfetlar va boshqa shirinliklardan kamroqligini ta‘minlash.

7. Ovqatlanishda yog‘ni, mevalarni va tamokkalar (protein) miqdorini arttirib berish.

8. Oziqqonlik haqidagi ma‘lumotlarni o‘smirlarga ko‘rsating, ularning oziqqonlik tarkibi haqidagi ma‘lumotlarini bilib olishlari uchun ularga maslahat bering.

Bu qoidalarga amal qilinganida yosh o‘smirlar to‘g‘ri ovqatlanisa, ularning sog‘lom hayot shakli uchun kafolatlangan bo‘ladi.

Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari haqida maqola yozish uchun quyidagi tushunchalarni kiritishingiz mumkin:

1. Ovqatlanishning muhimligi: Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari haqida maqolada, ovqatlanishning barcha insonlar uchun qancha muhim ekanligi haqida gaplashingiz mumkin. Bu, yoshlar uchun to‘g‘ri ovqatlanishni o‘rganish va bu navbatdagi hayotga qo‘llaniladigan amallarni o‘rganishda ulug‘ rolini ta‘minlaydi.

2. To‘g‘ri ovqatlanishning asosiy printsiplari: Maqolada, yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanishning asosiy printsiplari - boshqa odamlarga hurmat ko‘rsatish, aniq qoidalar va tartibga rioya qiluvchi bo‘lish, shuningdek sog‘lom ovqatlantirilgan taomlarni tanlash va tayyorlash haqidagi maslahatlarni ko‘rsating.

3. Ovqatlantirilgan taomlarni tanlash usullari: Yuksak sifatli ovqatlantirilgan taomlarni tanlash va tayyorlashning eng yaxshi usullari haqidagi tavsiyalar va maslahatlarni ko‘rsating. Bu, yoshlar uchun oziqlanuvchi taomlarning tanlovini kuchaytirishi va ularni sog‘lomlikka ega bo‘lishga yordam beradi.

4. Ovqatlantirilgan taomlar bilan bog‘liqlik: Maqolada, yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari bilan bog‘liqlikni talab etuvchi maslahatlarni ko‘rsating. Bu, keyinroq hayotda ham foydalanishi mumkin bo‘lgan soha bo‘yicha ilmiy ma‘lumotlardan foydalanishingiz kerak.

5. Yengilliklar va xavfli holatlarda amalni muhofaza etuvchi tavsiyalar: Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalarini amalga oshiradigan paytlarda amalda yengilliklar ko‘rishini talab etadigan tavsiyalardan ham bahs etishingiz kerak.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Bu tushunchalar asosida “Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalar” mavzusiga oid ma'lumot beruvchi bir necha xabarlar hisoblanadi. Yuksak sifatli taomlarni tanlash usullari va ularni sog‘lomlikka ega bo‘lish mumkin bo‘ladi.

Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari quyidagilar asosiy hisoblanadi:

1. Turli Tupda Tovush: Yosh o‘smirlar uchun qo‘llanuvchi ovqat turini tanlash katta ahamiyatga ega. Sabzavotlar, mevalar, tahmalar va guruchlar qo‘shimcha moddiy va vitaminlar ta'minlashda muhimdir.

2. Narxiq Tug‘ilish Ovqatlar: Energiya ta'minlash uchun tana uchun zarur moddalarni o‘z ichiga oladigan ovqatlar, masalan, unli mahsulotlar, sut mahsulotlari, non va elaklar amalga oshirilishi kerak.

3. Shirin Aston: Shirinliklar, masalan, badam, simsim, olovlar, energiyani ta'minlashda va moddalari o‘zgarganicha rivojlana yozilishda muhim ahamiyatga ega.

4. Gani-quruq Mahsulotlar: Anor, granat, alpuxor kabi shirinliklarning tufayli egzotik ovqatlar ta'qibatlari yanada tiklashadi.

5. Sut Mahsulotlari: Sut, buttermilk, pishloq, paxta qatiqli mahsulotlar yosh o‘smirlar uchun zarur moddalarni ta'minlashda juda muhimdir.

6. Tezkimyo Mahsulotlar: To‘y tortlar, halva, macaronlar, palov kabi tezkimyo mahsulotlar jismoniy energiyani oshiradi va tanangizni quritadi.

7. Bo‘limli Mahsulotlar: Yuqori ehtiyojlar bo‘yicha et, banan, yablak, nonushta qosh, idish kabi mahsulotlar organlarni sifatli bo‘lishi, energiyani ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari bu tezisda jami tushuntirilgan, ularning amalga oshirilishi yosh o‘smirlarning sosial, jismoniy va ruhiy rivojlanishiga katta ta'sir etadi. Bu qoidalarga rioya qilish sog‘ligingizni saqlash va foydalari bilan o‘shishga yordam beradi.

To‘g‘ri ovqatlanishning tartib tamoyili bir kecha-kunduzda necha marta va qachon ovqatlanish maqsadga muvofiqligini aniqlaydi. Oldingi davrda yaratilgan qo‘llanmalar, qabul qilingan me‘yorlarda ko‘rsatilishicha, odam bir kunda to‘rt yoki besh marta ovqatlanishi lozimligi va kechki ovqatga juda kam miqdorda o‘rin berilganligi qayd qilingan. Shuni ham aytib o‘tish kerakki, bunday tartibda ovqatlanish barcha xalqlarning o‘ziga xos yashash sharoitlarini, milliy an‘analarini, urfodatlarini hisobga olmasdan belgilangan desak, xato bo‘lmaydi. Masalan, Respublikamizning ko‘pgina

qishloqlarida yozning jazirama issiq kunlari tushlik eslab o‘tilgan me‘yorlardagidek kunlik ovqatning asosiy qismini egallamaydi, odamlar bunday paytlari ko‘pincha qovun-tarvuz, meva-cheva yoki qatiq mahsulotlarini (masalan, chalop, ayron) non bilan tanavvul qilishadi, issiq ovqat esa salqin tushishi bilan kechga yaqin iste‘mol qilinadi. Ertalabki nonushta ham issiq ovqat o‘rniga yengil taomlardan (uzum, meva-chevalar bilan choy ichish kabi) iborat bo‘lgan. Bunday ovqatlanish tartibi avloddanavlodga davom etib, xalqimiz turmush tarziga singib ketgan. Yana shu narsa muhimki, qachon ovqatlanish kerakligi dastavval organizmning fiziologik holatidan kelib chiqib aniqlanishi kerak. Bunda birinchi e‘tibor beriladigan narsa yaxshigina ochlik tuyg‘usining hosil bo‘lishidir. To‘g‘ri ovqatlanishning tartib prinsidi taomlanish vaqtini tabiiy bioritmlar asosida amalga oshirishni taqazo qiladi. Tanadagi har bir fiziologik funksiyalarning, shu jumladan, hazm a‘zolarining sekretor, harakat va so‘rish jarayonlarida bioritmlar muhim ahamiyat kasb etadi. “Inson organizmida ritmdan kuchli hukmron yo‘q. Hech bir a‘zo ritm izidan chiqib ketaolmaydi” (I.P.Pavlov). Shuning uchun ham vaqt-bevaqt ochqolmasdan rasmiyatchilik uchun yoki uzoq vaqt och qolib keyin ovqatlanish oshqozon-ichaklarda hazm jarayonlarining buzilishiga va shu bois turli-tuman xastaliklarning kelib chiqishiga zamin tayyorlaydi.

Oziq-ovqat uchun ishlatadigan barcha mahsulotlarni shartli ravishda «foydali» va «zararli» turlarga bo‘lish mumkin. Foydali mahsulotlarni kundalik ratsionga kiritish tavsiya etiladi: ular aminokislotalarga, vitaminlarga, mikro- va makroelementlarga, yog‘ kislotalariga, kletchatkaga boy. Bundan tashqari, ular oson hazm bo‘ladi, metabolizmni sekinlashtirmaydi va sog‘liqqa zararli ta‘sir ko‘rsatmaydi.

Ushbu mahsulotlar an‘anaviy ravishda quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Yangi uzilgan meva va sabzavotlar (C vitamini, kletchatka).
2. Don va ulardan tayyorlangan bo‘tqalar (B, E vitaminlari, magniy, kaliy, foliy kislotasi).
3. Quritilgan mevalar va yong‘oqlar (vitaminlar, yog‘ kislotalari, oqsil).
4. Parranda go‘shti (oqsil, aminokislotalar, A, B, E vitaminlari).
5. Baliq va dengiz mahsulotlari (oqsil, polito‘yinmagan kislotalar, D, E, B12 vitaminlari, kaltsiy, fosfor).

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

6. Sut mahsulotlari: smetana, tvorog, qatiq (kaltsiy, oqsil, aminokislotalar, D, A, B12 vitaminlari, uglevodlar).
7. Ko‘k choy (vitaminlar, minerallar, polifenollar).
8. Sovuq siquv usulida olingan o‘simlik moylari (fosfolipidlar, linolein va boshqa polito‘yinmagan kislotalar, A, D, E vitaminlari).
9. Asal (vitaminlar, minerallar, glyukoza, fruktoza, fitonsidlar, tez hazm bo‘luvchi uglevodlar).
10. Donli non (kletchatka, fermentlar, aminokislotalar).

Sog‘lom ovqatlanish deganda ushbu mahsulotlardan iborat to‘g‘ri kombinatsiyani tushunish mumkin, chunki ular tanaga shubhasiz foyda keltiradi va nafaqat salomat bo‘lishi, balki uni mustahkamlashga qodir. Masalan, ovqatlanish bo‘yicha mutaxassislar suvda pishirilgan donlar bilan zaytun yog‘i qo‘shilgan sabzavotli salatlar iste‘mol qilishni tavsiya etadilar.

Xulosa va takliflar

To‘g‘ri yoki ratsional ovqatlanishning uchta asosiy, ya‘ni miqdor, sifat va tartib tamoyillari mavjud bo‘lib, ularga og‘ishmay amal qilish sihat-salomatlikka erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Oqilona ovqatlanishda miqdor tamoyili har kimning iste‘mol qiladigan kunlik ovqatidagi umumiy energiyaning (kkaloriya hisobida) shu vaqt oralig‘ida barcha faoliyatlar uchun sarflanadigan energiyaga to‘g‘ri kelishini, ya‘ni bajariladigan jamiki jismoniy va aqliy ishlar uchun, tanadagi hamma a‘zo va tizimlarning ishlashi, biologik faol moddalarning sintezlanishi uchun sarflanadigan umumiy energiyaga mos kelishini taqazo qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baranov A.A., Korneeva I.T., Makarova S.G. va hokazo. Oziqlantirishni qo‘llab-quvvatlash va bolalar va o‘smirlar sportida terapevtik va rehabilitatsiya tadbirlari. - M.: Pediatr; 2015. - 163 b.
2. Golberg N.D., Dondukovskaya R.R. Yosh sportchilar uchun ovqatlanish. - M.: Sovetskiy sport; 2007. - 240 b.
3. Makarova S.G., Borovik T.E., Chumbadze T.R. va boshqalar. Sportchi bolalarning ovqatlanishi. Kerakli ovqatlanish nazariyasi nuqtai nazaridan qarash // Profilaktikada jismoniy tarbiya, davolash, rehabilitatsiya. - 2010. - 1-son - 21-25-betlar.
4. Makarova S.G., Borovik T.E., Kodentsova V.M. va boshqalar. Sportchi bolalarning ovqatlanishi. Zamonaviy yondashuvlar / To‘plam: Oziqlanish - bu hayot tarzi va salomatlik asosidir. Shimoliy. - Yakutsk, 2012 yil. — 165–169-betlar.
5. Polyayev B.A., Makarova G.A., Tsedov R.A. va hokazo. Sportchilar uchun ovqatlanish: mahalliy va xorijiy tajriba. - M.: FMBA; 2010 yil. - 98 s.

**Research Science and
Innovation House**

MUAMMOLI O‘QITISH METODLARI VA TEXNOLOGIYALARI

O‘rinboyeva Indira Rashid qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi

1-kurs magistranti

Annotation: Respublikamizning hozirgi davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahondagi taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan munosib o‘rin olish uchun ma’naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan tarzda qayta qurishni talab qiladi. Buning uchun yoshlarimiz dunyoqarashini o‘zgartirish, ularning bilim va ma’naviyatlarini jahon andozalari darajasiga ko‘tarish zarur.

Kalit so‘zi: muammoli vaziyat, mantiqiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, salohiyat, tafakkur, faoliyat uyg‘unligi, maxsus qobiliyat, ijtimoiy, taraqqiyot, badiiy ifodaviy, ehtiyoj, ziddiyat, izlanish, to‘siq, ilmiy-texnika, kompleks yondashuv

Bugun jamiyat maktab oldiga: maxsus qobiliyatini ularning mustaqil bilishlarini maqsadga muvofiq ravishda rivojlantirishni vazifa qilib qo‘ydi. Ana shu vazifalarni hal etishda muammoli ta’lim texnologiyasi etakchi o‘rinni egallaydi.

Bizga ma’lumki zamonaviy ta’lim texnologiyasida muammoli ta’lim alohida o‘rin tutadi. Muammoli ta’lim texnologiyasining zamirida yoki bir-biriga bog‘liq bo‘lgan muammolar zanjiri yotadi.

Muammoli ta’lim metodiga asoslangan ta’lim jarayoni quyidagi to‘rtta bosqichda amalga oshiriladi.

- Muammoli vaziyat hosil qilish;
- Muammolarni shakllantirish va muammoni echish uchun umumiy taxlil qilish;
- Tahmin qilingan echimni tekshirish;
- Amaliy va nazariy xarakterdagi masalalarda qo‘llash, ularni tartibga solish hamda siyosiy lashtirish.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Dars jarayonida o'quvchi muammoni echar ekan, o'zicha muhim bo'lgan «kashfiyot» qiladi. Bu hol o'quvchida o'ziga ishonch xosil qiladi (ya'ni mening kashfiyotim, men topdim, ixtiro qildim)

Mana shu tomoni bilan muamoli ta'lim texnologiyasi boshqa barcha o'qitish texnologiyalaridan ustun turadi. Chunki bunda o'quvchi izlanish olib borish, taxlil qilish, empirik xulosa chiqarish, boshqa vaziyatga qo'llash, fikr muloxazalrini taxminan sistemalashtirib isbotlash kelgusida amaliy faoliyatga qo'llash malakalarini egallab boradi.

Muammoli ta'lim an'anaviy o'qitish metodikasiga tayanadi. O'qituvchi muamoli vaziyatni o'quvchilar oldiga qo'yish bilan bir qatorda, uni echish uchun izlanish zarurligini, izlanish uslublarini o'quvchilarga o'rgatadi. Muammo echimini topish. Izlashga o'tish uchun, eng avvalo zaruriy muxit yaratilishi kerak. Muammo aniq bo'lishi, o'quvchilar o'ni echimini izlash jarayonida oldingi mavzularda, fanlarda olgan ma'lumotlari, tushunchalari, bilimlaridan foydalana oladigan bo'lishi kerak. O'quvchilar olidga qo'yilgan muammo o'zining dolzarbligiga ega bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega. O'quvchi izlanishni ma'lum bir sistemada, muayyanlikda bo'lgan muammo ustida olib borish kerak. shunda o'quvchi muammoni taxlil qiladi, qismlarini ajrata oladi va echish uchun kirishadi.

Ta'lim jarayonini loyihalash bevosita muammoli ta'limni qo'llashga va aksincha, muammoli ta'lim ta'limini loyixalashga olib keladi. Muammoni o'qitish texnologik loyixalashtirilgan o'quv jarayonini amalga oshirishning didktik konstruktsiyasi sifatida qo'llaniladi.

Amerikalik olim U. Gordon (1960) o'quvchilarga muammolarni, uning tashkil qiluvchi elementlarini shakllantirishni o'rgatishni, izlanishning bosh maqsadini ajrata bilishni, turli-tuman xarakterdagi masalalar echimining o'xshashlarini qidirishni o'rgatish muammoli ta'lim jarayoni uchun muhimligini ta'kidlaydi. O'qituvchi muammoni qo'yishnigina bilibgina qolmay uning echimini topish usullarini o'quvchilarga o'rgatishi kerak.

Muammoni to'g'ri (muayyan masalaga o'xshash, masalalar qandayechiladi), shaxsiy

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

(muayyan masalada berilgan ob`ekt obraziga kirishga xarakter qilish va shu nuqtai-nazardan muloxaza yuritishga urinib ko`rish), simvolitik (ikki jumla orqali masalaning mohiyatini obrazli aniqlashni berish), fantastik (bu masalani ertak qahramonlari qanday echan bo`lar edilar).

Muammoli vaziyatni bunday usulda echishga o`rgatish orqali o`quvchilarni sinektik, abstraksiyalash, fantaziya qilish, o`zgalarni eshitish, oddiydan g`ayri oddiy, g`ayrioddiydan oddiy topish, o`xshatishlardan mohirona foydalanish ko`nikmalari shakllantiriladi.

Muammoli ta`lim jarayonida o`qituvchi o`quvchilar o`rtasida fikrlar almashinishini boshqarish; ishonchli dalillar asosida o`z fikrida tura olish; muxolif tomning fikrini munozara qilish, malakasini rivojlantirish; o`quvchini aktiv fikrlash faoliyatiga asoslash, masalani dolzarblashtirish, o`z fikrini bayon qilishnigina emas, balkim boshqalarni ham eshitish mahoratini rivojlantirish, o`quvchilar bildirgan fikrlardan foydali axborotni olish va zurur xulosalar chiqarish va o`quvchilar ixtirochilik, tadqiqotchilik, loyihalovchilik kabi zaruriy sifatlarni shakllantirishdir. Muammoli ta`lim – bu mantiqiy fikrlash operatsiyasi (tahlil, umumlashtirish) va o`quvchilarning izlanishli faoliyati qonuniyatlarini (muammoli vaziyat, bilishga qiziqish, ehqtiyoj) hisobga olib tuzilgan ta`lim va o`qitishning ilgari ma`lum bo`lgan usullarini qo`llash qoidalarining yangi tizimidir. SHuning uchun ham muammoli ta`lim ko`proq o`quvchi fikrlash qobiliyatining rivojlanishini, uning umumiy rivojlanish va e`tibodining shakllanishini ta`minlaydi. Didaktikaning barcha yutuqlarini istisno qilmay, balki ulardan foydalangan holda muammoli ta`lim ilmiy bilim va tushunchalarni, dunyoqarashni shakllantirish, shaxs va uning intellektual faolligini har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida rivojlantiruvchi ta`lim bo`lib qoladi.

Didaktikada muammoli o`qitish yangi yo`nalish sifatida XX asrning 70-80 yillarida yuzaga keldi.

A.M. Matoshkin, T.V. Kudryashv, M.I.Maxmutov, I.YA. Lernerlar muammoli o`qitish qonuniyatlarini chuqur o`rgandilar.

An`anaviy didaktika butun e`tiborni o`qituvchi faoliyatiga qaratgan edi va ta`lim jarayoni deganda asosan o`qitish jarayonini ko`zda tutgan edi. O`qitish jarayoni etarli o`rganilmas edi, ko`pincha o`quvchilarning reproduktiv faoliyati bayon qilinardi, xolos. Hozirgi zamon didaktikasi o`quvchilarning mustaqil – o`quv – bilish faoliyatiga e`tiborni kuchaytirdi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Muammoli ta'lim nazariyasi o'quvchi intellektual kuchining rivojlantiruvchi ta'limni tashkil qilishning psixologik – pedagogik yo'llari va usullarini tushuntiradi. Muammoli vaziyatlarning roli va ahamiyatini aniqlash o'quvchi faol fikrlash faoliyatining psixologik-pedagogik qonuniyatlarini izchil ravishda hisobga olish asosida o'quv jarayonini qayta qurish g'oyasiga olib keldi. Yangi pedagogik faktlarni nazariy jihatdan mulohaza qilib ko'rish asosida muammoli ta'limning asosiy g'oyasi aniqlanadi: muammoli ta'limda bilimning deyarli katta qismi o'quvchilarga tayyor holda berilmaydi, balki o'quvchilarning tomonidan muammoli vaziyat sharoitlarida mustaqil bilish faoliyati jarayonida egallab olinadi.

Ma'lumki, shaxsning har tomonlama va garmonik rivojlanishining muhim khrsatikichi – yuqori darajada fikr yuritish qobiliyatining mavjudligidir. Agar ta'lim ijodiy qobiliyatni rivojlantirishga olib borsa, u holda uni so'zning zamonaviy ma'nosida rivojlanuvchi ta'lim deb hisoblash mumkin.

Rivojlanuvchi ta'lim deb, ya'ni umumiy va maxsus rivojlanishga olib keladigan shunday ta'limni hisoblash mumkinki, unda o'qituvchi fikr yuritishning qonuniy rivojlanishni bilimga tayaangan holda, maxsus pedagogik vositalar yordamida o'z o'quvchilarini fan asoslarini o'rganish jarayonida fikrlash qobilyaati va bilish ehtiyojini shakllantirishga oid maqsadga yo'naltirilgan ish olib boradi. Bunda ta'lim, fikrimizcha, muammoli ta'lim hisoblanadi. Muammoli ta'lim yo'li bilan faollashtirishning maqsadi favqulodda, betartib ravishda vujudga keladigan fikrlash operatsiyalariga o'rgatish emas, balki (o'quvchilarni tushunchalarning o'zlashtirish darajasini oshirish) nostereotip masalalarni hal qilish uchun aqliy harakat tizimiga o'rgatishdir. Bu faollik shundan iboratki, bunda o'quvchi faktik materiallarini tahlil qilib, qiyoslab, sintez qilib, umumlashtirib, konkretlashtirib, undan o'ziga yangi axborot oladi.

Boshqacha qilib aytganda, bu ilgari o'zlashtirilgan hamda avvalgi bilimni yangicha qo'llash yordamida bilimni kengaytirish chuqurlashtirish demakdir. Avvalgi bilimlarni yangicha qo'llashni kitob ham, o'qituvchi ham o'rgata olmaydi. Bu mavjud tegishli vaziyatda o'quvchi tomonidan izlanishi va topilishi lozim. O'quvchilar tomonidan ijodiy aqliy harakatlar tizimini asta-sekin o'rganilishi ko'nikma va malakalarning yig'ilishiga, bundan harakatlar tajribasi esa aqliy faoliyat sifatining o'zgarishiga, odatda, ilmiy, tanqidiy, dialektik deb ataladigan maxsus tipdagi fikrlashni yaratishga olib keladi.

O‘qitish jarayoniga muammoli o‘qitish texnologiyasini qo‘llash uchun o‘qituvchi quyidagi masalalarni hal qilish:

1.O‘quv dasturi bo‘yicha mavzularni muammoli dars shaklida o‘tish mumkinligini;

2.Mavzu matnidagi masalalar bo‘yicha muammoli vaziyatni keltirib chiqaradigan savollar, topshiriqlarni aniqlash, bunda didaktikaning ilmiylik, tizimlilik, mantiqiy ketma-ketlik, izchillik printsiplariga amal qilish;

3.O‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish va boshqarishni ta‘minlaydigan vosita va usullarini aniqlashi, ulardan o‘z o‘rnida va samarali foydalanish yo‘llarini belgilash zarur.

Muammoli ta‘lim – bu o‘quvchilar ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy usuli bo‘lib, insonning bilish va amaliy faoliyatini boshqarvchi muayyan shaxsiy sub`ektiv yo‘llanma sifatida tushuniladi.

Dunyoqarashni shakllantirish – bu birinchi navbatda shaxsning intellektual – faolligini shakllantirishdir. Ilmiy dunyoqarashni samarali shakllantirishning ikkita muhim sharti mavjud:

1.o‘quvchilarning tushunchalar tizimini o‘zlashtirishga oid faol intellektual fikrlash faoliyati.

2.Insonning his-tuyg‘usi va emotsiyasiga ta‘sir etish, uning bilimini e‘tiqodga aylantirish.

**Research Science and
Innovation House**

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. N.N. Azizxo‘jaeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.: TDPU. 2006 y
2. S.A. Madyarova va boshq. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.: IQTISOD-MOLIYA, 2009, 240 b.
3. R.Ishmuhamedov, M.Yuldashev. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O‘quv qo‘llanma. – T.: 2013 y. -279 bet.
4. B.X. Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, 2017 yil. -416 bet.
5. Sh.S. Shodmonova va boshqalar. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – T.: “Fan va texnologiya”. 2019 y. -296 bet.
6. A.A. Xoliqov. Pedagogik mahorat. Darslik. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – T.: Iqtisod-moliya, 2011 y. -420 bet.
7. G.Niyozov, M.E.Axmedova. Pedagogika tarixidan seminar mashg‘ulotlari. O‘quv qo‘llanma. - T.: “Noshir” 2011 y. -140 bet.
8. M.E. Axmedova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. (Pedagogika tarixi). O‘quv qo‘llanma. O‘zR oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. - T.: Tafakkur bo‘stoni, 2011y. -128 bet

**Research Science and
Innovation House**

**AYOLLARGA NISBATAN ZORAVONLIKKA QARSHI KURASHDA
JAMIYATDAGI ISLOXOTLARNING AXAMIYATI VA IJTIMOIIY
PSIXOLOGIK JABXALARI**

Azimova Rushana Zokirjonovna
Guliston davlat pedagogika insituti o‘qituvchisi

Annotation: Bugungi kunda butun dunyo shuningdek mamlakatimizda ayollarga nisbatan zo‘ravonlik holatlarining kelib chiqish sabablari va bu holatlarning jamiyatga yetkazadigan zararlari, oqibatlari haqida zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan oilalarning farzandlaridagi og‘ishlar, ularning jamiyatga ta'siri, bunday bolalarni reabilitatsiya qilish chora tadbirlari.Deviant xulqli bolalarni tarbiyalayotgan jamiyat. Amalga oshirilayotgan ishlar, ushbu ishlarning samaradorligi va kelajakda qilinishi lozim bo‘lgan ishlar to‘g‘risidagi fikrlar yoritilgan.Bundan tashqari Qur‘oni Karim va sunnati nabaviydagi ayollarga oid masalar yoritilib o‘tilgan.

Kalit so‘zi: ayollar, zo‘ravonlik, gender tenglik,Qur‘oni Karim,Vidolashuv haji,Konstitutsiya, murojaat, "Himoya orderi", me'yoriy hujjat, deviant xulqli bolalar.

Qadim -qadim zamonlardan ayolga nozik xilqat sifatida qaralgan. Ayollarga hurmat e'tibor ko'rsatib kelingan. Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev ham " Sog'lom zurriyod, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdagi o'ringiz va xizimatingizni hech narsa bilan qiyoslab, baholab bo'lmaydi. Sizlarning mehr-muhabbatingiz, vafo va sadoqatingiz, fidoyiligingiz sababli hayotimiz charog'on. Sizlar tufayli oilalarimizda tinchlik-osoyishtalik, qut-baraka hukm surayotgani uchun barchangizga har qancha tasanno aytsak, arziydi, albatta41, —deb ta'kidlagan edilar . Mustaqillik yillaridan so'ng ayollarning jamiyatdagi ro'lini oshirish, ularning faqat oila bekasi emas jamiyatning faol qatlami bo'lishi uchun ko'plab islohotlar amalga oshirildi. Ammo guruch kurmaksiz bo'lmaganidek otabobolarimiz e'zozlab, qadrlab kelgan, uni muqaddas hilqat hisoblagan ayol sha'nı qadr qimmatı so'ngi yillar davomida bir karra tushganday. Bugungi kunda mamlakatimiz aholisining qariyb 50 foizini xotin-qizlar tashkil etadi. Ayol va

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

qizlarning barcha sohalardagi samarali mehnati, ayniqsa, farzandlar tarbiyasi, oila hayotidagi ulkan xizmatlarini hech narsa bilan o‘lchab bo‘lmaydi. Ayni kunlarda atrofimizga nazar solar ekanmiz, ayollarga nisbatan tazyiq, zo‘ravonlik holatlarining guvohi bo‘lmoqdamiz. Oliy Majlisning Inson huquqlari bo‘yicha vakili (ombudsman) matbuot xizmatidan olingan xabarga ko‘ra, ayollarga nisbatan zo‘ravonlik holatlari yildanyilga kurtak yozib bormoqda. Ushbu vakilning nomiga 2021-yil aprel oyigacha bo‘lgan muddatda jismoniy va jinsiy zo‘ravonlik, ruhiy tazyiq o‘tkazish holatlari bilan 20 ga yaqin murojatlar kelib tushgan. Ushbu murojatlarning ko‘p qismi Qashqadaryo va Surxandaryo viloyatlari ulushlariga to‘g‘ri keladi. Bundan tashqari mamlakatimizda zo‘ravonlik holatining atigi 7% i sudgacha yetib boradi.⁴² Bunga asosiy sabablardan biri ma'sul xodimlarning qay yo‘l bilan bo‘lsada mana shu oilani saqlab qolishga, yarashtirishga bo‘lgan urinishlaridir. Bu yo‘l statistika uchun ajrimlar sonining kam bo‘lishiga, jamiyatda boshqaruvchilarning nufuzini oshirishga xizmat qilishi mumkin ammo oilalarda deviant xulqli, manipulyatsiyaga uchrashi yuqori bo‘lgan, sadis farzandlarni yetishtirishga xizmat qilishi ehtimoldan holi emas. Qush uyasida ko‘rganini qiladi deydi dono xalqimiz xuddi shunday ma'naviy muhit yaxshi bo‘lmagan oilada ulg‘aygan bolalar jamiyatda o‘z o‘rnini topa olishi bir muncha qiyin kechadi. Muqaddas dinimiz ham barchaga birdek munosabat qilinib, erkak va ayollarga tenglik bilan muomalada bo‘lish lozim ekanligi aytilgan bundan tashqari har ikki jins vakilining haq-huquqlari biri boshqasidan ustun qo‘yilmagan. Islom shariati umumiy shaklda aniq maqsadga erishishni ko‘zlagan bo‘lib, u —himoyall deb ataladi. Himoya esa turli sohalarda jumladan, ayollarning sha‘ni, qadr-qimmatini ularga taalluqli bo‘lgan barcha narsa islom dini asosida himoya etiladi. Shu sababdan ham Qur‘oni karim va sunnati nabaviyda ayollarga oid haq-huquqlar, nozik va daqiq ta‘riflar alohida e‘tibor bilan keltiriladi, adolat, latofat va mehr bilan e‘tirof qilinadi. Shularni e‘tiborga olgan holda, ayolning qiz, rafiqa va ona sifatida umr kechirishi va uning oilada eng muhim va ajralmas ekanligi, ularni o‘z turmush o‘rtog‘lari tomonidan hamisha himoya qilinishligi haqidagi oyatlar va hadislar ham mavjuddir. Islom dini ayollarning sha‘nini yuksaltirib, ularning turmush tarzini go‘zallashtirgan. Payg‘ambarimiz Muhammad sollallohu alayhi vasallam ayollarga o‘zerlariga itoat qilishni, erkaklarga esa jufti halollariga mehribonlik qilishni buyurganlar. Qur‘oni karimda —Nisoll (Ayollar) nomi bilan alohida sura nozil qilingan bo‘lib, unda me'ros va ayollarga muomala qilish hukmlari bayon etilgani

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

dinimizda ularning ehtirom qilinganini ko'rsatib beradi. Darhaqiqat, islomda ayollar rafiqa sifatida ulug'lanadi. Bu borada Rasululoh sollallohu alayhi vasallamning sahobiyilarga qarata ayollar haqida aytgan vasiyatlarini keltirib o'tishimiz juda ham o'rinli bo'ladi: —Ayollarborasida Allohdan qo'rqinglar. Chunki sizlar Allohning omonati ila ularni qo'lga kiritdingiz va Allohning kalimasi bilan ularning farjlarini o'zlarinigizga halol qilib oldingiz⁴³(Buxoriy rivoyati). Bu hadisdan ham ko'rinib turibdiki ayollar erkaklarga berilgan eng katta omonatdir, barchamizga ma'lumki qalbi Allohga bog'langan inson omonatga hiyonat qilmaydi. Payg'ambarimiz alayhissalom ayollardagi zaiflikni doim e'tiborga olar va ularni himoya qilishga haris edilar. Hatto Vidolashuv hajlaridagi mashhur xutbada ham, ayollarga nisbatan yaxshi munosabatda bo'lishni qayta-qayta vasiyat qildilar. U Zot alayhissalom birorta ayollariga qo'l ko'tarmadilar, ularga yaxshilik qilishda ummatga ibrat bo'ldilar va shu ishga targ'ib qildilar:ya'ni: —Yaxshilaringiz —oilaahliga yaxshi bo'lganidir. Men —ahli ayoliga eng yaxshingizman⁴⁴(Imom Termiziy rivoyatlari) degan edilar. Ammo nima uchundir oilalarda ayolga bo'lgan munosabat qoniqarli emas, ayrim oilalarda ayolga xizmatkorlikning barcha majburiyatlari yuklangan shaxssifatida qaralib kelinadi, ular hattoki oilada o'zining fikrini ayta olmaydi. Ayrim oilalarda esa ayollar gender tenglikni yetarlicha tushunmasligi sababli oilalarda nizoli holatlar kelib chiqmoqda, jamiyatning huquqiy ongini ko'tarish bilan nizoli holatlarni bartaraf etish kerak.Konstitutsiyamizning 46-moddasida xotin-qizlar va erkaklar teng huquqli ekanliklari mustahkamlab qo'yilgan,⁴⁵bundan tashqari davlatimiz "Xotin-qizlarni kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risida"gi, "Xotin-qizlarning siyosiy huquqlari to'g'risida"gi, "Bir xil qiymatga ega bo'lgan mehnat uchun erkaklar — va xotin-qizlarni — teng — rag'batlantirish to'g'risida"gi bir qator konvensiyalarga qo'shilgan.To'rt yilda yurtimizda ayollar huquqlari himoyasini tubdan kuchaytirishgadoir 15 dan ortiq me'yoriy-huquqiy hujjat qabul qilingan.Bundan tashqari tashkil etilgan himoya orderida tegishli javobgarlik belgilangan bo'lishiga qaramasdan, tazyiq o'tkazgan va (yoki) zo'ravonlik sodir etgan yoxud ularni sodir etishga moyil bo'lgan shaxs tomonidan himoya orderi talablarini bajarmasdan xotin-qizlarga nisbatan takroran tazyiq o'tkazish va zo'ravonlik sodir etish holatlari ortib bormoqda. Xususan, 2020 yilda himoya orderlarini bajarmaslik oqibatida 146 ta holatda ma'muriy javobgarlik qo'llanilgan bo'lsa, 2021 yil yakuniga kelib bu raqam 1 322 tani tashkil etgan. Havotirli tomoni shundaki, ushbu ko'rsatkich bir yilda yetti barobarga oshgan.Ammo bunday

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

hujjatlar faqat qog‘ozlarda qolib ketib amalda yetarlicha foyda keltirmayotganday go‘yo. Bundan tashqari ayollarga berilayotgan "Himoya orderi" yetarlicha mukammal ishlab chiqilmagan. Himoya orderi 30 kunga beriladi, unga ko‘ra himoyalangan shaxs zo‘ravon bilan bir joyda yashashi mumkin emas, bunday holatda ko‘pincha ayollar uylaridan chiqib ketadilar, shundan kelib chiqsak zo‘ravon 30 kun mobaynida uydan chiqarib yuborilib u bilan prafilaktik ishlar olib borilishi lozim. Xorij tajribasiga amal qilgan holda himoya orderini 2 xil turga qisqa muddatli va uzoq muddatli turlarga o‘tkazishni taklif qilaman. 30 kun berilgan muddat tugagandan so‘ng oiladagi bolalar bilan suhbat o‘tkazilib ular rozi bo‘lsalar, ota-ona kelishib olganholatlardagina "Himoya orderi "bekor qilinishi lozim. Olib borilgan davlat siyosatiga qaramasdan zo‘ravonlik holatlari kamaymagan. Noyabr oyida O‘zbekistonda ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka ayrim misollarini sanab o‘tamiz: Sirdaryoda erkak xotinini g‘isht bilan urib o‘ldirgan. Buxorolik 22 yoshli yigit xotini va 5 yoshli o‘g‘lini o‘ldirib, yoqib yuborgan. Jizzaxda ayol mast eri tomonidan urib o‘ldirildi. Farg‘onada 38 yoshli ayolga eri bolta bilan og‘ir tan jarohati yetkazgan. Yana Farg‘onada yaqinda ko‘zi yorigan kelinning jasadi suvdan topildi. Toshkentda Qashqadaryodan kelgan ayol eri va qaynotasi tomonidan zo‘rlik bilan avtomobilga bosib olib ketilgan. 46 Yuqorida keltirilgan voqealarga sabab qonunlarning yetarlicha samara bermayotgani, zo‘ravonlarga jazo choralarining qattiq emasligidir. Ma‘muriy javobgarlik to‘g‘risidagi Kodeksning 2061-moddasiga ko‘ra, tazyiq o‘tkazgan va (yoki) zo‘ravonlik sodir etgan yoxud ularni sodir etishga moyil bo‘lgan shaxs tomonidan himoya orderi talablarini bajarmaslik bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan uch baravarigacha miqdorda jarima solishga yoki o‘n besh sutkagacha muddatga ma‘muriy qamoqqa olishga sabab bo‘ladi. 47 Demak jinoyat sodir etgan shaxs bemalol yetarlicha pul to‘lab jazodan ozod bo‘lishi mumkin. Oilalarda zo‘ravonlik holatlarini kamaytirish uchun ma‘muriy jazo turlarini kuchaytirish lozim, kuchaytirish bilan cheklanib qolmay olib borilayotgan ishlar ustidan uzluksiz nazorat olib borish kerak. Bilamizki, barcha mahallar xotin-qizlar faoli mavjud ushbu mas‘ul shaxsga har kunlik ma‘lumotlar berib borilishi lozim. Butun respublika bo‘ylab "Biz zo‘ravonlikka qarshimiz" nomli vidyo roliklar tanlovi o‘tkazishni ushbu roliklar mahallar peshtoqiga o‘rnatilgan monitorda har kun uzatilib borilishini taklif qilaman. Mahallalarda zo‘ravon shaxslar nomi ochiq oydinlanishi, ularga qo‘llangan choralar ham aytilishi lozim, bu orqali boshqalarga ibrat ko‘rsatish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Abduraxmonova, M., & A'zamova, Z. (2021). O‘zbekistonda pensiya ta’minoti tizimini shakllantirishning muhim jihatlari. *Интернаука*, (7-2), 91-93.

2. Abduraxmonova, M., & A'zamova, Z. (2021). The world in reforming the pension system use of existing pension system models in practice. In *НАУКА СЕГОДНЯ: ВЫЗОВЫ И РЕШЕНИЯ* (pp. 50-51).

3. Аъзамова, З., & Турсуналиева, Э. (2022). РОЛЬ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(10), 740-745.

4. Azamova, Z., & Tursunalieva, E. (2022). Reintegration of Persons Returning from Labor Migration and Their Employment. *Zien Journal of Social Sciences and Humanities*, 13, 122-126.

5. Tursunalieva, E., & Azamova, Z. (2022). Reintegration of Persons Returning from Labor Migration and Ensuring Their Employment. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 11, 171-175.

6. A'ZAMOVA, Z. A. R. N. I. G. O. R., & FOZILOV, O. VOYAGA YETMAGAN BOLALARNI HUQUQ VA ERKINLIK LARI. *ИНТЕРНАУКА Учредители: Общество с ограниченной ответственностью "Интернаука"*, 91-93.

**Research Science and
Innovation House**

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI

Maxmudov Salimjon Uralovich

JDPU. Umumiy psixologiya kafedra o‘qituvchisi

maxmudov.salim@gmail.ru

Annotatsiya: Bolalarning kichik maktab yoshidagi davri 7 yoshidan 11 yoshgacha

boshlang‘ich sinflarda o‘qishi yillariga to‘g‘ri keladi. Bog‘cha yoshidagi bolalik davri tugadi. Maktabga kelish oldidin bola quyidagiga ko‘ra o‘z hayotini eng muhim davriga ya‘ni maktab davriga tomonida qo‘yiladigan turli tuman talablarni bajarishga boshqacha qilib aytganda ta‘lim olishga xali jismoniy ham psixologik jihatidan tayyor bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: idrok, diqqat, bolalar xotirasi, o‘yin faoliyati, o‘qish faoliyati, organizmning tiniqligi, badiiy-estetik rivojlanish

Bola rasm chizish mashg‘ulotlarida melg‘ yoki plastinkadan narsa yasash ishlarida va eng oddiy ko‘rish yasash mashg‘ulotlarida yaqqol namayon bo‘ladi. Bola o‘z diqqatini boshqarishda o‘z diqqatini mustaqil tashkil qilishida bir muncha tajriba xosil qilgan bo‘ladi. 7 yosh bolaning so‘z xonasi ham etarli darajada boy va mavhum tushunchalar miqdori ancha yuksak bo‘ladi.

Bola eshitganlarini yetarli darajda keng tushunadi. Mutaxxassislarning tadqiqogtlaridan ma‘lum bo‘lishicha yaxshi tashkil qilingan ta‘lim 6 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan bolalar tafakkurini rivojlantiradi. Ular sodda mashqlar va masalalarni tuza oladigan hamda echa oladigan bo‘ladilar. Ularda burch hissi va javobgarlik hissi endigina namayon bo‘la boshlaydi. 7 yoshli bola o‘z hissiyotlarini boshqarish tajribasini ega bo‘larningt hammasi maktab ta‘limiga tayyorgarligi muhim shartlaridan biri yuqorida aytganlarining hammasi bolaning maktab psixologiyasi jihatidan tayyor ekanligi obektiv tamoyillarga maquldir. Boshlang‘ich sinflarda pedagog ishlarni tashqil qilishda kichik maktab yoshidagi bolalarning anatomik fiziologik hususiyatlarini ijtimoiy taraqqiyot darajasini ham hisobga olish lozim.

D.N. Levitov to‘g‘ri qayd qilib o‘tganidek xech bir maktab yoshida salomatlik xolatiga va ijtimoy taraqqiyotiga kichik maktab yoshidagi maxkam bog‘liq bo‘lmaydi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Bola 7 yoshdan 11 yoshgacha jismoniy jihatdan nisbatan osoyishta va bir tekisda rivojlanadi. Bo‘yi va og‘irligi organizmning tiniqligi o‘pkasining hayotiy xajmi ancha tekis va propalg‘SIONAL rivojlanadi

Psixolog L.S.Slavinaning ko‘rsatishicha boshlangich sinfda bilish faolligi etarli darajada bo‘lmagan bolalar uchrashi mumkin.

Bunday bolalar intiluvchan jihatidan normal rivojlangan bo‘ladilar. Bu rivojlanish ularning o‘yin va amaliy faoliyatlarida namayon bo‘ladi. Faol fikr qilish ular uchun harakterlidir. Bunday o‘quvchilariga o‘qituvchida aloxida diqqat bilan qarashi kerak. Ularning fikr qilishi faoliyatiga odatlantirib ularni yutuqlarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlashi dastlabki paytlarda o‘quv vazifalarini bajarishni o‘yin va amaliy faoliyatni bilan bog‘lab olib borish kerak.

Muammoli savol: Kichik maktab yoshidagi bolalarning etakchi faoliyati nimadan iborat?:

Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning barcha o‘qish faoliyati qat’iiy ravishda maqsadga muvofiq lashtirilgandir. Birinchidan, o‘quvchilar o‘qish, yozish, va hisoblash malakasini egallashlarini, arifmetika, ona-tili, tarix, geografiya va tabiyatshunoslikdan geometriyaning elementar asoslaridan ancha katta xajmda bilimni ortirishlari kerak.

Ikkinchidan, bolaning bilim darajasi va bilish qiziqishlari kengayadi hamda rivojlanadi.

Uchinchidan bilim jarayonlarining taraqqiyoti, aqliy rivojlanish yuzaga Faol mustaqil ijodiy faoliyat uchun qobiliyat tarkib topadi va nixoyat o‘qishga bo‘lgan yo‘nalish o‘qishga nisbatan maxsuliyatli munosabat o‘qishni yuksak omillarini topishi kerak. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning bilim jarayonlarini va ularning faoliyatida taraqqiy etishini harakterlab beramiz.

Idrok. Kichik maktab yoshidagi bolalar idrokining o‘tkirliги sofligi bilan farq qiladilar. O‘quvchilarning idroki o‘ziga xos bilimga tomoshabin tariqasida berilganlik bilan farq qiladi.

Diqqat. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar diqqatining asosiy hususiyatlari ixtiyoriy zaifligidadir. Kichik maktab yoshida diqqatni iroda kuchi bilan moslash va uni boshqarish imkoniyati cheklangan bo‘ladi.

Xotira. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarda xotira ta’limining ta’siri bilan ikki yo‘nalishda rivojlanadi. So‘z mantiq xotirasining va mahnosiga tushunib esda olib qolishning rolg‘g‘i va uning salmog‘i kuchayadi, tartibga solish imkoniyatlariga bo‘ladi. Birinchi signal sistemasining faoliyatining nisbatan ustunligi tufayli kichik

maktab yoshidagi o‘quvchilarda so‘z mantiq xotirasi deb atalgan xotiraga qaraganda ko‘rgazmali-obrazli xotira ko‘proq rivojlangan bo‘ladi. Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar qoida va tushuntirishlarga qaraganda konkret ma’lumotlarni, voqeliklarni, qiyofalarni narsalarni va faktlarni yaxshi tez esda olib qoladigan va xotiralarida mustahkam saqlaydilar.

Xayol. Hayol muhim psixik bilish jarayonlaridan biridir. Hayolning faoliyasiz o‘qituvchi gapirayotgan va darslarda yozilgan narsalarning tassavur qilishni hamda ko‘rgazmali obrazlar bilan ishlashni bilmay turib, xech qanday o‘quv predmetni chinakkam o‘zlashtirishi mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

- 1 . Do‘smuxamedova Sh.A., Tillashayxova X.A., Baykunosova G.Yu., Ziyavitdinova G.Z., «Yosh davrlari va pedagogik psixologiya» - Darslik Toshkent. Nizomiy nomidagi TDPU, 2021 y
2. Ivanov I., Zufarova M. “Umumiy psixologiya”. O‘z.FMJ., 2008 yil
3. Davletshin M.G., Mavlonov M.M., To‘ychieva S.M. “Yosh va pedagogik psixologiya” T. TDPU, 2009 y.
4. Safoev N.S., Mirashirova N.A., Odilova N.G. “Umumiy psixologiyasi nazariyasi va amalyoti”:-T .: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013.
5. Xaydarov F.I., Xalilova N. “Umumi psixologiyasi”. T.: “Fan va texnologiyalar” markazi bosmaxonasi: 2009 y
6. Nazirova L.V., Raximova I.G., Kamalova Z.X., Xolmuratova D.A., “Umumiy psixologiya” – T. TDPU darslik. 2020
7. Yugay A.X., Mirashirova. N.A. “Umumiy psixologiya” T. TDPU, 2014 y.
8. G‘oziev.E.G Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi) T: O‘qituvchi. 1994 yil

**Research Science and
Innovation House**

ОСНОВНЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ СОПОСТАВЛЕНИЯ ИМЕНИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО РУССКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ

Курбанова Гузал Абдурахимовна

преподаватель “кафедры русского языка и литературы”

Рахимова Гульшад Рахимовна

студентка Термезского государственного педагогического института

Аннотация

В статье проводится сопоставительный анализ русского и казахского языков в области существительных, показаны результаты новейших исследований, позволяющие несколько нетрадиционно оценить соотношение русского и казахского языков.

Ключевые слова: существительное, падеж, язык, сопоставление, типология, флексия, форма, категория.

Вопрос сопоставления казахского и русского языков поднимался в ряде исследований (Х. Х. Махмудов, В. А. Исенгалиева, Х. М. Сайкиев, Д. Турсунов, К. Ищанов, Т. Парменова и др). Однако в настоящее время в связи с динамикой развития языка требуются новые знания.

Любое сопоставительное исследование должно начинаться с типологии. Согласно лингвистической типологии русский язык классифицируется как флективный, а казахский - агглютинативный. Флективный строй предполагает такое устройство языка, при котором доминирует словоизменение при помощи так называемых флексий - формантов, которые одновременно сочетают несколько значений.

Отнесение казахского языка к агглютинативным означает, что при образовании различных форм слова в казахском языке каждой грамматической форме соответствует одно грамматическое значение. Агглютинация и определяет специфику языка.

Работа посвящена сопоставлению имен существительных. Проследим основные закономерности.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN
SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

Имена существительные в русском и казахском языках представляют собой наиболее многочисленную категорию слов с общими семантическими и грамматическими признаками и являются названиями предметов в самом широком смысле слова. Обращение к этой части речи диктуется и особой (если не главной) ролью этой части речи в казахском языке по сравнению с русским.

По значению имена существительные в казахском и русском языках делятся на нарицательные/собственные, конкретные/абстрактные, одушевленные/неодушевленные, вещественные/собирательные. Безусловно грамматическое поведение этих существительных в сопоставляемых языках различно.

Интересно, что, если в русском языке категория одушевленности/неодушевленности больше грамматическая, формальная, то в казахском языке к одушевленным относятся имена существительные, обозначающие людей, собственные имена, клички и названия животных и птиц. К неодушевленным относятся остальные существительные.

Имени существительному в казахском языке свойственны категории числа, притяжательности, падежа.

Категория рода в казахском языке формально отсутствует, но слова имеют семантические родовые различия, которые, в отличие от русского языка, не оформлены грамматически. Например: Сіңілім үшінші класта оқиды. (Моя сестра учится в третьем классе).

Основные синтаксические функции существительного в обоих языках совпадают - быть любым членом предложения.

И в русском, и в казахском языках категория числа отражает количественное отношение между предметами и естественно связана с именем существительным. Принципиальных отличий данная категория не имеет.

Имени существительному в казахском языке свойственна категория притяжательности, которая обозначается не только притяжательными местоимениями, но и, что особенно характерно для агглютинативных языков, притяжательными окончаниями. Она позволяет в одном слове выражать и предмет обладания и лицо обладателя. Например: в слове басым "моя голова"

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN
SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

формант -ым обозначает, что предмет принадлежит первому лицу. В зависимости от фонетических закономерностей, лица и числа категория принадлежности выражается разными вариантами окончаний. Эта категория, в силу своей специфики, нуждается в особом внимании в сопоставительных исследованиях русского и казахского языка.

В казахском языке, в отличие от русского, имеется 7 падежей. Их названия, значения и функции в основном совпадают с русскими и пока не входят в задачи нашего исследования. Существительные в казахском языке не имеют категорию рода, поэтому нет согласования между существительным и прилагательным, существительным и числительным. При склонении сочетаний из этих частей речи падежные окончания прибавляются к существительным.

К особенностям казахского языка, по сравнению с русским, относятся:

- сингармонизм;
- особый набор притяжательных форм;
- отсутствие грамматической категории рода;
- отсутствие приставок;
- многозначность и омонимия большей части слов.

Эти и другие особенности определяют лингвистический статус имени существительного (и других частей речи) в казахском языке.

Нами прослежены основные закономерности сопоставления имени существительного.

Литература

1. Abduraximovna, K. G. Z. (2023). FEATURES OF TRANSLATION OF NEW TERMINOLOGICAL VOCABULARY. International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 3(2).

2. Abduraximovna, K. G. Z. (2023). FEATURES OF TRANSLATION OF NEW TERMINOLOGICAL VOCABULARY. International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 3(2).

3. Курбанова, Г. А. (2020). ФОНЕТИКО-ФОНОЛОГИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ В РУССКОЙ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ УЗБЕКОВ. In ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ (pp. 43-46).

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN
SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

4. Бердиева, Ш. Н. (2022). Нон-фикшн как особый тип документальной литературы. Редакционная коллегия, 108.

5. Бердиева, Ш. (2023). БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВНИНГ ЗАРУРИЯТИ. Interpretation and researches, 2(1).

6. Бердиева, Ш. Н. (2022). Образ войны в книге С. Алексиевич «У войны не женское лицо». In XVIII Виноградовские чтения (pp. 134-137).

7. Умаров, А. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 3(11).

8. Умаров, А. А., Журабоев, М. Р., & Вохобов, Т. Т. (2023). ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ИЗУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО. International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 3(2).

**Research Science and
Innovation House**

**Эффективность использования аудиовизуальных средств на уроках
русского языка**

Научный руководитель: **Умаров Азиз Авазович**

Узбекистан, г. Термез, ТерГПИ

azizumarov38239@gmail.com

Тел.: +99894-703-38-39

Бозорова Фазилят Жовли кизи

Узбекистан, студентка 4-курса ТерГПИ

Тел.: +99833-448-41-42

Введение: В связи с модернизацией образования в последние годы все более и более актуальной становится проблема формирования коммуникативной компетенции. Современные преподаватели ведущих ВУЗов, директора школ и учителя говорят о том, что коммуникативная подготовка – одна из главных задач образования. Действительно, мы живем в мире новейших технологий. Телевидение, интернет, смартфоны и другие современные устройства – все это требует от нас значительных умений общаться на иностранном языке как письменно, так и устно.

Ключевые слова: Эксперимент по использованию аудиовизуальных средств обучения, Русский язык как иностранный, язык специальности, аудирование, речевая деятельность, эксперимент.

Основная часть: чтобы проверить гипотезу, мы провели эксперимент в период педагогической практики в одной из средних школ среди учащихся 8-ых классов. Этот эксперимент проводился в 8-ых классах. Цель эксперимента – продемонстрировать эффективность применения аудиовизуальных методов обучения на уроках русского языка. Эксперимент был проведен в двух классах общеобразовательной школы с примерно одинаковым уровнем успеваемости и количеством учеников (10 и 12 человек). Эксперимент проходил на восьмом году изучения русского языка, в четвертой четверти учебного года. В качестве контрольной группы выступал 8 “А” класс, а в качестве экспериментальной – 8 “Б”. Ученики экспериментального класса использовали различные аудиовизуальные средства на уроках (2 видео фрагмента, презентация Power

Point), в то время как в контрольной группе обучение проводилось только с использованием учебника Веч О. Я., Ардатовой Е. В. и Юлдашевой Н. Т. “Русский язык как иностранный” для 8 класса. Длительность эксперимента составила три учебной недели. При изучении различных тем видеоматериалы послужили наглядным пособием и дополнением к основному учебнику «Русский язык как» как иностранный Веч О.Я., Ардатова Е.В. и Юлдашева Н.Т. для 8 класса общеобразовательных учреждений. При изучении темы “Искусство кино” аудиовизуальные материалы использовались для развития навыков аудирования и говорения. Мы выбрали отрывок из видео “История кинематографа”, который соответствовал следующим критериям:

- Отрывок соответствует уровню языковой подготовки учеников.
- Отрывок соответствует содержанию урока, его целям и задачам.
- Содержание видео соответствует возрастным особенностям и интересам учащихся.

Перед просмотром видео ученики экспериментальной группы получили раздаточные материалы. Работа с видеотреугольником прошла в несколько этапов.

Цель — снять возможные языковые трудности по теме «Искусство кино», активизация лексики, стимулирование познавательного интереса учащихся. Учащимся было предложено выполнить упражнение на нахождение соответствий.

Задание 1. Ответьте на вопросы.

- 1) Когда был изобретён кинематограф?
 - 2) Кто изобрёл кинематограф?
 - 3) Кокая, дата считается днём рождения кино?
 - 4) Почему первые фильмы назывались немыми?
 - 5) Когда появилась система, позволяющая записывать и воспроизводить звуковое кино?
 - 6) В каком фильме герой на экране впервые заговорил?
 - 7) Когда был снят один из первых цветных фильмов?
 - 8) Где и когда был показан первый фильм в Узбекистане?
 - 9) Когда были созданы первые игровые узбекские фильмы?
 - 10) Почему Узбекистан считается родиной кино в Центральной Азии?
2. Демонстрационный этап.

Цель – развитие коммуникативной компетенции учеников путем активного просмотра видеоматериала. Ученики просмотрели отрывок и, делая заметки, ответили на вопрос по содержанию видео.

Мы использовали различные методы контроля для оценки эффективности применения аудиовизуальных учебных материалов, средств. Каждый урок мы начинали с проверки знаний, умений и навыков учеников. **Анализ эффективности использования видеофрагмента 1.**

После урока по теме “Искусство кино” мы проверили навыки говорения учеников. Ученикам контрольной и экспериментальной групп было предложено рассказать, любят ли они кино, смотрят ли его дома или в кинотеатре, какие фильмы им нравятся.

Критерии оценок, полученных учениками:

«2» – ученик не ответил на вопрос.

«3» – ответ ученика был неполным, он допустил лексические, грамматические и фонетические ошибки. Ошибки не сильно затруднили понимание ответа.

«4» – ученик дал полный ответ, но допустил небольшое количество ошибок (не больше 4). Ошибки не затруднили понимание его ответа.

«5» – ученик дал полный ответ без ошибок или с небольшим количеством ошибок (не больше двух), которые не затруднили понимание его ответа.

Каждый ученик хорошо усвоил изученный материал, в последствии чего может правильно высказать свои мысли на русском языке. Эксперимент показал нам, что изучение русского языка как иностранного, путем аудирования помогает хорошо усвоиться человеческим мозгом. Так-как главный слуховой аппарат человека хорошо запоминает услышанное им содержимое, этот эксперимент вышел удачным для изучения Русского языка

Литература

1. Бердиева, Ш. Н. (2022). Нон-фикшн как особый тип документальной литературы. Редакционная коллегия, 108.
2. Бозоров, П. (2024). EVOLUTION OF THE BIOGRAPHICAL GENRE IN DOCUMENTARY LITERATURE: ANALYSIS OF THE DIVERSITY OF FORMS AND TRENDS. Modern Science and Research, 3(2), 248-253.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

3. Бердиева, Ш. (2023). БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ЁНДАШУВНИНГ ЗАРУРИЯТИ. Interpretation and researches, 2(1).

4. Умаров, А. А., & Абдумуродова, М. Р. (2023). ЯЗЫКОВЫЕ И РЕЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ УСТНОЙ И ПИСМЕННОЙ РЕЧИ В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ. International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 3(2).

5. Курбанова, Г., & Курбанова, Ш. (2023). Интерактивные образовательные технологии в развитии коммуникативной компетентности студентов по русскому языку. Традиции и инновации в исследовании и преподавании языков, 1(1), 575-580.

6. Berdiyeva, S. (2023). Zamonaviy adabiyotda non-ficshning o ‘ziga hosligi. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 1(1), 59-62.

7. Умаров, А. А. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ СРЕДСТВ НА УРОКАХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ. Научный Фокус, 1(7), 185-189.

8. Нурмамаатов, Б. Б., & Миротин, О. Д. (2023, June). РОЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ РЕВОЛЮЦИИ. In Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 2, No. 6, pp. 167-173).

9. Умаров, А. А., & Вохобов, Т. Т. (2023). СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО. Научный Фокус, 1(7), 181-184.

10. — Смирнов, В. В. (2012). Введение в литературоведение: Учебное пособие. Флинта: Наука.

11. Умаров, А. А. (2023, May). ОЦЕНКА УРОВНЯ ВЛАДЕНИЯ РУССКИМ ЯЗЫКОМ В УЗБЕКСКИХ ШКОЛАХ. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 14, pp. 130-134).

12. Шавилова, Н. (2024). TECHNOLOGIES IN TEACHING RUSSIAN LANGUAGE IN A NON-LINGUISTIC UNIVERSITY. Modern Science and Research, 3(2), 230-234.

13. Оромидинова, Д. (2023). ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ДРЕВНЕГРЕЧЕСКИХ МИФОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА ПРИМЕРЕ МИФА О МИНОТАВРЕ). Экономика и социум, (6-1 (109)), 933-936.

KONSTITUTSIYANING OZGARISHI INSON HUQUQLARINI YANADA HIMOYA QILISHINI TA'MINLADIMI?

Tirkasheva Umida O'ktam qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti 1-kurs talabasi

@uktamovnaumida873gmail.com

Biz mavzuni boshlashdan oldin inson huquqlari o'zi nima va unga qanday erishilganligini bilib olsak maqsadga mos bo'ladi. Inson huquqlari bu olimlarning takitlashicha Inson huquqlari bu- shaxsning hayotiy ehtiyojlari, yashashi, kamol topishi, davlat va jamiyat, boshqaa shaxslar bilan bo'lgan aloqasi uchun muhim bo'lgan elementdir. Dast avval inson huquqlarining dastlabki ko'rinishlari paydo bo'lgan bular fuqarolik va siyosiy huquqlar edi, keyinchalik esa zaruriyat tug'ilganligi boyis insoning iqtisodiy huquqlari ham paydo bo'ldi. Bu borada biz qadimgi tariximizga alohida to'xtalmask menimcha biz xatoga yo'l qo'ygan hisoblanamiz, bu bilan men nima demoqchiman albatta tarixga nazar tashlasak qadim zamonlarda ko'plab davlatlarda qullar mehnatidan foydalanishgan va tabiiyki ularning huquqlari bo'lmagan bo'lgan taqdirda ham ularga rioya qilinmagan, aynan shu sababli ham inson huquqlari va inson huquqlarini himoya qilish uchun deyarli butun dunyoda kurash olib borilgan va bular qonunlar , deklaratsiyalar bilan belgilab qo'yilgan, bunga yaqqol misol qilib "Erkinlikning buyuk xartiyasi" (1215-yil), "Huquqlar to'g'risidagi bill" (1689-yil), " Inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi" (1948-yil), "Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risida xalqaro Pakt" (1996-yil) va boshqa shu kabi jahon hujjatlar bilan aniq belgilab qo'yildi. Jumladan "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi"ga to'xtalib o'tishimiz maqsadga mos bo'ladi, ushbu hujjat 1948-yilning 10-dekabrda BMTning Bosh Assambleyasining 217 A(III) ko'rsatmasi asosida qabul qilingan va e'lon qilingan u 30 moddadan iborat bo'lib dastlab. O'zbekiston ham ushbu deklaratsiyani qabul qilgan. Bu borada nafaqat butun jahon balki O'zbekistonda ham inson huquqlari va inson huquqlarini himoya qilish borasida ko'plab chora tadbirlar belgilab qo'yilgan bunga misol qilib esa 2023-yilning 30-aprelida Konstitutsiyamizga kiritilgan yangi normalarni keltirsak bo'ladi, deyarli

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

butun dunyo tomonidan qabul qilingan qoida “Miranda” qoidasi bizda ham aniq belgilab qo’yildi. Unga ko’ra Konstitutsiyamizning 28-moddasi 3-qismida “Gumon qilinuvchi, ayblanuvchi yoki sudlanuvchi o‘zining aybsizligini isbotlashi shart emas va istalgan vaqtda sukut saqlash huquqidan foydalanishi mumkin” hech kim ularni gapirishga majbur qilishi mumkin emas agar shunday holat yuz bersa bu yuqori darajadagi javobgarliklarga sabab bo’ladi. Bundan tashqari Konstitutsiyaning bir bobi ya’ni VII bobi “shaxsiy huquq va erkinliklari” deb nom olgani ham buning eng muhim masala ekanligini bildiradi ushbu bob qarib 10 moddani o‘z ichiga olib 25-35- moddalardan iborat unda shaxslarning huquqlarini himoya qilish va unga boshqa shaxslarning ham amal qilishini belgilab beradi. 28-moddaning 1-qismida aybsizlik prezumtsiyasi ham belgilab qo’yilgan unga ko’ra “Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan shaxs uning aybi qonunda nazarda tutilgan tartibda oshkora sud muhokamasi yo‘li bilan isbotlanmaguncha va sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bilan aniqlanmaguncha aybsiz deb hisoblanadi. Ayblanuvchiga o‘zini himoya qilish uchun barcha imkoniyatlar ta’minlanad” ya’ni shaxsni aybdor deb faqatgina sud hukmi kuchga kirgandan so’nggina aybdor bo’lishi mumkin va unga kerakli bo’lgan barcha qulayliklar yaratiladi masalan tarjimon hizmati, advokatdan foydalanish kabi bir qancha huquqlarni belgilanganligi va konstitutsiyamizda o’zgarmagan bir norma “ davlat xalq irodasini ifoda etadi” degan normada ham chuqur ma’no borligini hisobga olganda va buning aynan bosh qomusimiz ya’ni Konstitutsiyamizda belgilanishi ham o’ta muhimligidan dalolatdir chunki ushbu holat insonlarning ushbu norma bilan tanishishining muhim asosi sifatida qaraladi. Mamlaktimizda huquqni himoya qilish va uni himoyasini ta’minlash uchun huquqni muhofaza qiluvchi organlar tashkil etilgan bolib ularning asosiy vazifasi huquqlarini va inson huquqlarini himoya qilishdan iborat. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarga Oliy Majlis qoshidagi inson huquqlari bo’yicha vakili (ombudsman), inson huquqlari bo’yicha Milliy markaz, prokuratura , ichki ishlar organlari va boshqa shu kabi bir qancha organlarni misol sifatida keltirsak bo’ladi. Va ushbu organlar inson huquqlarini himoya qilishdagi kamarbastalikni amalga oshirmoqda, jumladan Milliy markazning tashkil topganiga 18 yildan oshmoqda va uning inson huquqlarini himoya qilishdagi o’rni judda katta bo’lib 1996-yilda birinchi prezidentimiz Islom Karimov farmoni bilan tashkil etilgan, bundaan tashqari 1996-yilning 13-noyabr kuni qabul qilingan “inson huquqlari bo’yicha O’zbekiston Respublikasi Milliy markaz faoliyatini tashkil etish masalalari to’g’risida”gi qaror qabul qilindi va

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Ushbu qaror Milliy markaz faoliyatining tashkiliy-huquqiy asosi hisoblanadi. Jumladan inson huquqlarini va ularning himoyalaniishi, inson huquqlari oliy qadiryatga aylantirish maqsadida 2016-yil saylov oldida prezidentlik nomzodlaridan biri mamlakatimiz prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan birinchi navbatda sud hokimiyatining mustahkamlanishini ta'minlash g'oyasi ilgari surildi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda qariyb 38 million aholi bo'lib ularning huquqlari va ularning huquqlarini himoya qilish eng yuqori maqsad sifatida baholanadi. Shu sababli ham bu soha nafaqat boshqa bir qator sohani rivojlantirish maqsadida konstitutsiyamizga o'zgartirish kiritildi, yangi taxrirdagi konstitutsiyamizning 1-moddasiga quydagicha norma kiritildi (yani qo'ishmcha kiritildi) “O'zbekiston- boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat” ekanligi belgilandi bunda o'z o'rnida boshqaruvning respublika shakli bu davlat hokimiyatining oliy organi bevosita xalq tomonidan saylanishini anglatadi bundan ko'rinib turibdiki mamlakatimizda davlat ma'nfaati emas balki xalq ma'nfaati birinchi o'ringa qo'yilgan. Shuningdek konstitutsiyamizning 28-moddasi 2- qismida “Aybdorlikka oid barcha shubhalar, agar ularni bartaraf etish imkoniyatlari tugagan bo'lsa, gumon qilinuvchining, ayblanuvchining, sudlanuvchining yoki mahkumning foydasiga hal qilinishi kerak.” Agarda davlat organlari va inson o'rtasida ziddiyatli vaziyatlar yuzaga keladigan bo'lsa ularning inson huquqlari foydasiga hal bo'lishi aniq belgilab qo'yildi, masalan agarda insonga sud tomonidan jarim tayinlanmoqchi bo'lsa ammo tegishli hujjatlar mavjud bo'lmasa bu inson foydasiga hal bo'lishini ko'rsatadi. Yana bir bor konstitutsiyaga nazar tashlasak bosh qonimimizning 20-moddasi 2-qismidagi ushbu ikkala norma “Inson o'z huquq va erkinliklarini amalga oshirishda boshqa shaxslarning, jamiyat hamda davlatning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga putur yetkazmasligi shart”, “ Insonning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir hamda ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas” o'zgarishsiz qoldi ushbu normalarning mazmuni shundan iboratki davlat insonga huquq va uni himoya qilishga imkon berar ekan qaysidir ma'nda o'zi ham ma'lum bir normalarga amal qilishini talab qiladi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarga fuqarolar ariza, taklif va shikoyat bilan murojaat qilishlari mumkin, bundan tashqari huquqni muhofaza qiluvchi organlarning hududiy tarmoqlari ham mavjud, shu

jumladan ushbu organlarning maxsus veb saytlari ham majud masalan prokuraturaning (<http://www.prokuratura.uz/>) kabi bir qancha saytlar mavjud va fuqarolar huquqlari buzilishi ustidan shu saytlar orqali shikoyat, aeiza yoki taklif berishlari mumkin.

Foydalanilgan manbaalar

1. <https://kun.uz/uz/news/2023/05/02/yangi-konstitutsiya-10-ta-asosiy-ozgarish>
2. <https://prokuratura.uz/>
3. https://uz.wikipedia.org/wiki/Inson_huquqlari
4. <http://www.insonhuquqlari.uz/>
5. <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>

Research Science and
Innovation House

Plastik kartadan pulingiz o'g'irlanmasligi uchun nima qilish kerak? Amaliy tavsiyalar

Tursunboyeva Dinora Islom qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti talabasi

Abstrakt

Maqolada O'zbekistonda plastik kartalarning ahamiyati qo'llanilishi va qulayliklari haqida ma'lumot berilgan. Plastik kartadagi pullarning xavfsizlik darajasi turli tomondan o'rganilgan. Va eng muhimi kartadan pul o'g'irlanmasligi uchun kerakli amaliy tavsiyalar berib o'tilgan..

Kalit so'zlar: Plastik karta, bankomat, xavf, chegirma, Vizitkalar, raqamlash tizimi, emitent identifikatorlar.

Kirish

Plastik kartalar bugungi kunda moliyaviy operatsiyalarda keng qo'llaniladi. Ular debet kartalari, kredit kartalari va bankomat kartalari kabi turli shakllarda bo'lishi mumkin. Plastik kartalar naqd pulni olib yurish zaruratini kamaytiradigan xavfsiz va oson to'lov usulini taklif etadi. Ular, shuningdek, atrof-muhitga kamroq zarar etkazadigan alternativ sifatida ajralib turadi.

Plastik karta - bu mexanik va termal ta'sirlarga chidamli bo'lgan maxsus plastmassadan tayyorlangan standart o'lchamdagi plastinkadir (ko'pincha $54 \times 86 \times 0,76$ mm). Kartochkalar maqsadi, funktsional va texnik xususiyatlari bilan farqlanadi.

Plastik kartalar ishlatilishi (bitta karta uchun bir nechta ilovalar mavjud):

- ularning egasini aniqlash;
- to'lov vositalarining analogi sifatida;
- sodiqlik dasturlarida ishtirok etish imkonini beradi (mini-kartalar / kalitlar, sovg'a, chegirma, reklama / klub, chiptalar / sertifikatlar, tayyor mahsulotlar uchun sifat sertifikatlari, kontaktsiz kartalar va boshqalar);

Ushbu kartalar plastik kartochkalarining jismoniy xususiyatlaridan tortib kartaning o'lchamiga qadar va u yoki bu tarzda kartada joylashtirilgan ma'lumotlarning

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

mazmuniga qadar plastik kartalarning deyarli barcha xususiyatlarini belgilaydigan standartlar bilan birlashtirilgan:

-ISO-7810 "Identifikatsiya kartalari - jismoniy xususiyatlar";

-ISO-7811 "Identifikatsiya kartalari - qayd etish usullari";

-ISO-7812 “Identifikatsiya kartalari – raqamlash tizimi va emitent identifikatorlarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi” (5 qism);

-ISO-7813 "Identifikatsiya kartalari - moliyaviy operatsiyalar uchun kartalar";

-ISO-4909 "Bank kartalari - magnit chiziqning uchinchi treki tarkibi";

-ISO-7816 "Identifikatsiya kartalari - kontaktli mikrochip kartalari" (6 qism).

Maqsadlari bo'yicha plastik kartochkalar turlari identifikatsiya kartalari :

-pasportlar, haydovchilik guvohnomalari, avtomashinalarni ro'yxatdan o'tkazish ijtimoiy kartalar (masalan, Moskvadagi talabanning ijtimoiy kartasi) shaxsiy guvohnomalar (turli odamlar guruhlari uchun, masalan, saylovchilar, kambag'allar va boshqalar) P.)

-ovoz berish uchun deputatlarning kartochkalari

Vizitkalar sodiqlik plastik kartalari (sodiqlik dasturining turiga qarab tayinlanadi): chegirma kartalari, sovg'a sertifikatlari, klub kartalari, jamg'arib boriladigan / bonus - plastik kartalari

-bank to'lov kartalari

-kredit kartalari

-debet kartalari

-bojxona kartalari

-aloqa kartalari

SIM-kartalar (faqat dastlabki SIM-kartalar ISO 7810 standartiga muvofiq to'liq hajmda ishlab chiqarilgan)

-USIM kartalari

-R-UIM kartalari

-taksofon kartalari

-oldindan to'langan kartalar

-skretch kartalari . Aloqa xizmatlarini to'lash uchun xizmat qiladi.

-tarif kartalari (elektron sayohat kartasi)

-yoqilg'i kartalari

-qo'ng'iroq kartalari (simli, simsiz va IP-telefoniya)

-raqamli televideniye kirish kartalari

- elektr to'lov kartalari
- to'xtash joyi to'lov kartalari
- kompyuter o'yini uchun faollashtirish kalitlari bilan kartalar
- Mediasiz raqamli kartalar
- shtrix-kod kartalari
- magnit chizikli kartalar, magnit chiziqda o'nlab baytlarni saqlaydigan kartalar smart-kartalar - chipli kartalar (taxminan 32 KB o'rnatilgan xotiraga ega mikroprotsessor), ular aloqa usuliga qarab quyidagilarga ajratiladi:

- kontaktsiz kartalar (RFID, masalan, NFC)
- kontakt kartalari (ISO/IEC 7810, ISO/IEC 7816 va boshqalar)
- birlashtirilgan magnit-chipli kartalar, ham chip, ham magnit chiziqni o'z ichiga oladi

Kartalarni shaxsiylashtirish turlari

- shtrix-kod - shtrixlar ko'rinishida kodlangan harf-raqam ma'lumotlarini kartaga chizish;

- Bo'rttirma (shtamplash) - plastik kartochka yuzasiga bo'rttirma belgilar ko'rinishidagi harf-raqamli ma'lumotlarni keyinchalik bo'yash mumkin bo'lgan holda qo'llash. Ma'lumotlarni mexanik nusxa ko'chirish imkoniyatini beradi (masalan, imprinter yordamida). Belgilarni bo'rttirish faqat kartaning gorizontaal yo'nalishi bilan mumkin. Bo'rttirma ikki turdagi shriftlarda amalga oshiriladi: 4,5 mm balandlikda - katta (faqat raqamlar); 3 mm balandlikda - kichik (raqamlar va harflar).

- indent bosib chiqarish - bu plastik karta yuzasiga tekis belgilar ko'rinishidagi harf-raqamli ma'lumotlarni keyingi kiritish (bo'yash) bilan qo'llash. Faqat "elektron" foydalanish uchun mo'ljallangan kartalar uchun odatiy;

- magnit chiziq - kartaga magnit saqlovchi vositani keyinchalik ma'lumotlarni yozib olish bilan chizish; yozish uchun uchta trekka ega: biri harf-raqamli ma'lumot uchun va ikkita trek raqamlar uchun.

- imzo paneli - karta yuzasiga qo'llaniladigan maxsus qatlam, sizga yozuvlar qo'yish imkonini beradi;

- skretch (scratch)-panel - himoyalangan ma'lumotlar (pin-kod, yutuq so'zi, hisobni to'ldirish kodi va boshqalar) ustidan karta yuzasiga qo'llaniladigan shaffof bo'lmagan himoya qatlami. d.);

- chip - kartaga o'rnatilgan mikroprotsessorga asoslangan axborot tashuvchisi. Yoki prokladkaga ega yoki radio aloqasidan (RFID) foydalanadi.

Kartani himoya qilish turlari

- gologramma
- mikroskript, iz elementlari
- ustiga bosib chiqarish
- guilloche naqshlari
- iris nashri
- UV ko'rinadigan bo'yoqlar

Bo'rttirma (shtamplash) - bo'rttirma zonalarida joylashtirilgan ma'lumotlar vizual o'qish va optik aniqlash, shuningdek, soxtalashtirishdan himoya qilish usuli sifatida kontaktli nusxa ko'chirish (ya'ni, bosma nashrlardan foydalanish) orqali nashrlarni olish uchun mo'ljallangan;

- golografik laminatsiya

-egasining asl imzosi - plastik kartaning orqa tomonida joylashgan imzo tasmasi qalbakilashtirishdan qo'shimcha himoya vazifasini o'taydi.

kartaning murakkab nostandart shakli - bu juda kam uchraydigan hodisa, zımbalama kalıplarının yuqori narxi tufayli u ko'pincha nostandart plastik mahsulotlarni, masalan, plastik kalit halqalarni ishlab chiqarish bilan shug'ullanadigan tashkilotlarda qo'llaniladi.

-nostandart sirt dizayni (himoya elementlarining mikrogravvyurasi bilan laminatsiya oynalaridan foydalanish, maxsus plastmassa turlariga, masalan, lentikulyarlarga bosish), teksturali laminatsiya plyonkalaridan foydalanish

Plastik kartadagi pullarni firibgarlardan qanday himoyalash mumkin?

IIV ma'lumotiga ko'ra, plastik kartalardan pul o'g'irlash va firibgarlik holatlari hozirgi vaqtda eng ko'p sodir etiladigan jinoyatlar qatoriga kiradi. 2021-yilda 2700 dan ortiq o'zbekistonlik internet firibgarlari qurboni bo'lgan.

Odamlarni aldash va ularning bank kartalaridan pul o'g'irlashning turli usullari mavjud: bankomat orqali operatsiyalarni amalga oshirish paytida kodni ko'rib olish va kartani o'g'irlashdan tortib, dasturiy ta'minotga xakerlik hujumlarini uyushtirishgacha. Jinoyatchilar pul o'g'irlashning eski usullari ish bermay qo'yganda yangi usullarini o'ylab topishadi. Shuning uchun firibgarlar qo'llaydigan asosiy usullardan xabardor bo'lish va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish juda muhimdir.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Bank kartalari hayotimizga mustahkam kirib kelganligi sababli, xavfsizlik bo'yicha mutaxassislar barcha karta egalariga o'zlarining bank kartalari va uning ma'lumotlarini hamyondagi naqd puldan ham qat'iyroq himoya qilishni maslahat berishadi.

Biroq bankning axborot xavfsizligi tizimlariga qaramasdan, firibgarlik operatsiyalari natijasida kartadagi pul mablag'larini o'g'irlash ehtimoli mavjud. Bunga yo'l qo'ymaslik uchun mablag'laringiz bilan noqonuniy operatsiyalar amalga oshirilishidan himoyalaydigan qoidalarga amal qiling:

1-qoida. Parol va kodlaringizni hech kimga aytmang.

Kartadagi PIN-kod hech kimga oshkor etilmaydigan sirdir. Uni telefonda saqlash yoki kartaga yozib qo'yish mumkin emas. Bankomat yoki do'konda PIN-kodni kiritishda klaviaturani qo'l bilan yopish kerak.

Shuningdek, VISA kabi xalqaro kartalarning orqa tomonida CVC / CVV kodi - uchta maxfiy raqam mavjud. Ular onlayn xaridlar amalga oshirishda ishlatiladi. Firibgarlar sizning kartangizdan pul o'g'irlashini oldini olish uchun CVC / CVV kodini hech kimga ko'rsatmang va aytmang.

Bank xodimlari hech qachon kartadagi kodni, PIN-kodni, shuningdek, bank tomonidan yuborilgan SMS- kodlarni so'ramaydi. Faqat firibgarlar maxfiy kodlar bilan qiziqadi. Firibgarlar o'zlarini go'yoki sizning kartangizga pul o'tkazmoqchi bo'lgan tanishlaringiz deb ko'rsatishi ham mumkin. Lekin pul o'tkazish uchun ular karta raqami, uning amal qilish muddati yoki CVC/CVV kodini so'rashadi. Bu ham firibgarlik. Pul o'tkazish uchun karta raqamini o'zi kifoya. Boshqa ma'lumotlar - amal qilish muddati, egasining ismi yoki kodi - talab qilinmaydi.

2-qoida. Karta bo'yicha SMS ogohlantirish xizmatini ulang.

Bu xizmat kartadagi barcha harakatlar haqida bankdan SMS-xabarni darhol olish uchun kerak. Masalan, karta orqali to'lanadigan barcha xaridlar haqida ma'lumot olish

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

uchun. Ushbu xabarlar juda diqqat bilan o'qilishi kerak. Agar siz amalga oshirmagan xarid haqida xabar olgan bo'lsangiz, ehtimol firibgar kartadan foydalangan.

Siz darhol bankka qo'ng'iroq qilishingiz, shubhali SMS haqida xabar berishingiz va kartani blokirovka qilishni so'rashingiz kerak. Bankning ishonch telefoni raqami kartaning orqa tomonida yoziladi. Ushbu raqamni telefoningizdagi kontaktlar ro'yxatiga kiritib qo'ying va karta bilan bog'liq muammolar bo'lsa, shu raqamga qo'ng'iroq qiling.

3-qoida. Xavfsiz saytlarni tanlang.

Firibgarlar mashhur onlayn resurslarning dublikat saytlarini yaratadilar. Masalan, ular bank veb-sayti yoki mobil ilovasining nusxasini yaratishlari mumkin. Agar siz u erda parollar, kodlar, karta ma'lumotlarini kiritsangiz, ular firibgarlarning qo'lga tushadi.

Saytni qanday tekshirish mumkin?

Odatda firibgarlar tomonidan yaratilgan saytlar nomi ba'zi bir taniqli sayt nomi bilan deyarli bir xil bo'ladi, faqat bir nechta harfda farq qilishi mumkin. Shuning uchun siz har doim brauzeringizning manzil satrini diqqat bilan tekshirishingiz kerak.

Resurs manziliga e'tibor bering. Xavfsiz sayt <https://> bilan boshlanadi. Xavfsiz saytning manzil satrining oxirida yopiq qulf belgisi mavjud. Agar sayt xavfsiz bo'lmasa, unda shaxsiy ma'lumotlar va karta ma'lumotlarini kiritish mumkin emas.

Har qanday saytga karta yoki pasport ma'lumotlarini kiritishdan oldin uni diqqat bilan o'rganish, internetdagi sharhlarni maqsadga muvofiq bo'ladi.

4-qoida. SMS orqali kelgan shubhali havolalarni bosmang.

Hech qachon notanishlardan kelgan elektron pochta va SMSlardagi havolalarni bosmang. Ko'pincha, bunday havolalar qandaydir pul yutuqlari, yutuqli tanlov

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

o'tkazilishi yoki mukofot to'lash haqida xabar bilan yuboriladi. Bilingki, agar bunday hollarda sizning kartangiz ma'lumotlari talab qilinsa, bular, albatta, firibgarlardir.

5-qoida. Ma'lumotlarni qayta-qayta tekshiring.

Firibgarlar haqiqatan ham ularga darhol ishonishingizga umid qilishadi. Ma'lumotni ikki marta tekshirishga vaqt bermaslik uchun ular sizni ataylab shoshtirishadi. Ammo pul masalasida shoshilmaslik kerak.

Firibgarlar quyidagi sxemalardan ham foydalanadilar:

Notanish odam qo'ng'iroq qiladi va sizning biror qarindoshingiz yoki do'stingiz muammoga duch kelganini aytadi. Firibgar ularga yordam berish uchun sizdan zudlik bilan pul o'tkazishingizni so'raydi. U sizni qo'rqib, aldanib qolishingizga umid qiladi. Pul o'tkazishga shoshilmang: avval qarindoshlaringizga yoki do'stlaringizga qo'ng'iroq qilib xabar oling.

Sizga pul o'tkazilganligi haqida SMS keladi. Xabar bankdan kelgan xabarga o'xshaydi. Shu zahoti notanish odam sizga qo'ng'iroq qilib, pulni noto'g'ri o'tkazganini aytadi va ularni qaytarishni so'raydi. Ehtimol, bu firibgar, sizga hech qanday pul kelmagan va "bankdan" kelgan SMS esa soxta. Bankka qo'ng'iroq qiling va hisobingizga pul tushganligi haqida so'rang.

Shuni unutmangki, firibgarlar doimiy ravishda aldashning yangi sxemalarini ixtiro qilishadi. Hech qanday holatda kartadagi maxfiy ma'lumotlarni hech kimga - hatto o'zini bank xodimi sifatida tanishtirgan kishiga ham bermang. Vaziyatni tushunmaguningizcha hech qachon pul o'tkazmang. Bankning rasmiy ishonch telefoni raqamiga o'zingiz qo'ng'iroq qiling va sizni qiziqtirgan ma'lumotlarni aniqlang. Asosiysi - shoshilmang.

Xulosa

Plastik kartangiz xavfsizligi uchun ba'zi ehtiyot choralarini ko'rishingiz mumkin:

1. Kartangizning PIN (shaxsiy identifikatsiya raqami) kodini hech kimga bermang va uni xavfsiz joyda saqlamang.
2. Agar siz kartangizni yo'qotib qo'ysangiz yoki u o'g'irlansa, darhol bankingizga xabar bering va kartangizni blokirovka qiling.
3. Onlayn xarid qilish uchun xavfsiz saytlarni tanlang va kartangiz ma'lumotlarini baham ko'rishda ehtiyot bo'ling.
4. Bankomatlardan foydalanayotganda, agar atrofda shubhali vaziyatlar bo'lsa, ehtiyot bo'ling va bankomatlardagi kartani o'qish moslamalari kartangiz nusxalanishiga ishonchli ekanligiga ishonch hosil qiling.
5. Ruxsatsiz tranzaksiyalarni payqash uchun kredit kartangizdan ko'chirmalarni muntazam tekshirib turing va ularni darhol bankingizga xabar qiling.

Ushbu chora-tadbirlar plastik kartangiz xavfsizligini oshirishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Plastik_kartochkalar,
2. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/iqtisodiyot/plastik-kartochkalar-haqida-umumiy-ma-lumot>

Research Science and
Innovation House

IQTISODIYOTNING REAL SEKTOR KORXONALARIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH

Shaymatov Elyor Shaxobiddin o‘g‘li
Toshkent moliya instituti

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Real sektor korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishni iqtisodiy tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etsa, tahlil natijalariga asoslangan xulosalarni shakllantirish orqali korxonaning kelgusi yillarga mo‘ljallangan strategik qarorlarni qabul qilishda foydalanish mumkin. Sifatli o‘tkazilgan tahlil natijasida korxonada faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan turli darajadagi xavf-xatar va risklarni oldindan ko‘ra olish, aniqlash hamda ularni bartaraf etish yuzasidan strategik qarorlar qabul qilish, risklar darajasini kamaytirish maqsadida turli faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha diversifikatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatlarini yuzaga keltiradi. Bu tadbirlar esa oxiroqibat korxonalarini inqirozli holatlarda ko‘rishi mumkin bo‘lgan turli talafotlar darajasini qisqartirishga va bankrot bo‘lishning oldini olishga xizmat qiladi.

Tadqiqot mavzusi doirasidagi mavjud muommolar. Investitsiya faoliyatining bunday majmuaviy va chambarchas bog‘langan tarkibiy tuzilmasi o‘z o‘rnida korxonada uchun murakkab iqtisodiy tizim hisoblanadi. Shuning uchun zamonaviy iqtisodchi olimlar korxonalar iqtisodiy faoliyatini tahlilini amalga oshirish jarayonida tizimli yondashuvdan foydalanishadi. Chunki korxonada doirasida tahlilni amalga oshirish jarayonida iqtisodiy tahlil metodlaridan, xo‘jalik yuritish faoliyatini bilan bog‘liq bo‘lgan barcha aloqalarni tahlil qilishda foydalanishadi va butun bir iqtisodiy tizimni tahlil qilish jarayoni bilan uzviy bog‘liqligidan dalolat beradi.

Real sektor korxonalarining sof foydasi ortishi bilan ularning investitsiya faoliyatini moliyalashtirishga zarur bo‘lgan mablag‘lar ortishi kuzatiladi. Umuman, korxonalarining mavjud mablag‘larini (investitsiyalar) yo‘naltirish ob‘ekti quyidagilar hisoblanadi:

- yangi uskuna, jihozlar, texnika vositalarini sotib olish va o‘rnatish;
- yangi innovatsion g‘oyalarni moliyalashtirish;
- yangi bino-inshootlar qurish va foydalanishga topshirish;

- asosiy fondlarni ta'mirlash, yangilash va qayta qurollantirish;
- mahsulot assortimentini ko'paytirish va yangi bozorlarni zabt etish;
- kadrlar malakasini davriy ravishda oshirib borish.

Sanoat korxonalarini investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda investitsiya faoliyati va uning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqish maqsadga muvofiq. Investitsiya faoliyati faqat investitsiyalarni amalga oshirish jarayonlari bilan bog'liq faoliyat hisoblanadi. Investitsiya faoliyati uchun nisbatan katta miqdordagi mablag'larni sarflash, foydaga yoki boshqa foydali samaraga ega bo'lishda muhimdir.

Demak, O'zbekiston iqtisodiyotining taraqqiyotini ta'minlashda sanoat korxonalariga investitsiyalarni yo'naltirish muhim hisoblanib, eng avvalo, iqtisodiyotni intensiv rivojlantirish asosida va yangi texnika-texnologiyalar jalb qilish hamda o'zlashtirish negizida rivojlantirish bilan ifodalanadi.

Mamlakatimizda sanoat korxonalarining investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda investitsiya manbalari (korxonaning o'z mablag'lari) yetishmasligi kuzatiladi. Korxonalarining moliyaviy natijalarining ijobiy emasligi zamirida korxonalarining moliyaviy ahvoli yomonlashadi, natijada, ular investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda tashqi moliyalashtirish manbalariga ehtiyoj sezadi. Sanoat korxonalarining investitsiya faoliyatini moliyalashtirishga mablag'larni jalb qilish shartlaridan biri investitsiya borasidagi hamkorlikda orttirilgan tajribani hisobga olgan holda investitsiyalarning tabiiy oqimini ko'paytirish hisoblanadi. Buning uchun mamlakatda investitsiya muhiti jozibadorligi va korxonalarining ichki investitsiya imkoniyatlarini oshirishning zarur choralari ko'rilishi lozim. Bu esa korxonalarining investitsiya faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda o'ziga xos mexanizmning yaratilishiga zamin yaratadi.

Sanoat korxonalarini investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda quyidagilarga e'tibor qaratish kerak:

- sanoat korxonalarida investitsiya faoliyatini moliyalashtirishda jalb etilgan mablag'lardan foydalanish mexanizmini yaratish;
- sanoat korxonalarini investitsiya faoliyatini moliyalashtirishga mablag'lar jalb qilishda an'anaviy usullar bilan birga, noan'anaviy usullardan (misol uchun venchurli moliyalashtirish) foydalanishga keng sharoitlar yaratish;
- sanoat korxonalarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda innovatsion vositalardan foydalanish va ularni amalga oshirish.

Xulosa o‘rnida alohida ta’kidlash mumkinki, xo‘jalik yuritishning barcha darajasi biz tomonimizdan amalga oshirilgan maqolada to‘laqonli o‘rganildi. Ma’lumki, qator iqtisodchi olimlar tomonidan investitsiyalarni alohida olingan tahlili biz tomonimizdan amalga oshirilgan investitsiya faoliyati kompleks iqtisodiy tahlilini yuqori tartibda tizimlashtirishimiz uchun asos vazifasini o‘tadi.

Muommalarni hal qilish usullari.

Ta’kidlash joizki, tijorat banklarining real sektor korxonalarini moliyalashtirishda quyidagilarga e’tibor qaratish lozim:

- yuridik va jismoniy shahslarni bo‘sh pul mablag‘larini bank depozitlariga jalb etish tadbirlarini kengaytirish;

- mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohatlar muvaffaqiyati ko‘p jihatdan bank moliya tizimining barqaror faoliyat yuritishiga bog‘liqdir. Negaki, banklarning investitsion faolligini, xususan, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan yangilash bilan bog‘liq investitsiya loyihalarini moliyalashdagi ahamiyatini oshirish, bankrot holatidagi eal sektor korxonalarini moliyaviy sog‘lomlashtirish va ishlab chiqarish faoliyatini qayta tiklashdagi ishtirokini yanada kuchaytirish;

- aholi bandligini oshirishni rag‘batlantirish maqsadida eal sektor korxonalarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni kengaytirish borasidagi vazifalar ijrosini ta’minlash;

Yuqoridagi vazifalarni bank kredit faoliyatiga joriy etilishi iqtisodiyotning real sektorini kreditlash jarayonini, kreditlash samaradorligini yaxshilash borasida va banklarning kreditlash amaliyotini takomillashtirishga o‘zining ijobiy ta’sirini ko‘rsatadi degan fikrni bildiramiz.

Shu o‘rinda ta’kidlash zarurki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-5992-sonli Farmoniga muvofiq bank tizimi va iqtisodiyotning real sektoridagi davlat ulushi mavjud korxonalarni o‘zaro muvofiq ravishda isloh qilishni ta’minlash, banklar tomonidan davlat korxonalari va tashkilotlari faoliyatini transformatsiya qilishda tijorat asosida faol ishtirok etish, real sektor va moliya sektoridagi o‘zgarishlar uyg‘un tarzda kechishini ta’minlash belgilaab qo‘yilgan.

Chunki, hozirgi kunda jahonning ko‘plab mamlakatlari bank tizimida turli tashqi va ichki salbiy omillar natijasida kredit hamda valyuta risklari oshib, kredit institutlari

moliyaviy holatining yomonlashishiga, ularning kredit portfelida muammoli deya tasniflanadigan kreditlar hajmining oshishiga olib kelgan bir vaqtda, respublikamizda bunday salbiy holatlarning oldi olinib, bank tizimining barqaror faoliyat ko'rsatishi ta'minlanoqda.

Bank muassasalari investitsiya loyihalarini moliyalashtirishga mablag' ajratib, kredit bergan vaqtdan boshlab qarz oluvchining kreditga layoqatliligini tahlil qilish, kreditning maqsadli ishlatilishi ustidan nazoratni, ya'ni loyihani moliyalashtirishning monitoringini olib borishi maqsadga muvofiqdir.

Xulosalar, taklif va tavsiyalar. Real sektor tarmoqlarini rivojlantirishda investitsiya hajmini yanada oshirish, investorlar yangidan yangi investitsion loyihalarni taklif qilish, real sektor rivojida innovatsiyalarga asoslangan yangi ishlab chiqarish tarmoqlarini shakllantirish va investitsiyalarni yo'naltirish, investorlar faoliyatining huquqiy himoyasini takomillashtirish, investitsiyalarni qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalariga jalb qilish mexanizmini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

Iqtisodiyotning real sektor korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirish masalalari yuzasidan quyidagi xulosalarga keldik:

birinchidan, milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga iqtisodiyot real sektor korxonalarini investitsion faoliyatini rivojlantirish orqali erishiladi. Investitsiyalarni real sektor korxonalarini moliyalashtirishga yo'naltirish va ularning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi;

ikkinchidan, xorijiy investitsiyalarni real sektor korxonalarini moliyaviy ta'minotini mustahkamlashda olib borayotgan faoliyatlari iqtisodiyotni rivojlanmagan tarmoqlarini moliyalashtirishda muammolari mavjudligi ko'rsatadi;

uchinchidan, real sektor korxonalarini aniq, puxta ishlab chiqilgan investitsion loyihalarini mavjud emasligi, asoslanmagan loyihalarni amaliyotga joriy qilinishi ularning moliyaviy barqarorligini pasaytiradi va olingan kreditlarni qaytarishda muammolar ketirib chiqaradi.

Fikrimizcha, milliy iqtisodiyotning real sektoridagi mavjud sharoit va imkoniyatlarni hisobga olgan holda, real sektor korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur, shu jumladan:

- respublikamiz tijorat banklarida kreditlardan ko‘rilgan zararlarni qoplashga mo‘ljallangan zaxira ajratmalarini aktivlarni o‘rtacha miqdoriga nisbatan darajasini 0,5% dan oshishiga yo‘l qo‘ymaslik lozim. Buning uchun birinchidan, tasniflangan kreditlarning umumiy hajmida yaxshi va standart kreditlarning salmog‘ini pasayishiga yo‘l qo‘ymaslik va ikkinchidan, tijorat banklari aktivlarining barqaror o‘sish sur‘atlarini ta‘minlash lozim.

- eksportni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish - bu borada an‘anaviy eksport yo‘nalishlaridan tushgan daromadlarni yangi texnologiyalarga va yangi sotuv bozorlarini egallashga qaratilgan investitsiyalarga aylantirish mexanizmini qayta ishlash jiddiy samara beradi;

- ishlab chiqaruvchilarni jahonning eng yaxshi namunalariga yo‘naltiradigan xalqaro sertifikatlash va standartlash hamda mahsulotni attestatsiyadan o‘tkazish tizimini qayta ko‘rib chiqish orqali mahsulot sifatini baholash tizimini o‘zgartirish. Bu borada mahsulotning muayyan turlarini sertifikatlash bo‘yicha xalqaro tizim va bitimlarni hisobga olgan holda olib borish tartibini belgilovchi me‘yoriy hujjatlarni ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shernaev, A. A. (2021). Sog‘liqni saqlash tizimini moliyalashtirishda mahalliybyudjetlarning rolini oshirish masalalari. *Интернаука*, (20-7), 58-60.
2. Шернаев, А. А. (2020). Налоговое планирование в системе обеспечения финансовой безопасности в акционерных обществах. *Интернаука*, (12-2), 43-45.
3. Jumanazarova, Z. J., & Shernayev, A. A. (2020). Budjetdan tashqari jamg‘armalar moliyaviy resurslarini shakllantirish va taqsimlash amaliyotini takomillashtirish yo‘nalishlari. *Студенческий вестник*, (1-6), 87-89.
4. Shernaev, A. A. (2020). On the issue of the efficiency of taxation of joint stock companies. *Экономика и бизнес: теория и практика*, (9-2), 149-152.
5. Шернаев, А. А. (2020). Совершенствование налогового планирования в акционерных обществах-как механизм повышения эффективности финансового менеджмента. *Экономика и общество*, (4), 20-28.
6. Xamdamova, R. R. Q., & Shernayev, A. A. (2022). Xalqaro moliya bozoridagi operatsiyalarning rivojlanish istiqbollari. *Science and Education*, 3(1), 1111-1116.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

Фамилияси	Шайматов
Исми	Элёр
Шарифи	Шахобиддин угли
Иш/ўқиш жойи	Тошкент молия институти
Эгаллаб турган лавозими	Магистратура булими талабаси
Илмий даражаси	
Илмий унвони	
Телефон рақами (мобил)	+998935229040
e-mail	shaymatovelyor@gmail.com
Материалнинг номи	Реал сектори корхоналарида инвестиция фаолиятини ривожлантириш
Шўба рақами ва номи	3

**Research Science and
Innovation House**

Biz zo‘ravonlikka qarshimiz

NORMURODOVA RA‘NO O‘RAZALIEVNA

Qashqadaryo viloyati Qamashi tumani

73 maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Zamonaviy jamiyatda maktab yoshidagi bolalarga nisbatan zo‘ravonlik va shafqatsiz munosabat muammosi eng dolzarb muammolardan biridir.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, usullar, psixologik yechim, muammo, xavfsizlik.

Zamonaviy adabiyotlarda bolalarning alkogolizmi, g‘ayrioddiy xatti-harakatlari, giyohvandlik va jinoyatlarning kelib chiqishida bolaning g‘ayritabiiy rivojlanishiga olib keladigan zo‘ravonlik yotadi. Yoshi tufayli har doim ham qarshilik ko‘rsata olmaydigan bolalarning sog‘lig‘iga xavf tug‘dirishi xavfsiz hayot sharoitlarini ta‘minlash yo‘llarini, ijtimoiy moslashuvga yordam berish usullarini izlashga yordam beradi. Bu faoliyatda maktab psixologlarining ham o‘rni katta. So‘nggi yillarda zo‘ravonlik psixologiyasi mashhurlikka erishdi. D. Levinson, J. Kobrin, R. Lang, E. Miller va boshqalar o‘z asarlarida bu masalani o‘rgandilar. Ko‘pincha, ekspertlar tajribali zo‘ravonlik, insonning kognitiv qobiliyatining pasayishi, uning intellektual va kognitiv qobiliyatlari va natijada, akademik ko‘rsatkichlar va xatti-harakatlarning o‘zgarishi natijasida hissiy buzilishlarni belgilaydilar. Zo‘ravonlikka uchragan bolalarga yordam berishda inqirozga aralashuvning umumiy qabul qilingan formulasi yo‘q. Umuman olganda bola bilan ishlashda rioya qiladigan yordamning ba‘zi umumiy modellarini ko‘rsatish mumkin: 1. Bolalar bilan ishlashda eng samarali yondashuvlardan foydalanish - kognitiv-xulqatvor terapiyasi, vizualizatsiya, art-terapiya, psixodrama. 2. Uch yo‘nalishda maslahat berishning o‘ziga xos usulini tanlash: hissiyotlar bilan ishlash, fikrlar bilan ishlash va xatti-harakatlar bilan ishlash. Bunday holda, tanlov bolaning yoshiga, uning kognitiv rivojlanish darajasiga va u zo‘ravonlik tajribasining qanday namoyon bo‘lishiga bog‘liq - affektiv, xulq-atvor yoki kognitiv nuqtai nazardan. 3. Maslahat vaqtida faol tinglash texnikasidan foydalanishni unutmang. 4. Ma‘lum miqdorda individual ish olib borilgandan so‘ng- Bolani ijtimoiylashtirishga, bolalar o‘rtasida sog‘lom munosabatlarni shakllantirishga va o‘z-

o‘zini hurmat qilishni oshirishga qaratilgan o‘quv mashg‘ulotlari orqali guruh ishiga kiritish kerak. Zo‘ravonlik qurbonlariga psixologik yordam ko‘rsatish. Zo‘ravonlik va shafqatsizlikni boshdan kechirgan bolalar va o‘smirlarga psixologik yordam ularning oqibatlarini iloji boricha to‘liq bartaraf etishga va zo‘ravonlik harakatlarini to‘xtatish choralarini ko‘rishga qaratilishi kerak. Bu ish profilaktik, diagnostik va psixoterapevtik tadbirlarni o‘z ichiga oladi. Mutaxassislar bunday yordamda bir qator Xususiyatlarni aniqlaydilar : a) bolalar va o‘smirlarning asosiy huquqlarini to‘liq e‘tirof etish: b) anonimlik va maxfiylik, bu zo‘ravonlik qurbonlarining yordam so‘rash ehtimolini oshiradi. Jabrlanuvchiga samarali yordam ko‘rsatish uchun u va uning hayotiy sharoitlari haqida to‘liq va har tomonlama ma‘lumot zarur. Psixologik yordamning maqsadi zo‘ravonlik qurboni uning boshidan kechirgan travmaning keyingi rivojlanishiga salbiy ta‘sirini kamaytirish, xulq -atvoridagi og‘ishlarning oldini olish va jamiyatda qayta moslashishga yordam berishdan iborat. Ushbu maqsadlarga asoslanib, psixolog quyidagicha taktik vazifalarni qabul qiladi : zo‘ravonlik qurbonining ruhiy salomatlik darajasini baholaydi va boshqa turdagi yordam ko‘rsatuvlarini aniqlaydi; vujudga kelgan muammolarni hal qilish uchun undan yanada to‘g‘ri foydalanish uchun bolaning individual psixologik xususiyatlarini o‘rganadi; muammolarning mustaqil hal qilinishini ta‘minlab, bolaning yashirin psixologik resurslarini safarbar qiladi; shaxsiy nomuvofiqlik va ijtimoiy moslashuvni tuzatishni amalga oshiradi; shaxsni yanada rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini ochib beradi; jabrlangan bolaga psixologik yordam ko‘rsatish uchun boshqa oila a‘zolari, qarindoshlari, tengdoshlari, ishonchli kishilari va ma‘lumotli shaxslarni jalb qiladi. Psixologik maslahatning asosiy usuli bu intervyu. Zo‘ravonlik qurboni shaxsining haqiqiy va potentsial imkoniyatlarini ochib beradigan maxsus savollar va topshiriqlar yordamida psixolog mijoz bilan muloqotda maslahatchining shaxsini qabul qilishdan va suhbatdagi vaziyatdan mumkin bo‘lgan narsalar to‘g‘risida ma‘lumot to‘plashga o‘tadi. muammoni hal qilishning muqobil usullari va usullari. Suhbat chog‘ida psixolog zo‘ravonlik qurbonining shaxsiyatini so‘zsiz qabul qilishini, hukm qilmaslikni ko‘rsatib, faoliyatni, his-tuyg‘ularini va tajribalarini o‘zgartirishga yordam beradigan boshqa taniqli usullardan foydalanishi mumkin. Ko‘pincha bu natijalarga mijozni tinglashning turli xil variantlari orqali erishiladi (T. Gordon): 1) passiv tinglash (sukunat): bolaga uning shaxsiyati va muammolari to‘g‘risida xabardorlikni his qilish imkonini beradigan kuchli og‘zaki bo‘lmagan vosita; 2) tasdiqlash reaksiyasi, eshitilgan narsani tan olish: og‘zaki

signallar va og‘zaki bo‘lmagan texnikalar yordamida amalga oshiriladi (boshini qimirlatish, oldinga egilish, jilmayish, qoshlarini burish va boshqalar); 3) “Ochilish eshiklari”: bolaga o‘z so‘zlarini rag‘batlantiradigan, ochiqroq bo‘lishga imkon beradigan maxsus savollar yoki izohlar. Agar bola sizga zo‘ravonlik haqida gapirsa: 1. Farzandingizga jiddiy munosabatda bo‘ling. 2. Tinch bo‘lishga harakat qiling. 3. Bolaning hayotiga qanchalik tahdid solayotganini aniqlang. 4. Farzandingizni so‘zlar bilan ishontiring va qo‘llab-quvvatlang. o “Menga aytganingiz yaxshi. Siz to‘g‘ri ish qildingiz.” o “Men senga ishonaman”. o “Bu sizning aybingiz emas”. o “Bu vaziyatda siz yolg‘iz emassiz; bu boshqa bolalar bilan ham sodir bo‘ladi.” o “Bu siz bilan sodir bo‘lganidan afsusdaman.” o “Men nima bo‘lganligi haqida gapirishim kerak ... (advokat, o‘qituvchi). Ular sizga bir nechta savol berishni xohlashadi. Ular sizni xavfsiz his qilishga harakat qilishadi. Ba‘zi sirlar borki, agar sizga zulm qilingan bo‘lsa, ularni saqlab bo‘lmaydi.” 5. Savollarga sabr-toqat bilan javob bering va bolaning tashvishini engillashtiring. O‘zingiz bajara olmaydigan va‘dalarni berishdan ehtiyot bo‘ling. Agar sizning sinfingizda oilada zo‘ravonlikka uchragan bolangiz bo‘lsa, quyidagilarni ta‘minlash orqali yordam berishingiz mumkin: 1. Sinfda bolaning normal holatini saqlang. 2. Bolaga nimani xohlashini va nimani xohlamasligini hal qilmang. So‘rang! Bu bola uchun qulay bo‘lgan darajada iliq munosabat ko‘rsatishga yordam beradi. 3. Ovozingizda iliqlik va iliqlikning oddiy ifodasini ishlating. 4. Bola bilan sodir bo‘lgan voqea tafsilotlarini boshqa hech kim bilan muhokama qilmang. Bolaning tajribalari uning atrofida uchun mo‘ljallanmagan. 5. Bolaning ishini ijobiy ko‘rsatish, uni muhokamalarga jalb qilish va hokazo. 6. Dastlab, bola o‘z resurslarini safarbar etgunga qadar nima qilish kerakligini va qanday munosabatda bo‘lishini aytishni xohlashi mumkin. 7. Foydali o‘qish materiallari va badiiy ijodkorlikni taqdim etish farzandingiz uchun histuyg‘ularini ifoda etish imkoniyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Ta’lim muassasasida zo‘ravonlikning oldini olish. Uslubiy qo‘llanma / V. Adescalita, R. Josanu, I. Moldovanu, T. Epoyan tomonidan tahrirlangan - Kishinyov, 2017 .-- 128b.
2. Volkova E.N., Volkova I.V., Isaeva O.M. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlikning tarqalishini baholash // Ijtimoiy psixologiya va jamiyat. 2016. 7-jild. No 2. 19-34-betlar.
3. Aptikieva L.R., Aptikiev A.X., Bursakova M.S. Zo‘ravonlikdan omon qolgan o‘smirlar bilan psixologik-pedagogik ishlarni tashkil etish // Orenburg davlat universitetining axborotnomasi No 9 (170), 2014. P.4-9.
4. Malkina-Pykh IG Inqirozli vaziyatlarda psixologik yordam - Moskva: Eksmo nashriyoti, 2005. - 960 p.

**Research Science and
Innovation House**

**SOME DISCUSSIONS REGARDING THE MACROSTRUCTURE AND
OSTEOINTEGRATION OF THE JAWS DURING DENTAL
IMPLANTATION**

Ismatov Farrukh Aslidinovich

Assistant teacher Department of Oral Surgery and Dental Implantology,
Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Umarova Yulduz Asliddinovna

Master's student at Samarkand State Medical University

Abstract. This thesis analyzes the macrostructure and osseointegration characteristics of the jaws during dental implantation. It describes the structure of the dental prosthesis - implant - the surrounding tissue system elements, pathological conditions causing bone atrophy. In addition, the quality of the bone at the implantation site is important for the treatment of dental implants (osseointegration) and the possible dangerous complications were discussed.

Key words: implantation, osseointegration, bone tissue, morphogenesis, osteoporosis, atrophy.

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi tish implantatsiyasi paytida jag'larning makro tuzilishi va osseointegratsiya xususiyatlari tahlil qilinadi. Unda tish protezi implant atrofdagi to'qimalar tizimining elementlari strukturasi, suyak atrofiyasi sababi patologik sharoitlar holati tavsiflangan. Bundan tashqari implantatsiya o'rnidagi suyakning sifati tish implantlarini davolash (osseointegratsiya) uchun muhim ekanligi va yuzaga kelish mumkin bo'lgan xavfli asoratlar borasida ham fikrlar yuritilgan.

Kalit so'zlar: implantatsiya, osseointegratsiya, suyak to'qimasi, morfogenez, osteoporoz, atrofiya.

Аннотация. В этом тезисе анализируются макроструктура и особенности остеоинтеграции челюстей во время дентальной имплантации. Описано строение зубного протеза - имплантата - элементы окружающей тканевой системы, патологические состояния, вызывающие атрофию кости. Кроме того, для лечения дентальных имплантатов (остеоинтеграции) важно качество кости в месте имплантации и обсуждались возможные опасные осложнения.

Ключевые слова: имплантат, остеоинтеграция, костная ткань, морфогенез, остеопороз, атрофия.

Currently, dental implantation has become a generally accepted, affordable and effective method of treating various forms of dentition defects. However, an urgent problem in dentistry remains reducing the number of complications and reducing the time of dental rehabilitation of patients. Long treatment times and associated aesthetic and functional disadvantages can be very unpleasant, and sometimes become reasons for refusal orthopedic restoration on implants.

To find ways to solve the problem, it is necessary to have a clear understanding of the process occurring at the dental implant-bone interface, the process of osseointegration, discovered and described in 1969 by the Swedish professor P. I. Branemark. He determined osseointegration as “the apparent direct (immediate) attachment or attachment of living bone tissue to the surface of the implant without penetration layers of connective tissue”.

The elements of the “denture – implant – surrounding tissue” system are: denture, implant, bone tissue and oral mucosa.

Bone atrophy is a process characterized by a decrease in the volume, size and total bone mass of a bone organ. The cause of atrophy is not only pathological conditions, but also the natural processes of aging of the body.

An increase in the rate of atrophy is a pathology caused by exo- or endogenous factors that disrupt the balance between resorption and osteogenesis in the process of structural reorganization of bone. Endogenous factors of accelerated jaw atrophy (up to 0.4 mm per year) can be changes in hormonal levels and metabolic disorders. Exogenous factors include: acute and chronic periodontal diseases, occlusion and functional overload of the periodontium, adentia, irrational prosthetics, the use of

removable dentures [Tallgren A., 2010; Crum R. J., 2011; Atwood D., 2010; Gavrilov E.I., 2012].

Osteoporosis is a decrease in the amount of bone tissue per unit volume of bone by 30^40% relative to normal values. Osteoporosis is more a response of the skeletal system to the influence of various exo- and endogenous factors than an independent disease.

There are two main forms of osteoporosis - systemic and local (regional) [Soroka N.F., 2015; Rozhinskaya L.Ya., 2016].

With systemic osteoporosis, changes are usually observed in the spine, radius and femur. The development of the bone structures of the jaws is predominantly subject to the functional load during chewing, therefore the main cause of osteoporosis is adentia.

Thus, a decrease in mechanical stress in bone tissue causes its atrophy and regional osteoporosis; the increase leads to disruption of the process of physiological bone regeneration, resulting in its resorption.

From a biological point of view, several options for engrafting the implant into the bone are possible. In each case, a different contact layer is formed between its surface and the bone, which can be formed by scar, fibrous, fibroosseous or new bone tissue.

What is new in the morphogenesis of dental implantation is the discovery of the possibility of achieving bone fusion with implants using dense connective tissue or direct connection to the bone. R.-1 was the first to observe this. Vgapeshtagk et al. (2018), T. Alere^BBOP et al. (2014). R.-1. He introduced the concept of “osseointegration” into scientific terminology, which means the structural and functional connection of living bone with the surface of a load-bearing implant.

The stages of bone wound healing after implant placement correspond to the general patterns of osseointegration of the jaw bone during fractures [Vershap I., 2015]. In the final stage (regeneration stage), tissue may form that differs little from the original one, or connective tissue of a more dense structure may form. This process is most pronounced in the bone, where its resorption and reconstruction occur, as a response to the introduction of an implant, and bone recession. During the process of osseointegration, osteoblasts play the main role in the formation of bone tissue. Matrixes rich in phosphate and calcium ions, alkaline phosphatase and phospholipase

enzymes are formed parallel to the surface of the titanium implant. Osteocytes are observed near and directly on the surface of the implant. In addition, in the same zone there are areas of non-mineralized bone. Newly formed bone, as a rule, is not differentiated, but it is gradually reconstructed [Ivanov A.A., 2017; Paltsev M.A., 2018]. At the final stage, mineralization of the newly formed bone tissue occurs.

Prophylactic administration of alendronic acid during preimplantation preparation provides a 1.7-fold reduction in the incidence of postoperative peri-implantitis and unsuccessful outcomes (the incidence of peri-implantitis in the comparison group was 6.7%, and when using “pharmacological support” - 3.9%). Clinical effectiveness, combined with the physiological nature of the influence of alendronic acid on calcium-phosphorus metabolism and bone tissue metabolism, justifies the advisability of its use in the process of pre-implantation preparation for dental implantation.

Unsuccessful implantation outcomes are closely associated with calcium metabolism disorders and are observed in individuals with a total serum calcium level of 2.0 mmol/l and below. alendronic acid provides normalization of calcium levels, which is accompanied by reciprocal changes in the levels of phosphate and parathyroid hormone only in patients with initially reduced calcium levels. alendronic acid does not affect the production of bone matrix (the level of C-terminal propeptides of procollagen type I), but, regardless of the initial calcium content in the body, it enhances the production of osteocalcin, which indicates an intensification of bone mineralization.

The issue of completing osseointegration is complex; precise and specific criteria have not yet been developed. Of course, the quality of the bone at the implantation site is very important for the healing (osseointegration) of dental implants. Osseointegration is directly dependent on adequate bone tissue metabolism, and the possibility of its pharmacological support can improve this process and reduce the risk of possible complications.

Literature:

- 1 Girina, M.B. Features of studying tissue perfusion with high-frequency ultrasound Doppler / M.B. Girina // Materials of the scientific-practical conference: “Methods for studying microcirculation in the clinic” - St. Petersburg, 2001. - P. 9-21.

- 2 Grudyanov, A.I. Periodontology. Selected lectures / A.I. Grudyanov. - M.: OJSC "Dentistry", 1997 - 32 p.
- 3 Шодиев, С. С., Исмаатов, Ф. А., Нарзиева, Д. Б., Тухтамишев, Н. О., & Ахмедов, Б. С. (2019). Эффективность применения отвара аниса при лечении периимплантитов. *Достижения науки и образования*, (11 (52)), 99-103.
- 4 Исмаатов, Ф. А., Мустафоев, А. А., & Фуркатов, Ш. Ф. (2023). АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ НЕСТЕРОИДНЫХ АНТИВОСПОЛИТЕЛЬНЫХ ПРЕПАРАТОВ ПРИ ИЗЛЕЧЕНЬЕ ВЕРХНЕЧЕЛЮСТНОГО АЛЬВЕОЛИТА. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 1(12), 49-57.
- 5 Исмаатов, Ф. А., Шодиев, С. С., & Мусурманов, Ф. И. (2020). Анализ изучения стоматологического и общего здоровья студентов вузов города самарканда. *Биомедицина ва амалиёт журнали*, (6), 34-39.
- 6 Хасанова, Л. Э., & Исмаатов, Ф. А. (2020). Комплексная социально-гигиеническая характеристика условий, образа жизни и здоровья студентов. преимущества обследования студенческой молодежи. *Проблемы биологии и медицины*, 1, 286-293.
- 7 Ismatov, F. A. (2022). Abdullaev TZ METHODS OF APPLICATION OF SINGLE-STAGE DENTAL IMPLANTS FOR DIFFERENT DEGREES OF ALVEOLAR ATROPHY. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(8), 636-643.
- 8 Aslidinovich, I. F., & Abdurasulovich, M. A. (2022). STRUCTURE OF SINGLE-STAGE DENTAL IMPLANTS FOR VARYING DEGREES OF ALVEOLAR ATROPHY. *World Bulletin of Public Health*, 10, 156-159.
- 9 Ismatov, F. A. (2020). Comparative tender characteristics of student dental Health indexes. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research*, (10), 11.
- 10 Ismatov, F. A. (2023). EVALUATION OF THE EFFICACY OF ALENDRONIC ACID IN DENTAL IMPLANTATION (literature review). *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences* (2993-2149), 1(7), 199-202.
- 11 Aslidinovich, I. F. (2023). Assessment of the Effectiveness of Alendronic Acid in Dental Implants. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 4(3), 1186-1188.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

- 12 Khasanova, L. E., & Ismatov, F. A. (2022). INDICATORS OF ORAL HEALTH AT STUDENTS OF THE CITY OF SAMARKAND. *Applied Information Aspects of Medicine (Prikladnye informacionnye aspekty mediciny)*, 25(4), 13-19.
- 13 Ismatov, F. A., & Mustafojev, A. A. (2022). DRUG TREATMENT WITH NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS JAW ALVEOLITIS. *Frontline Medical Sciences and Pharmaceutical Journal*, 2(03), 88-94.
- 14 Хасанов, Х. Ш., Исматов, Ф. А., & Мардонова, Н. П. (2022). Применение "prf" в качестве остеопластического материала при одонтогенных кистах челюстных костей. *Вестник магистратуры*, (2-1 (125)), 13-14.
- 15 Хасанова, Л., & Исматов, Ф. (2021). Результаты комплексного стоматологического обследования у студентов высших учебных заведений. *Медицина и инновации*, 1(1), 108-112.
- 16 Ismatov, F. A., & Emilievna, K. L. (2020). Criteria For Evaluating Student Dental Health Index In Accordance With The «8020» Program Methodology. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 2(11), 99-105.
- 17 Zafarovich, A. T., & Aslidinovich, I. F. (2022). Use of Single-Stage Dental Implants for Varying Degrees of Alveolar Atrophy. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 3(3), 782-786.
- 18 Ibragimov, D. D., Ismatov, F. A., & Narzikulov, F. A. (2022). Results of Complex Treatment with Eludril Antiseptic Solution. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 3(3), 689-690.
- 19 Ismatov, F. A., kizi Mardonova, N. P., & Hasanov, K. S. (2022). Morphological experiments to improve the effectiveness of postoperative rehabilitation of cysts in maxillary bones with "prf" osteoplastic material. *World Bulletin of Social Sciences*, 7, 32-34.
- 20 Ismatov, F., Ibragimov, D., Gaffarov, U., Iskhakova, Z., Valieva, F., & Kuchkorov, F. (2021). ASSESSMENT OF RISK FACTORS INFLUENCING DENTAL HEALTH IN HIGHER EDUCATION STUDENTS. *InterConf*, 721-732.
- 21 Ismatov, F. A., & Mustafojev, A. A. (2022). EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS IN THE TREATMENT OF MAXILLARY ALVEOLITIS. *The American Journal of Medical Sciences and Pharmaceutical Research*, 4(03), 29-34.

- 22 Гаффаров, У. Б., Шодиев, С. С., & Исматов, Ф. А. (2018). ВЛИЯНИЕ ПРЕПАРАТА «ХОЛИСАЛ ГЕЛЬ» НА ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОЕ ТЕЧЕНИЕ У ПАЦИЕНТОВ ПОСЛЕ УДАЛЕНИЯ РЕТИНИРОВАННЫХ ТРЕТЬИХ МОЛЯРОВ. *ББК 56.6 С 56 СОВРЕМЕННЫЕ ДОСТИЖЕНИЯ СТОМАТОЛОГИИ: сборник*, 37.
- 23 Ismatov, A. F. FORMATION OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS DURING THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER EDUCATION.
- 24 Ismatov, A. F. THE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH TO PART-TIME STUDENTS.
- 25 Хасанова, Л. Э., Исматов, Ф. А., Ибрагимов, Д. Д., & Гаффаров, У. Б. ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИНГ СТОМАТОЛОГИК ҲОЛАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ПОДХОД ПО ЗАБОЛЕВАНИЯМ ОРГАНОВ ГОЛОВЫ И ШЕИ*, 182.

Research Science and
Innovation House

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA TA'LIMIY O'YINLARNING TUTGAN ROLI VA AHAMIYATI

Buriyeva Aziza Nematovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti “Maktabgacha ta'lim” yo'nalishi

2-bosqich magistranti

boriyevaaziza53@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida ta'limiy o'yinlarning tutgan o'rni va ahamiyati ko'rib chiqilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение развивающих игр в развитии дошкольников в дошкольных образовательных организациях.

Annotation: This article examines the role and importance of educational games in the development of preschoolers in preschool educational organizations.

Kalit so'zlar: O'yin faoliyati, maktabgacha ta'lim, ta'limiy o'yin, qayta ishlash, rivojlantirish, o'yin, qobiliyat.

Ключевые слова: Игровая деятельность, дошкольное образование, развивающая игра, переработка, развитие, игра, способности.

Key words: Play activity, preschool education, educational game, processing, development, game, abilities.

Uzluksiz ta'limning poydevori hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimi ma'nan mukammal va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan bosqichdir. Shu bois mamlakatimizda maktabgacha ta'limni rivojlantirish va samarali faoliyat ko'rsatishiga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

2019 yil 16 dekabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev Qonunchilik palatasi tomonidan 22-oktyabrda qabul qilingan va 14 dekabrda Senat tomonidan ma'qullangan “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida”gi Qonunni imzoladi. Qonun maktabgacha ta'lim va tarbiyani bolalarni o'qitish va tarbiya qilish, ularni aqliy, ma'naviy-axloqiy, estetik va jismoniy

rivojlantirish hamda umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'limning bir qismi sifatida belgilaydi.

2018 yilda O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi tasdiqlangan. Bu ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjatda maktabgacha ta'lim tashkilotining maqsad va vazifalari, ta'lim-tarbiya faoliyatining asosiy g'oyalari aks etgan hamda bolaning keyingi ta'lim pog'onasiga o'tishidagi asosiy kompetentsiyalari aniqlangan.

Maktabgacha yosh – shaxs rivojlanishining qisqa, ammo muhim davri. Bu yillar davomida bola atrofidagi hayot haqida dastlabki bilimlarni egallaydi, unda odamlarga, mehnatga nisbatan ma'lum munosabat shakllana boshlaydi, to'g'ri xatti-harakat ko'nikmasi va odatlari rivojlanadi, o'z xarakteri paydo bo'ladi. Shuning uchun maktabgacha yoshda o'yin eng muhim faoliyat sifatida katta ahamiyatga ega. O'yin maktabgacha yoshdagi bola shaxsini, uning axloqiy va irodaviy sifatlarini shakllantirishning samarali vositasi hisoblanadi, o'yinda dunyoga ta'sir ko'rsatish zaruriyati amalga oshadi. Bola ruhiyatida sezilarli o'zgarishlar yuz berishiga olib keladi. Mashhur pedagog A.S. Makarenko bolalar o'yinlarining rolini ta'riflab, bola hayotida o'yinni xuddi kattalarning ish faoliyati, xizmatining ahamiyati bilan tenglashtiradi. Bola o'yinda qanday bo'lsa, ishda ham ko'p jihatdan u shunday bo'ladi deb hisoblaydi. Shuning uchun bo'lajak arbobning tarbiyasi ko'p tomondan o'yin orqali amalga oshiriladi. O'yin insonning butun umri davomida unga hamroh bo'lib, seyr-jodu, taqlidiy xatti-harakat, sport, san'at va ayniqsa, uning ijrochilik shakllari bilan tutashib ketadi. O'yin jismoniy mashq va kelajakdagi hayotiy vaziyatlarga psixologik tayyorgarlik vositasidir ¹.

O'yin malakani egallash, faoliyatni modellashtirish bo'lib, uning o'ziga xos xususiyati xulq-atvor qoidalari tizimining mavjudligidir. O'yin – bu bolalar uchun eng qulay faoliyat turi, atrof-muhitdan olingan taassurotlarni “qayta ishlash” usulidir.

O'yinda bolaning tafakkuri va tasavvurining xususiyatlari, uning his-hayajonlari, faolligi va muloqotga bo'lgan ehtiyojining rivojlanishi yaqqol namoyon bo'ladi.

1 А.М. Прохоров. Большой энциклопедический словарь. 2-нашр., қайта ишланган ва тўлдирилган.
<https://www.labirint.ru/books/66606/>

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

O‘yin faoliyatining bola hayotida tutgan o‘rni beqiyos bo‘lib u maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi bebeho vosita sifatida tan olinadi. O‘yin faoliyati bola hayotida, uning jismoniy, ruhiy, aqliy kamolatga yetishida muhim vositalardan biri hisoblanadi. O‘yin orqali bolalarda tafakkur, tasavvur, xotira, diqqat kabi barcha psixik jarayonlar rivojlanadi va atrof-muhit haqidagi bilimi yanada kengayib boradi. Ta‘limiy o‘yinlar orqali bolada mustaqillik, faollik, ijodkorlik masalaga ongli yondoshish malakasi shakllantirib, o‘stirib boriladi. O‘yin ko‘rgazmalilik, oddiydan murakkabga o‘tish usullari orqali olib boriladi. Tarbiyachi ta‘limiy o‘yinlarni o‘tkazish davomida bola harakatini faollashtiradi, mustaqil harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi, o‘yindan to‘g‘ri foydalanilsa bolaning tafakkuri, nutqi, xotirasi rivojlanadi, ya‘ni, aqliy tarbiyasiga asos solinadi. Ta‘limiy o‘yinlar orqali bolalar eshitish, ko‘rish, sezish a‘zolari orqali turli narsalar va ularni yasashda ishlatiladigan materiallarning xossalarini, ularni bir-biriga taqqoslashni, guruhlarga ajratishni o‘rganadilar. O‘yinlar bolaning tashabbusi bilan yuzaga keladigan erkin va mustaqil faoliyat bo‘lganligi uchun ham ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning eng samarali usulidir. O‘yin jarayonida bola shaxsi to‘lig‘icha: uning bilish jarayonlari, irodasi, hissiyoti, emotsiyalari, ehtiyojlari va qiziqishlari jalb qilinadi. Natijada, bola shaxsida hayratlanarli o‘zgarishlar ro‘y beradi. Ta‘limiy o‘yinlar ta‘limiy o‘yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o‘yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o‘yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarining mavjudligidir. O‘yinda o‘yin maqsadi, o‘yin qoidalari, o‘yin harakatlari o‘rtasida uzviy aloqa mavjud. O‘yin maqsadi o‘yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O‘yin qoidasi esa, o‘yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o‘yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Ta‘limiy o‘yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o‘yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O‘yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o‘yin mazmunini boyitadi.

Ta‘limiy o‘yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalaniladi. Bolaning kun tartibida ta‘limiy o‘yin uchun vaqt va joy ajratilishi kerak. Bunday o‘yinlar mashg‘ulot jarayonida va o‘yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka o‘tkaziladi. Bunda o‘yin mazmuni va natijasi puxta aniqlanadi.

Ta‘limiy o‘yinlarda quyidagi qoidalarga amal qilinishi kerak:

1. Navbatma-navbat ta‘sir etish.
2. So‘ralganda javob berish.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

3. O'rtoqlari fikrini eshita olish.
4. O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.
5. O'yin qoidasini bajarish.
6. O'z xatosini tan olish.

Milliy xalq o'yinlari ikki guruhga bo'linadi:

1. Milliy harakatli o'yinlar.
2. Milliy xalq o'yinlari.

Milliy harakatli o'yinlar - sport turlari bilan hamda xalqimiz qadriyatlari bilan aloqador bo'lib, ular asrlar davomida davrlarga mos ravishda rivojlanib, takomillashib, e'zozlanib kelingan. U bolalarning jismonan baquvvat, sog'lom, jasur, qat'iyatli, chaqqon, uddaburon bo'lib o'sishlarida muhim omil bo'lib hisoblanadi. **Xalq milliy o'yinlarida** millatning o'tmish tarixi, ma'naviy va madaniy rivojlanishining xarakter xususiyatlari, urf-odatlarini, an'analarini jamlangandir.

Har bir o'yin turi bolalarni har tomonlama tarbiyalash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Guruhdagi o'yinlar qanchalik xilma-xil bo'lsa, bolalar hayoti ham shunchalik mazmunli va qiziqarli bo'ladi. Bugungi kunda “Ilk qadam” davlat o'quv dasturi maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlanishi uchun ko'p imkoniyatlarni taqdim etdi. Aynan shuning uchun bolalar har xil o'yinlar o'ynashlari, nafaqat syujetli-rolli, balki turli qoidalari bo'lgan o'yinlarni tashkil etishlari muhim. Bolalarning o'yinlari orqali ularda ijtimoiy foydali, ya'ni yuksak insoniy xislatlarni tarbiyalash mumkin. Bundan tashqari, agarda biz bolalarning o'yini faoliyatlarini tashqaridan kuzatsak, o'yin jarayonida ularning barcha shaxsiy xislatlari (kimning nimaga ko'proq qiziqishi, qobiliyati, irodasi, temperamenti) yaqqol namoyon bo'lishini ko'ramiz. Shuning uchun bolalarning o'yin faoliyatlari ularni individual ravishda o'rganish uchun juda qulay vositadir. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar odatda o'zlari yolgiz o'ynaydilar. Predmetli va konstruktorli o'yinlar orqali bu yoshdagi bolalar o'zlarining idrok, xotira, tassavur,

tafakkur hamda harakat layoqatlarini rivojlantiradilar. Syujetli rolli o'yinlarda bolalar asosan o'zlari har kuni ko'rayotgan va kuzatayotgan kattalarning xatti – harakatlarini aks ettiradilar. O'yin faoliyati bolalarni insoniyatning ijtimoiy tajribasini egallashning faol shakli bo'lgan ta'lim faoliyatiga tayyorlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. F. Qodirova, Sh. Toshpo‘latova, M. Kayumova, M. A‘zamova. Maktabgacha pedagogika. Toshkent-2019.

2. I. V. Grosheva, L. G. Yevstafeva, D. T. Maxmudova, Sh. B. Nabixanova, S. V. Pak, G. E. Djanpeisova “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi T: 2018. 1-81-b;

3. Qobilova Q. “O‘yining afzalliklari”. pptx. 2020 yil

4. I. V. Grosheva, G. E. Djanpeisova, U. T. Mikailova, M. A. Kenjabayeva, N. A. Miftayeva. O‘yin orqali ta‘lim olish. T.: 2020.

5. А.М. Прохоров. Большой энциклопедический словарь. 2-нашр., қайта ишланган ва тўлдирилган.

<https://www.labirint.ru/books/66606/>

Research Science and
Innovation House

YOSHLARNI TARBIYASIDA INTERNETNI TUTGAN O‘RNI

Xolmuminova Dilfuza Xolmamatovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Sirtqi bo‘lim o‘qituvchisi.

Zokirjonova Dilraxon Zokir qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Sirtqi bo‘lim

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqoladan, ta‘lim tizimining samaradorligi jamiyat taraqqiyotini belgilab beruvchi omilligi asnosida ta‘lim tizimidagi pedagogik texnologiyalar bilan bir qatorda yoshlarni internetdan foydalanish madaniyatini yaxshilashning ijobiy ahamiyati to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy tarmoqlar, yoshlar dunyosi, integratsiya, axborot iste‘moli, tahlil qilish, internet olami, elektron xizmatlar.

Аннотация: Из этой статьи, исходя из того факта, что эффективность системы образования является определяющим фактором развития общества, делается вывод о положительном значении педагогических технологий в системе образования для улучшения культуры использования интернета молодыми людьми.

Ключевые слова: Социальные сети, Мир молодежи, интеграция, потребление информации, аналитика, мир интернета, электронные услуги.

Abstract: From this article, the idea was made about the positive importance of improving the culture of the use of the Internet of youth, along with pedagogical technologies in the educational system, as well as the effectiveness of the educational system as a factor that determines the development of society.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Keywords: Social networks, Youth World, integration, information consumption, analysis, internet world, electronic services.

Texnologiyaning jadal rivojlanishi bolalarga o‘z hayotlarini internet bilan birlashtirishga imkon berdi. Biroq, ushbu raqamli asrda bolalarda internetga qaramlik tashvishli muammoga aylandi. Internetga qaramlik bolalarning kompyuterlar, planshetlar, smartfonlar va boshqa raqamli qurilmalarda ortiqcha vaqt o‘tkazishi va nazoratsiz ravishda onlayn faoliyat bilan shug‘ullanishini anglatadi. Ushbu maqolada bolalarda internetga qaramlikning ta‘riflari, belgilari va oldini olish usullari batafsil ko‘rib chiqiladi. Ma‘lumki, internet-axborot va hujjatlarning o‘zaro almashinishini ta‘minlaydigan kompyuter tarmoqlarini birlashtirgan xalqaro tizimdir. 21 asr – axborot texnologiyalari taraqqiyoti asri. Bugungi kun taraqqiyotini jahon axborot tarmog‘i-internetsiz tasavvur qilish mushkul.

Internet keng imkoniyatlar eshigini ochdi. Uydan ko‘chaga chiqmay turib global tarmoq orqali dunyo kutubxonalari bo‘ylab sayr qilib, kurrai zaminning narigi chekkasida joylashgan oliy ta‘lim muassasasining masofaviy (virtual) talabasi bo‘lish, hatto elektron xizmatlarni (matnlarni tarjima qilish, video va audiomahsulotlarni tayyorlab berish, kitob va risolalarni sahifalash va hokazo) shartnoma orqali bajarish, pul ishlab topish mumkin. Xullas, internetning ijobiy jihatlari bisyor.

Ijtimoiy tarmoqlar yoki messenjerlarning qulayligi-chi? Onlayn konferensiyalar o‘tkazish, onlayn malaka oshirish, yaqinlar va tanish-bilishlar bilan tez, arzon video yoki audiomuloqot qilish.

Mana shu jihatlari bilan internet keyingi paytlarda jozibadorlikda televideniye, radio va boshqa axborot vositalarini ortda qoldirmoqda.

Lekin internet ko‘plab foydali jihatlari bilan birga salbiy oqibatlarini ham namoyon qilmoqda. Aholida ayniqsa *yoshlarda* axborot iste‘moli madaniyatining sustligi, turli xabarlar oqimidan kerakligini ajratib olishda bilim, malaka va ko‘nikmaning yetishmasligi ba‘zilarning g‘arazli kimsa va oqimlar ta‘siriga tushib qolishlariga, internet qaramligi kasalligiga yo‘liqishlariga sabab bo‘lmoqda. Xitoy Xalq Respublikasida internetga qaramlik kasallik sifatida e‘tirof etilib, uni davolovchi maxsus shifoxonalar tashkil etilgani so‘zimizning isbotidir.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Global tarmoq natijasida yuzaga kelgan eng katta muammo, bu, albatta, qaramlik, tobelik kasalligidir. Yoshlarning ko‘p vaqtini inernetda o‘tkazishlari global muammoga aylanib ulgurgan. Bugun internet ayrim yoshlar uchun mashhur yozuvchi Xudoyberdi To‘xtaboyevning “Sariq devni minib” asari qahramoni Hoshimjon topib olgan sehrli qalpoqchadir.

Umuman, internetga qaramlikning eng og‘ir jihati real olamni, insoniylik burchi va vazifalarini unutishdir. Inson haqiqiy hayotda yashashi, halol mehnat qilishi, ilm olishi, zimmasidagi vazifalarini sidqidildan bajarishi, elu yurtiga fidoyilik bilan xizmat qilishi, atrofdegilarga foyda keltirishi zarur.

Internetda ko‘p vaqtini o‘tkazadigan insonning ruhiyatida mavhumlik va o‘z qobig‘iga o‘ralib olish holati kuzatiladi. Bu esa uni kelajakda “uchinchi kuchlar” tomonidan manqurtlashishi, zombilashtirilishi uchun zamiin yaratadi. Bugungi kunda buzg‘unchi guruhlar yoshlar ongiga ta’sir qilishda asosan internetdan foydalanayotganlari bejiz emas.

Bugungi kunda aksariyat yoshlarimiz internetga qaram bo‘lib qolmoqda. Bu esa salbiy oqibatlariga olib kelmoqda. Internetga qaramlik – bu odamning onlayn faoliyat bilan haddan tashqari band bo‘lgan va bu faoliyatni nazorat qila olmaydigan holat. Bolalarda bu holat ko‘pincha o‘yinlar, ijtimoiy tarmoqlar, videolarni tomosha qilish yoki onlayn xarid qilish kabi faoliyatlarda atrofida bo‘lishi mumkin. Internetga qaramlik bolaning normal ijtimoiy, aqliy va jismoniy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Internetning yana bir salbiy jihati-kishilardagi xudbinlik, manmanlik, zamonaviy tilda ifoda etganda, egosentrizm illatining kuchayishiga sabab bo‘lishidir.

Bugungi dunyo yoshlari-son jihatidan butun insoniyat tarixidagi eng yirik avloddir, chunki ular 2 milliard kishini tashkil etmoqda. Bugun internet madaniyati, virtual madaniyat, axborot madaniyati, ma’lumotlardan to‘g‘ri foydalanish madaniyati kabi tushunchalar hayotimizdan o‘rin egalladi. Yoshlarda internet olamida o‘z o‘rnini to‘g‘ri belgilash va foydalanuvchilar bilan to‘g‘ri muomala qilish, virtual olamdagi axborotlarni to‘g‘ri tahlil qilish malakasini shakllantirish davr talabidir.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

Keling biz ongimizni jazolaylik inernetdan foydalanmaylik yo‘q foydalanmaslik yechim emas va u bizga kerak ham emas. Biz internet nazoratida emas u bizni nazoratimizda bo‘lishini ta‘minlaylik. Unga bog‘lanib qolmaylik, lekin unga bo‘lgan xohishimizni, talabimizni jilovlaylik. Shunday qilaylikki uni faqat bizga xizmat qilishga majbur qilaylik, biz unga emas. U juda ayyor bo‘lsa biz undanda ayyor bo‘laylik. Biz ham o‘g‘ri bo‘laylik qanday o‘g‘ri bo‘laylik deysizmi internetdan o‘zimizni kerakli bo‘lgan ma‘lumotlarni olaylik bilimimizni oshiraylik lekin uni bizni umrimizni o‘g‘irlashiga yo‘l qo‘ymaylik va bunga qattiq va jiddiy reaksiya bildiraylikki biz unga qanchalik irodali, shijoatli ekanimizni ko‘rsatib qo‘yaylik. Bir inson dunyoga kelibdiki uni o‘z vazifasi va maqsadi bor va bo‘lishi ham kerak. Hoxish va iroda bo‘lsa hamma narsa qo‘lingizdan keladi faqatgina diqqat, intizom va harakat bo‘lsa bas. Mana shu uchta unsur inson omili deb oladigan bo‘lsak shularni birlashtira olsangiz siz dunyoni o‘zgartiradigan inson bo‘lishingizdan hech kim va hech narsa qaytara olmaydi va siz o‘ylagan maqsadingizga erisha olasiz vaholanki, siz bu dunyoga kelishingiz shunchaki emas, siz bu kashfiyot, siz bu yaxshilik, siz bu yuksalish, siz bu adolat va qudrat uchun dunyoga kelgansiz. Har kim o‘z menini topishi va uni hurmat qilishi kerak va bunga intilishi kerakki kelajakda yosh avlod sizni ko‘rib ibrat olsin, sizni ko‘rib adolat nimaligini tushunsin, sizni ko‘rib inson qanaday yashash kerakligini tushunib yetsin. Har hil internetdagi soxta adolatparvar insonlarni ko‘rib emas. Bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan mamlakatimizda internet tarmoqlari insonlarga ko‘plab imkoniyatlar, qulayliklar yaratib berish bilan bir qatorda, jamiyatimiz yoshlarining g‘oyaviy, axloqiy me‘yorlariga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ayni davrda internet tarmoqlari yoshlar hayotini izdan chiqarib yuborishga qodir kuchli qurolga aylanib ulgurdi. Bu tarmoqlar yoshlar orasida qanchalik ko‘p o‘z o‘rniga ega bo‘lgan sari, ularning xavfi ham ikki barobar oshmoqda. Yosh avlodning deyarli 70-80% global tarmoqning asiriga aylanib qolgan. Ular shu darajada internetga bog‘lanishdiki, xatto tongni u bilan qarshilab kunni u bilan kuzatayotganlarini o‘zlari ham sezmay qolishdi. Internet tarmog‘lari yoshlarning dunyoqarashini, fikrini o‘zgartirib yubordi. Bu olamga g‘arq bo‘lgan yoshlarning deyarli ko‘pchiligida insoniylik, mehr-oqibat, tuyg‘ulari, muomala ma‘daniyati kamayib bormoqda. Masalan jamoat transportida telefonidan ko‘zini uzmay kelayotgan bola u yerdagi axloq qoidalarini ham unutib qo‘ymoqda. Yaqinlariga, ota-onasiga ham internetga ajratganchalik ko‘p vaqt ajratmay qo‘yayotganini o‘zi ham sezmay qolmoqda. Internet bu kabi yoshlar vaqtining ham eng katta dushmani hisoblanadi. Bu “sun‘iy olam” ga bog‘lanib qolib hayotimizning eng

muhim davrlarini o‘tkazib yuborayotgan va nimanidir qo‘ldan boy berayotgan bo‘lishimiz mumkin. Bir kun internetdan foydalanmasak kunimiz qanchalik unumli bo‘lganini sezamiz. Shunday ekan, internet asiriga aylanmasdan uning girdoblarida umrimizni zoye ketkazmasdan undan o‘zimizni himoya qilishimiz lozim. Har bir irodasi mustahkam yosh avlod vaqtni o‘zining eng qimmatbaho boyligi ekanligini anglaydi va uni kimga va nimaga sarflashini juda yaxshi biladi. Ularda internetning turli xurujlariga qarshi kurashish immuniteti mavjud bo‘ladi. Bu bilan ijtimoiy tarmoqlardan umuman foydalanmaslik emas, balki undan me‘yor bilan foydalanish kerak. Ular hayotimizda birinchi o‘rinda emas, oxirgi o‘rinlardan joy olsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Zero, bizga berilgan umrni samarali sarflash har birimizning o‘z qo‘limizda. “Har qanday davlatning yoshlari o‘z oldiga qo‘yayotgan maqsadiga qarab, shu davlatning kelajagini bilish va belgilashi mumkin”.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.J.Hasanboyev va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. T.:”Fan va texnologiya”, 2002, 500 b.
- 2.Rashidova O. (2023) “The use of innovative methods and tools in the organization of independent education in higher educational institutions as a pedagogical problem” Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social science, volume 3, issue 10, 2023, 261-270
- 3.Dilfuza, Xolmuminova. "THE ROLE OF MUSEUM PEDAGOGY IN THE FORMATION OF A SENSE OF PATRIOTISM OF FUTURE TEACHERS IN THE NEW UZBEKISTAN." Web of Discoveries: Journal of Analysis and Inventions 2.4 (2024): 48-51.
- 4.Dilfuza, Xolmuminova. "THE IMPORTANCE OF IMPROVING THE PEDAGOGICAL ABILITIES OF TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN AN INTEGRATIVE DIRECTION." Web of Teachers: Inderscience Research 2.4 (2024): 37-40.
- 5.Umarov, Ilhom, and Dilfuza Xolmuminova. "FE‘L SO‘Z TURKUMINI O‘TISHDA O‘YIN-TOPSHIRIQLARNING O‘RNI." Journal of Innovation, Creativity and Art 2.4 (2023): 34-37.
- 6.O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000 yil.
7. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi-O‘zbekiston Respublikasi.

SHOVQIN

Andijon Davlat Pedagogika Instituti Tabiiy fanlar fakulteti
Biologiya yo‘nalishi 2- bosqich 202- guruh talabalari
Rasulov Husanboy Rasuljon o‘g‘li
Alaydinova Malikaxon Ravshanbek qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada shovqin haqida tushunchalar berib o‘tiladi. Hozirda shovqin global muammoga aylanib bormoqda. Bu global muammoni oldini olishda hammamiz birdek harakat qilishimiz zarur.

Abstract: This article provides an overview of noise. Nowadays, noise is becoming a global problem. We all need to work together to prevent this global problem.

Аннотация: В этой статье представлен обзор шума. В настоящее время шум становится глобальной проблемой. Нам всем необходимо работать вместе, чтобы предотвратить эту глобальную проблему.

Kalit so‘zlar: Shovqin darajasi, detsibel, eshitish kuchi, akustik shovqin, ekologik muammo, shovqin ta’siri.

Key words: Noise level, decibel, hearing power, acoustic noise, environmental problem, noise impact.

Ключевые слова: Уровень шума, децибел, слуховая способность, акустический шум, экологическая проблема, шумовое воздействие.

Shovqin — keng ma’noda nutq va musiqani to‘g‘ri qabul qilishga, xordiq chiqarishga va aqliy mehnatga xalaqit beruvchi begona tovushlar. Shovqin detsibel bilan o‘lchanadi. Masalan, nafas olish, barglarning shitirlashi 10, qattiq gapirish 60—70, transportning shovqini 80—100, reaktiv samolyot ovozi 140—175 detsibelga teng va h.k. Qattiq, suyuq, gazsimon muhitlardagi har qanday tebranishlar, turli dvigatel va mexanizmlar shovqinlarning asosiy manbaidir. Mashinalarning detallarini aniq qilib ishlash, mexanizmlarning tovush chiqarishini pasaytirish, tovushni to‘sadigan, yutadigan va titrashni kamaytiradigan vositalarni qo‘llash yo‘li bilan Shovqin kamaytiriladi. Texnika va fizikada davriy bo‘lmagan tartibsiz tebranishlar. Masalan,

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

elektron lampalarda elektr tokining tartibsiz tebranishi, oʻtkazgichlarda elektronlarning issiqlik harakati (issiqlik shovqini), Yer va yer atmosferasidan, Quyosh, yulduzlar, yulduzlararo muhit va boshqalardan tarqalayotgan issiqlik nurlanishlari (kosmik Shovqinlar) natijasida Sh. hosil boʻladi. shahrining umumiy foydali jihatlari ham bor. Masalan, radioastronomiyada chastotaning maʼlum diapazonidagi shovqin boʻyicha yulduzlar va boshqalar kosmik jismlarning radionurlanishi tekshiriladi, harbiydengiz texnikasida esa suv osti qayiq va kemalari topiladi. Gigiyenada — odam organizmiga salbiy taʼsir koʻrsatadigan va turli kasalliklarga sabab boʻladigan tovushlar. Odam organizmiga uzoq vaqt taʼsir etishi natijasida markaziy asab sistemasi, tomirlar tonusi, hazm yoʻllari aʼzolari, endokrin sistemasi va h.k.ning faoliyati buzilishi, quloq ogʻirligi, karlik paydo boʻlishi mumkin. Shovqin taʼsirida harakatning aniq muvozanati buzilib, mehnat unumdorligi pasayadi. Ortiqcha shovqin odamni ham jismoniy, ham maʼnaviy jihatdan kuchsizlantiradi. Inson uchun 20—30 detsibel zararsiz hisoblanadi. Bu tabiiy holatdir. Umuman odamga 80 detsibelli Sh. ruxsat etiladi. Qiymati 130 detsibelga teng Sh. inson quloqlarida ogʻriq paydo qiladi, 150 detsibelga yetganda chidash qiyin boʻladi, 180 detsibelda hatto metall chatnab ketadi. 20-asr 70-yillarida shahar koʻchalaridagi Sh. 60—70 detsibelni tashkil qilgan, 21-asr boshida bu koʻrsatkich 100 detsibel va bundan yuqori qiymatga yetdi. Shovqinning inson salomatligiga taʼsiri haqida ibtidoiy jamoa davridan maʼlum. Uning taʼsirini kamaytirish uchun, mas, temirchilar, tunukachilar va misgarlarning kechasi ishlashi taqiqlangan. Rim diktatori Yuliy Sezar kechalari shaldirab yuradigan aravalarning shahar koʻchalarida yurishini taqiqlagan. Odam organizmiga shahrining taʼsirini oldini olish uchun hozir ham baʼzi tashkiliy, texnik va tibbiy choratadbirlar koʻriladi. Aholi yashaydigan punktlarda shahriga qarshi kurash choralari: koʻkalamzorlashtirish, koʻcha harakatini tartibga solish, transportlar signalini man etish, turar joy binolariga tovush oʻtkazmaydigan oynali (mas, plasmassa, alyuminiy) derazalar qoʻyish, lift, nasos, ventilyator kabi uskunalar Sh.ini kamaytirish va h.k. Ishlab chiqarishda shahriga qarshi kurash choralari: Sh.siz texnologik jarayonlarni qoʻllash, yangi uskunalarni Sh. oʻlchovi nazoratidan oʻtkazish, korxonalar binosini tovushdan izolyatsiya qilish, tovush yutuvchi qurilish materiallari ishlatish va boshqalar Shuningdek, sershovqin sex ishchilari individual himoya vositalari bilan taʼminlanadi. Bunday ishchilar shifokor (terapevt, otolaringolog, nevropatolog) koʻrigidan oʻtkazib turiladi va h.k. Shahar shovqinining doimiy ravishda oshib borayotgan darajasi inson salomatligiga salbiy taʼsir koʻrsatmoqda, dedi Rossiyada I.I. Mechnikov nomidagi Shimoliy-Gʻarbiy davlat

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

tibbiyot universitetining kommunal gigiyena kafedrasi mudiri Kirill Fridman. Uning so‘zlariga ko‘ra, odamlar shahar shovqiniga tez moslashadi. Uning organizm, binolar, ko‘priklar va yodgorliklarga qanchalik ta‘sir qilishini xayollariga ham keltirishmaydi. Ekspertning ta‘kidlashicha, doimiy yuqori shovqin darajasi faqatgina eshitish a‘zolariga tahdid solmaydi.

«Asab tizimi orqali doimiy shovqin ta‘siri nevrozlarni, nobarqaror ruhiy holatni keltirib chiqaradi», – shifokor shovqindan kelib chiqadigan kasalliklarni sanab o‘tdi. Bu yurak-qon tomir kasalliklari, gipertenziya va hatto miokard infarktiga olib kelishi mumkin. Shovqinning asosiy manbai shahar transportidir. Misol uchun, Sankt-Peterburg markazida hatto avtomobillar unchalik ko‘p yurmaydigan ko‘chalarda ham shovqin darajasi kunlik me‘yordan 20 detsibelga ortiqdir. Mutaxassisning izohlashicha, gap tarixiy binolarning o‘ziga xos xususiyatlarida. Binolarning yaqin joylashishi tufayli tovush tebranishlari yana-da kuchayadi. Shifokorlar shovqinli joylardan iloji boricha qochishni tavsiya etadi. Kvartiralarda tovushni susaytiruvchi vositalardan foydalanish lozim. Shu bilan birga, hovlilar orqali har kuni piyoda yurishni rejalashtirish darkor. Shovqin axoli yashaydigan joylarda asosan samolyotlarning chiqargan kuchli tovushlaridan, temir yo‘llari transportlarning gurullagan tovushlaridan, har xil mexanizmlarning ishqalanishi va bir-biriga urilishidan - eng asosiysi transportlarning harakatlanishi natijasida paydo bo‘ladi. Shovqinning uzoq muddatli ta‘siri natijasida inson organizmiga o‘zining ta‘sirini etkazadi. Shovqinning inson organizmiga ta‘siri natijasida insonning eshitish qobiliyati pasayadi, nerv va yurak sistemalarining ish faoliyati buziladi va tez toliqish, uzini zaif his etish alomatlari sezilib turadi. Izlanishlar va tajribalar shuni ko‘rsatadiki, shovqinning inson organizmiga ta‘siri natijasida inson organizmidagi uzgarishlar - zaharli moddalar ta‘siridan ham kuchli hisoblanadi. Shovqin paydo bulish asosida - egiladigan (plastik) jismlarning mexanik tebranishlari turadi. Eshitish organlari 16-20000 Gs li tovush tebranishlarni qabul kiladi. 1-16 Gs chastotali tebranishlar- infratovushlarga, 20000 Gs tebranishlar-ultratovushlarga kiradi. Fiziologik nuktai nazardan inson - past, urta va baland tovushlarni fark kiladi. Biz har kun eshitadigan tovushlar bir-biridan fark qiladi. Inson quloqlarining sezuvchanligi tovush chastotalariga bogliqdir. Insonning eshitish organlari eshitilgan tovushlarni balandligini, tembrini va kuvvatini farq kiladi. Tovush quvvati yoki tovush shiddati tebranishlar amplitudasi tomonidan aniqlanadi. Tovush balandligi esa tovush tebranishining chastotasi tomonidan aniklanadi. Tovush chastotasi kam bulsa - u past eshitiladi, tovush chastotasi katta bulsa u baland

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

eshitiladi. Shovqinlarni quyidagi chastotalarga bo'linadi: past chastotali (350 Gs gacha), o'rta chastotali (350 Gs dan 800 Gs gacha), baland chastotali (800 Gs dan baland bulgan). Baland chastotali tovushlar inson eshitish organlariga uz ta'sirini ko'rsatadi. Shaxarlarda asosiy tovush manbalari- avtotransport, temir va xavo yullari transportlari va sanoat korxonalarini xisoblanadi. Avtotransport. Shovqin asosan shaharlarning magistral, ya'ni asosiy kuchalarida kayd etilgan. Urta intensiv xarakterda- 1 soatda 2000-3000 transport birligi kayd etilgan. Shovqinning maksimal darajasi 90-95 dBA - ga teng. Transport harakatining (oqimining) shovqin xarakteristikasi birinchi navbatda yul kategoriyasiga bog'liqdir. Ko'chadagi shovqin darajasi transport harakatining intensivligi, tezligi va xarakteridan aniklanadi. Sanoatlashgan shaharlarda og'ir yuk tashish transportlarning harakati nihoyatda ko'pdir. Shovqin darajasining baland bulishi og'ir yuk mashinalarning va dizel dvigatelli mashinalarning harakatiga bog'liqdir. Avtomobil qatnov yo'llarida paydo bo'lgan shovqin har tomonga tarqaladi. Havo transporti. Katta shaharlarda shovqin darajasining baland bulishiga xavo transportlarining aloxida ta'siri borligi kayd etilgan. Fuqaro aviatsiyasining parklari yildan yilga yangilanib turibdi, avialiniyalarda esa yangi turboreaktivli va turbovintli samolyotlar paydo buliyapti. Katta bulgan aerodrom va aeroportlar kurilmoqda, eski aeroportlar va aerodromlar rekonstruksiya kilinmokda, yo'lovchi va yuk tashish yildan yilga ko'paymokda. Fuqaro aviatsiyasining aeroportlari aholi yashaydigan joylarda joylashgan, lekin uning havo yullari ko'p aholi yashaydigan shaharlar ustidan utadi. Aksincha, ba'zilar umrining oxirigacha shovqin darajasi baland bulgan joylarda ishlasak ham eshitish kobiliyatlariga ta'siri bulmaydi. Kuppina shaxarlarda shovqin - inson hayot faoliyatini 8-12 yilga kamaytiradi. Baland darajali shovqin - insonning nerv va yurak sistemalarining buzilishiga, psixik tolikish, vegetiv nevroz kasalliklariga olib keladi. Shovqin odamlarning dam va ishlashiga xalaqit beradi, mexnat unumdorligini pasaytiradi. Katta yoshdagi odamlar shovqinni tez his qila oladi. Shunday kilib, odamlar 27 yoshida shovqinga 46,3 %, 28-37 yoshlarida 57 %, 38-57 yoshlarida 62,4 %, 58 va undan katta yoshlarda-72% o'zining sezgirligini kursatadi. Shovqinning ta'sirida inson organizmining boshka organlariga xam uzgarishlarni xam kurish mumkin. Masalan, yurak ritmining tezlanishi, inson miyasini aktivligini pasayishi va boshqalar. Aviatsiya shovqinlarning kamaytirish muammolari - bu uning paydo bulish manbalarida shovqin darajasini kamaytirishdan iboratdir. Turboventilyatorli dvigatelli samolyotlarning shovqin paydo kilish manbalari- ventilyator va reaktiv oqim xisoblanadi. Shovqin darajasini kamaytirishda akustik motogondan va dvigatellardan

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 4. April 2024

foydalaniladi. Bundan tashqari tovush so'ndirgichlardan keng foydalanish yo'lga qo'yilgan. Sanoat korxonalari. Aholi yashaydigan shovqin manbalaridan biri- sanoat korxonalari hisoblanadi. Sanoat korxonalarida va uning sexlarida xar xil texnologik qurilmalardan foydalaniladi. Masalan, to'qimachilik fabrikalarining sexlarida, asosan to'qish sexlarida shovqin darajasi 90-95 dB tashkil etadi. Mexanik va instrumental sexlarida shovqin darajasi 85-92 dB, kompressor stansiyalarining mashina zallarida shovqin darajasi 95-100 dB tashkil etadi. Shovqin darajasini kamaytirish uchun - katta bulgan ventilyasiya qurilmalarida, kompressor stansiyalarida shovqin so'ndirgichlardan foydalanish tavsiya etiladi. Shovqinning inson organizmiga ta'siri. Insonning eshitish organlari ba'zi doimiy va takrorlanib turadigan shovqinlarga moslanishi mumkin, ammo bu eshitish kobilyatining zaif bulishidan saqlab qolmaydi. Shahar shovqinlari sharoitida eshitish analizatori doim tarang xolda buladi. Bu eshitish kobilyatining pasayishiga olib keladi. Shovqin darajasi 70 dB bulganda, so'zlash anikligini kiyinlashtiradi. Shovqinni ulchash uchun shumomerlardan foydalaniladi.

Xulosa: Hozirda shovqin darajasining yuqorilab borishi inson salomatligiga katta ta'sir ko'rsatib bormoqda. Shaharlardagi, suv osti kemasidagi, avtotransport, fabrikalar, zavodlar va hamda turli xil texnikalardan chiqayotgan shovqinlar ekoloianing tubdan o'zgarib ketishiga sababchi bo'ladi desak mubolag'a bo'lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.Mustafojev, S.O'roqov, P.Suvonov. "Umumiy ekologiya". (O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti), Toshkent — 2006...
2. P.Sultonov. "Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari". "Musiqqa" nashriyoti. Toshkent_2007...
3. O'.E.Xo'janazarov, SH.T.Yakubjonova. "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish". Toshkent_2018...
4. H.T. Tursunov, T.U. Raximov. "Ekologiya". "NIF MSH". Toshkent_2020...
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Shovqin>
6. <https://azkurs.org/1-shovqin-va-uning-inson-salomatligiga-tasiri.html>
7. <https://yuz.uz/uz/news/shovqinning-salbiy-tasiri-va-xavfi-tadqiq-qilindi>
8. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/ekologiya/shovqinning-inson-salomatligiga-ta-siri>

MUNDARIJA

1.	SAVODGA O‘RGATISH MASHG‘ULOTLARIDA YOZISHGA O‘RGATISHDA AMALIY ISHDAN FOYDALANISH USULLARI G.Eshbekova	6-9
2.	Representation Of Mythologisms In Phraseological Level Units Haitboeva Oybib Shavkatovna	10-12
3.	STARTAP EKOTIZIMIDAGI VENCHUR KAPITALINING EVOLYUTSIYASI VA MUAMMOLARI Karajanova Gulnoza Tollievna Babaeva Aziza Sharafidinovna Bobokulova Ergashoy Alisherovna Narzullaeva Dilbar Sobirovna	13-19
4.	Homiladorlikda gemoglobinning umumiy miqdori kamayishi Abdullayeva Guzalxan Vladimirovna Chinpo‘latov O‘razali Rustamovich	20-24
5.	Yosh o‘smirlar uchun to‘g‘ri ovqatlanish qoidalari Abdullayeva Guzalxan Vladimirovna	25-31
6.	MUAMMOLI O‘QITISH METODLARI VA TEXNOLOGIYALARI O‘rinboyeva Indira Rashid qizi	32-37
7.	AYOLLARGA NISBATAN ZORAVONLIKKA QARSHI KURASHDA JAMIYATDAGI ISLOXOTLARNING AXAMIYATI VA IJTIMOIIY PSIXOLOGIK JABXALARI Azimova Rushana Zokirjonovna	38-42
8.	KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI Maxmudov Salimjon Uralovich	43-45
9.	ОСНОВНЫЕ ЗАКОНОМЕРНОСТИ СОПОСТАВЛЕНИЯ ИМЕНИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО РУССКОГО И КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОВ Курбанова Гузал Абдурахимовна Рахимова Гульшад Рахимовна	46-49

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 4. April 2024

10.	Эффективность использования аудиовизуальных средств на уроках русского языка Умаров Азиз Авазович Бозорова Фазилат Жовли кизи	50-53
11.	KONSTITUTSIYANING OZGARISHI INSON HUQUQLARINI YANADA HIMOYA QILISHINI TA'MINLADIMI? Tirkasheva Umida O'ktam qizi	54-57
12.	Plastik kartadan pulingiz o'g'irlanmasligi uchun nima qilish kerak? Amaliy tavsiyalar Tursunboyeva Dinora Islom qizi	58-65
13.	IQTISODIYOTNING REAL SEKTOR KORXONALARIDA INVESTITSIYA FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH Shaymatov Elyor Shaxobiddin o'g'li	66-71
14.	Biz zo'rvonlikka qarshimiz NORMURODOVA RA'NO O'RAZALIEVNA	72-75
15.	SOME DISCUSSIONS REGARDING THE MACROSTRUCTURE AND OSTEOINTEGRATION OF THE JAWS DURING DENTAL IMPLANTATION Ismatov Farrukh Aslidinovich Umarova Yulduz Asliddinovna	76-82
16.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA TA'LIMIY O'YINLARNING TUTGAN ROLI VA AHAMIYATI Buriyeva Aziza Nematovna	83-87
17.	YOSHLARNI TARBIYASIDA INTERNETNI TUTGAN O'RNI Xolmuminova Dilfuza Xolmamatovna Zokirjonova Dilraxon Zokir qizi	88-92
18.	SHOVQIN Rasulov Husanboy Rasuljon o'g'li Alaydinova Malikaxon Ravshanbek qizi	93-97
19.	MUNDARIJA	98-99